

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1983

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

Předchozí ročníky časopisu Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy, který vychází od roku 1960, lze objednat na adrese:
Archív Univerzity Karlovy, 116 36 Praha 1, Ovocný trh 5

TOMUS XXIII • FASC. 1

OBSAH

Články

- 7 Petr Čornej, Tzv. kronika univerzity pražské a její místo v husitské historiografii
- 27 Valentin Urfus, Slavnostní disputace na pražské filozofické fakultě v r. 1668 a její básnická oslava (K otázce šlechtické inteligence v pobělohorských Čechách)
- 37 Josef Polišenský, Vilém Mathesius a počátky studia dějin anglo-americké literatury a kultury na Univerzitě Karlově

Materiály

- 57 Karel Beránek, Příspěvek k nejstarším dějinám pražských univerzitních kolejí
- 65 Anna Fechtnerová — Zdeněk Hojda, Vztahy pražské univerzity k Bratislavě v 17. až 18. století
- 77 Zdeněk Urban, Ke spolupráci Zdeňka Nejedlého s Jiřím Horákem v oblasti folkloristiky

Recenze

- 95 Magister und Scholaren — Professoren und Studenten. Jan Havránek
- 98 Nový časopis k dějinám univerzit (History of Universities, I.). Jan Havránek
- 101 375 let univerzity Justuse Liebiga v Giessenu. Ivan Hlaváček
- 105 W. Th. M. Frijhoff, La société néerlandaise et ses gradués 1575—1814. Zdeněk Hojda
- 109 Beiträge zu Problemen deutscher Universitätsgründungen der frühen Neuzeit. Vyd. Peter Baumgart a Notker Hammerstein. Michal Svatoš
- 112 Josef Kollmann, Státní archivní škola v Praze. Jiří Pešek

Referáty a zprávy

- 115 Jaroslav Kadlec, Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magister Andreas von Brod (Michal Svatoš)
- 116 Jaroslav Kolár, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina (Petr Čornej)
- 117 Sto let české novodobé fyziky (Jan Havránek)
- 117 Otakar Kádner, Pedagogika, školství a jejich dějiny. Vydal Josef Cach (Jan Havránek)
- 118 Z nové literatury o Zdeňku Nejedlém (Petr Čornej)

- 120 Václav Lomič, Vznik, vývoj a současnost Českého vysokého učení technického v Praze (Jan Havránek)
- 120 Jiří Pražák, Katalog rukopisů křižovnické knihovny (Michal Svatoš)
- 121 Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. I. Red. F. Beneš a K. Beránek (Michal Svatoš)
- 122 Metoděj Zemek a kolektiv, Gymnázium Mikulov (Ivana Raková)
- 123 Studia Comeniana et historica, roč. I—IX (Antonín Kostlán)
- 128 Roger Chartier, Espace social et imaginaire social (Jan Havránek)
- 128 Archiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Jan Havránek)
- 129 Joachim Köhler, Die Universität zwischen Landesherr und Bischof (Michal Svatoš)
- 130 Theodor Graff, Grazer Jesuitenuniversität und landesfürstliche Dynastie (Ivana Raková)
- 130 Maria Julita Nedza, Polityka stypendialna Akademii Umiejętności w latach 1878—1920 (Jiří Pešek)
- 132 Stanisław Gawęda, Die Jagiellonische Universität in der Zeit der faschistischen Okkupation 1939—1945 (Jan Havránek)

Cizojazyčná shrnutí

- 24 Petr Čornej, Die s. g. Chronik der Prager Universität und ihre Stelle in der Hussitenhistoriographie
- 35 Valentin Urfus, Eine feierliche Disputation an der Prager philosophischen Fakultät im Jahre 1668 und ihre dichterische Löbpreisung
- 54 Josef Polišenský, Vilém Mathesius and the Study of History of Anglo-American Literature and Culture at the Charles University
- 62 Karel Beránek, Ein Beitrag zur älteren Geschichte der Prager Universitätskollegs
- 76 Anna Fechtnerová — Zdeněk Hojda, Die Beziehungen der Prager Universität zu Wroclaw (Breslau) im 17. und 18. Jahrhundert
- 93 Zdeněk Urban, Zur Zusammenarbeit von Zdeněk Nejedlý und Jiří Horák auf dem Gebiet der Folkloristik

Autoři:

- PhDr. Petr Čornej, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV
- JUDr. Valentin Urfus, CSc., Právnická fakulta Univerzity Karlovy
- Prof. PhDr. Josef Polišenský, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
- PhDr. Karel Beránek, Státní ústřední archiv
- PhDr. Anna Fechtnerová, Státní knihovna ČR
- PhDr. Zdeněk Hojda, Národní galerie
- Prof. PhDr. Zdeněk Urban, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
- Doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., Archiv Univerzity Karlovy
- Doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
- PhDr. Michal Svatoš, Archiv Univerzity Karlovy
- PhDr. Jiří Pešek, Archiv hlavního města Prahy
- PhDr. Ivana Raková, Archiv Univerzity Karlovy
- PhDr. Antonín Kostlán, Ústav československých a světových dějin ČSAV

TZV. KRONIKA UNIVERZITY PRAŽSKÉ A JEJÍ MÍSTO V HUSITSKÉ HISTORIOGRAFII

PETR ČORNEJ

I. PODÍL UNIVERZITNÍCH ABSOLVENTŮ NA DĚJEPISECTVÍ HUSITSKÉ DOBY

Rozvoj pozdněstředověkého dějepisectví, jenž se projevil růstem produkce, větší žánrovou pestrostí i rozmanitými přístupy jednotlivých autorů k pojednávaným tématům, si nelze představit bez výrazného podílu absolventů univerzit.¹⁾ I v českém prostředí spoluformovali vzdělanci, kteří dosáhli určitého gradu či studovali alespoň jistý čas na vysokých učeních, tvář české historiografie. Od nástupu Karla IV. na český trůn se na dějepiseckém poli stali dokonce vůdčí silou.²⁾ Avšak vůdčí silou pouze v ohledu autorském, neboť nejvýznamnější historiografická díla období vlády největšího Lucemburka vznikala pod přímou patronací

1) O problematice pozdněstředověkého dějepisectví v západní Evropě pojednává soustavně H. Grundmann, *Geschichtsschreibung im Mittelalter*, Göttingen 1965. Týž badatel shrnul poznatky získané studiem dějepisných děl 14. a 15. století v příslušné kapitole sborníku *Geschichtsschreibung. Epochen-Methoden-Gestalten*. Düsseldorf 1965. Zatímco Grundmann pojal západoevropskou historiografii příliš systémově, takže se mu poněkud ztrácí vývojové hledisko, respektoval kontinuitu vývoje sovětský historik O. L. Vajnějn v rozsáhlé knize *Zapadnoevropejskaja srednevekovaja istoriografija*, Moskva—Leningrad 1964. Pro dějepisectví německy mluvících oblastí si stále udržuje faktografickou hodnotu pozitivistická práce O. Lorenze, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts*, I—II, Berlin 1886—1887. Otázkami středověkého pojetí dějin a obzorem středověkých dějepisců se zabýval F. J. Schmale, *Mentalität und Berichtshorizont, Absicht und Situation hochmittelalterlicher Geschichtsschreiber*, HZ, Bd. 226, 1978, s. 1—16. Čeští historikové dosud nepodali soustavnější zhodnocení evropské středověké historiografické produkce, a tak je nutno spokojit se (vedle starší knihy Šustovy) se stručným přehledem J. Kudrny, *Kapitoly z dějin historiografie a filozofie*, 4. přepracované vydání, Brno 1974.

2) Dějepisectví doby Karla IV. se věnoval již F. Palacký v proslulém spisu *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830. Dále cituji podle dostupnějšího českého překladu J. Charváta *Ocenění starých českých dějepisců*. In: *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941. Přehledně začlenil historiografii časů Karla IV. do své práce O. Lorenz, c. d., I, s. 309—315. Podrobně se tímto tématem zabýval a vlastní řešení podal J. Šusta, *Karel IV. Za císařskou korunu*, Praha 1948, s. 143—168. Z prací marxistických historiků je třeba upozornit na následující tituly: Z. Fiala, *Úvod ke knize Čtení o Karlu IV. a jeho době*, Praha 1958, s. 5—88; týž, *Předhusitské Čechy*, Praha 1968, s. 253—258; J. Spěváček, *Karel IV.*, Praha 1979, s. 385—389.

panovníkovou a byla koncipována v duchu jeho státnických záměrů.³⁾ Závislost oficiálního dějepisectví na podpoře a zájmu Karla IV. se ukázala ihned po jeho smrti. Za Václava IV. dvorská historiografie vyklidila získané pozice a na dlouhý čas umkla. Vyjma rozšířeného analistického spisku *Chronicon Bohemorum*, ve skutečnosti stručné kompilace ze starších kronik,⁴⁾ nenacházíme v období bezprostředně předcházejícím výbuchu husitské revoluce žádné důležitější dílo. Snad jedině nedokončený pokus Vavřince z Březové o sestavení světové kroniky zasluhuje ocenění.⁵⁾

Proč se v předvečer dramatických událostí múza Klió pohroužila do hlubokého spánku, se zatím můžeme jen dohadovat. Možnou odpověď naznačují zájmy Václava IV. Jak ukazuje rozbor jeho knihovny, interesoval se tento panovník sice o různé oblasti života, ale historiografii mezi nimi nenáleželo přední místo. Za této situace čekalo dějepisectví na impuls, který by nevycházel z prostředí pražského dvora. Přinesl jej až výbuch husitské revoluce.

Husitská doba, změnivší převratně dlouhotrvající zvyklosti, přinesla s sebou záplavu děl dějepisecké povahy. Jejich vznik byl především projevem spontánní reakce lidí rozdílné úrovně vzdělání, kteří zastávali odlišné politické a náboženské názory a zaujímali i rozličná místa ve společenské struktuře. Většina z nich sáhla po peru proto, aby budoucím generacím zanechali vlastní svědectví o časech, jejichž mimořádnost si sami dobře uvědomovali. Jaký to rozdíl proti historiografii vlády Karla IV., historiografii usilující o reprezentační funkci a o vyjádření pohledu oficiální osobnosti na české dějiny! Přitom jediná kronika Přibíka Pulkaavy z Radenína došla obliby srovnatelné s popularitou nejvýznamnějších prací husitského dějepisectví.⁶⁾ Hlasy přímých pamětníků revoluční vřavy působí však ještě dnes sugestivněji než uměle sestavené kompilace ze starých kronik, v nichž se vyžívali někteří historikové Karlova dvora.

³⁾ Beneš Krabice z Weitmile se přímo dovolává, že své dílo psal „... *secundum intentionem domini imperatoris*.“ FRB IV., ed. J. Emler, Praha 1884, s. 467. Také kronika Přibíka Pulkaavy z Radenína vznikla na přímý rozkaz Karla IV. Viz J. Emler, Pulkaavova kronika česká, FRB V, Praha 1893, s. III—IV.

⁴⁾ O dějepisectví doby Václava IV. F. M. Bartoš, Čechy v době Husově, Praha 1947, s. 450—453. O vzniku *Chronicon Bohemorum* J. V. Šimák, Studie ke Starým letopisům českým, Věstník ČAVU 27, 1918, s. 171—185. Některé korekce v nepublikované kandidátské disertaci L. Duška, Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování, Praha 1968, s. CLXVI.

⁵⁾ O ní nejpodrobněji R. Urbánek, Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951, č. III, Praha 1953, s. 7—9.

⁶⁾ V roce 1884 znal Josef Emler 33 rukopisů tohoto díla (16 latinských, 14 českých a 3 německé). Viz J. Emler, Pulkaavova kronika česká, s. XIII—XIX. Počtem zachovaných exemplářů předstihl Pulkaava i Staré letopisy české! Ostatní díla historiků Karlova dvorského okruhu se vyskytují v nepatrném počtu rukopisů, což svědčí o jejich malé odezvě.

Již z této stručné charakteristiky je zjevné, že dějepisci husitského období psali fakticky historii vlastní současnosti, zatímco kruh historiků kolem Karla IV. se pokoušel zachytit české dějiny v rozsáhlejších časových úsecích (František Pražský a Beneš Krabice od roku 1283, Giovanni Marignola a Přibík Pulkaava dokonce od mýtických počátků).

Jestliže za Karlovy vlády zaujímala v českém dějepisectví vůdčí místo kronika usilující obsáhnout české dějiny jako celek, registrujeme v husitské době velké množství žánrů. Vedle zemské kroniky, která zamýšlela vylíčit všechny důležitější události odehrávající se na teritoriu Českého království, se objevují i jiné typy kronik (kupř. městská) a dále anály, deníky, paměti, relace, historická píseň a dokonce i jakýsi předchůdce historického kalendáře. Ne všechny práce historiografie husitské doby se zrodily přímo v letech revoluce (1419—1436). Řada z nich je až dílem následujícího období. Pokud však pocházely z pera očitých svědků či pamětníků popisovaných příběhů, je nezbytné považovat je za důležité prameny k dějinám husitské revoluce.

V produkci dějepisectví doby husitské náleží dílům univerzitních vzdělanců, ať už stáli v revolučním táboře či v katolických řadách, více než čestné místo. Na rozdíl od historiografů soustředěných kolem Karlova dvora, u nichž je doloženo či lze předpokládat vzdělání v cizině,⁷⁾ byli dějepisci husitské epochy převážně absolventy pražského vysokého učení. Zásadní podíl pražské univerzity na rozvoji české pozdněstředověké vzdělanosti je tak zřejmý i v této sféře lidské činnosti. Stačí jen uvést jména Petra z Mladoňovic, Vavřince z Březové, Mikuláše z Pelhřimova, Jana Přibrama a Prokopa písaře na jedné a Ondřeje z Brodu, Ludolfa Zaháňského či neznámého autora tzv. *Chronicon Lipsiense*⁸⁾ na druhé straně, abychom si o historiografické práci autorů spjatých nějakým způsobem s pražským vysokým učem udělali jasnou představu. A to se ještě nedochovaly zápisky Jana Papouška ze Soběslavě, jež sloužily jako jeden z pramenů Eneáši Silviovi Piccolominimu při koncipování proslulého díla *Historia Bohemica*. Určitá účast univerzitních absolventů se předpokládá i při vzniku tzv. *Chronicon Palatinum*⁹⁾ a některých textů Starých

⁷⁾ Životní osudy jednotlivých kronikářů shrnuje W. Baumann, *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen*, München—Wien 1978, s. 43—45.

⁸⁾ *Chronicon Lipsiense*, která pochází z pera jednoho z účastníků secese po Dekretu kutnohorském, vydal K. Höfler, *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I*, Wien 1856, s. 6—13.

⁹⁾ J. V. Šimák jí připisoval Václavovi z Dráchova, který se stal bakalářem svobodných umění v roce 1415 (spolu s Rokycanou) a v roce 1429 mistrem artistické fakulty i nástupcem Jakoubka ze Stříbra v Betlémské kapli. Viz J. V. Šimák, K dějepisectví doby husitské, ČČH 26, 1920, s. 168—175. Názor Šimákových však nebyl přijat a kupř. Václav Novotný se domníval, že „... anonymita lépe sluší těmto sice spolehlivým, ale nijak nevynikajícím záznamům“. V. Novotný, O hlavních pramenech dějin doby husitské. In: Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí Žižkovy smrti. Svazek I. Praha 1924, s. 24.

letopisů českých. Kupř. Jaroslav Šůla se domnívá, že v Praze studoval královéhradecký městský písař Jan, jehož ztotožňuje s Janem Krušinkou, snad tvůrcem východočeské větve Starých letopisů.¹⁰⁾ Mezi možnými autory Starých letopisů pražské provenience bývají uváděni i Matyáš Louda z Chlumčan,¹¹⁾ Václav Koranda mladší,¹²⁾ mistr Martin z Počátek¹³⁾ a jiní.¹⁴⁾

Není nezajímavé podívat se, k jakým generacím jednotliví dějepisci, pokud studovali na pražské univerzitě, náleželi. Protože nejsou známa data jejich narození, poskytuje jedinou spolehlivější oporu rok dosažení bakalářského gradu na artistické fakultě:

Ludolf Zaháňský kol. 1370; Ondřej z Brodu 1384; Vavřinec z Březové 1390; Petr z Mladoňovic 1409; Mikuláš z Pelhřimova 1409; Jan Příbram 1409; Prokop písař 1410; Jan Papoušek 1412.

Zatímco stoupenci Říma (Ludolf Zaháňský a Ondřej z Brodu) vstoupili na univerzitní půdu ještě ve 14. století, patřili husitští autoři (včetně pozdějších konvertitů Papouška a Prokopa písaře), až na Vavřince z Bře-

¹⁰⁾ J. Šůla, Staré letopisy české XV. století a jejich královéhradecká větev, SNM, řada C, 20, 1975, s. 27–60, zvláště s. 45–46.

¹¹⁾ Mezi autory Starých letopisů českých bývá řazen i Matyáš Louda z Chlumčan, který v mládí studoval na pražské univerzitě. Viz F. M. Bartoš, Z husitského a bratrského dějepisectví. II. Po stopách ztracené kroniky Matěje Loudy z Chlumčan, ČČM 94, 1920, s. 6–9; týž, Z muzejních i jiných rukopisů Starých letopisů, ČČM 102, 1928, s. 208–228; týž, předmluva k edici Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, ed. F. Šimek, Praha 1937, s. V–VII; V. Hrubý, Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman a autor Starých letopisů českých. Nepublikovaná diplomová práce obhájená na katedře československých dějin FFUK, Praha 1973, s. 121–166; týž, Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman města Písku, JSH 47, 1978, s. 183–194. Loudovo autorství druhé verze Starých letopisů českých se nepodařilo přesvědčivě prokázat, mnohé okolnosti svědčí dokonce proti němu. Druhá redakce Starých letopisů je nejlépe uchována v textech E [SK ČSR, sign. XIX C 21, fol. 49r–117r] a F [SOA Brno, sign. G 10, č. 480, fol. 153r–279r]. Do skupiny těchto textů nepatří rukopis C [SK ČSR, sign. XIX C 19, fol. 118r–139r], jak se mylně domníval V. Hrubý, Po jeho bližším prostudování se přikláním k názoru, že tento pozdní text náleží do skupiny rukopisů R, T. Viz L. Dušek, c. d., s. CLXXVI; M. Kunštát, Staré letopisy české. Materiály a zmínky diplomatické povahy. Nepublikovaná diplomová práce obhájená na katedře pomocných věd historických FFUK, Praha 1981, s. 78. Je tedy na místě zdrženlivý postoj k Loudovu autorství, který zaujal např. M. Svatoš, Listiny k počátkům koleje Matyáše Loudy z Chlumčan, AUC HUCP XVII/1, 1977, s. 71 a 73.

¹²⁾ Mezi pozdější redaktory Starých letopisů počítal Bartoš i Václava Korandu mladšího. Viz F. M. Bartoš, Z muzejních i jiných rukopisů, s. 222–223; týž, předmluva k edici Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, s. XI–XII. K jeho identifikaci přistoupili i M. Kaňák a F. Šimek, K vydání Starých letopisů českých z křižovnického rukopisu. In: Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, Praha 1959, s. 16. Přihlásil se k ní R. Urbánek, Materiály pro edici Staré letopisy české. Písemná pozůstalost R. Urbánka, LA PNP, 147/62, č. i. 10736, s. 763.

¹³⁾ O možné spoluúčasti Martina z Počátek uvažoval M. Kaňák, O husitském knězi mistru Martinovi, Český zápas 38, 1955, č. 33, s. 3.

¹⁴⁾ Také tvůrce pražských deníkových záznamů z let 1436–1447 (ve skutečnosti jakési neoficiální městské kroniky), které byly k Starým letopisům připojeny kolem poloviny 15. století, hledal František Palacký mezi pražskými kolegiáty. Viz Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy z Radeňína a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané, ed. F. Palacký, Praha 1829, s. XVI.

zové, do jediné generace. Doba jejich studií spadá přímo do vzrušeného období boje o Dekret kutnohorský resp. o dílo Viklefovo, což nepotřebuje dalšího komentáře. Formování již od mládí bouřlivým kvasem na pražském vysokém učení, kvasem, který se rychle přenášel i do kostelních lodí a na pražská náměstí a ulice, účastnili se i za revoluce aktivně politického a náboženského života a zachovali písemná svědectví o snahách a cílech jednotlivých směrů a skupin.

Z toho, co tu bylo řečeno, nevyplývá, že by absolventi a mistři pražské univerzity tvořili nějakou jednotnou historiografickou školu. Názorové postoje byly ostře diferencovány a zcela překrývaly skutečnost, že jednotliví autoři byli kdysi žáky stejné alma mater a nezřídka i stejných učitelů: V jejich vlastních dějepiseckých pracích také pražská univerzita nezaujímá zvláštní postavení, nýbrž její činnost je nahlížena v kontextu širokého společenského dění. Snad stojí za úvahu, zda by nebylo prospěšné provést analýzu pohledů jednotlivých kronikářů na roli pražské univerzity v husitské revoluci. Mnohem těsněji než s vysokým učení byli dějepisci svázáni s místem svého působení. Tak Vavřinec z Březové vyjadřoval spíše názory pražského měšťanstva než univerzitních mistrů, Mikuláš z Pelhřimova dal své pero plně do služeb snah tábořských a Ondřej z Brodu či Ludolf Zaháňský byli zase mluvčími církevních kruhů věrných Římu.

Na osudy pražské univerzity, a to pohříchu jen v období předrevolučním, se zaměřila jediná práce, jejíž název padl zatím jen v nadpise — tzv. *Chronicon universitatis Pragensis*. Historiky dosud zaměstnávala především jako zdroj jedinečných zpráv. Kdo od této studie očekává podobný záběr, bude zklamán. Hlavní důraz je totiž položen na problematiku přístupu pozdněstředověkého dějepisce k látce, na souvislost zkoumaného díla s jinými narativními prameny a v neposlední řadě na vztah kroniky k pražskému vysokému učení. Poněkud delší obecný úvod nebyl tedy z hlediska konečného cíle samoučelný.

II. VÝSLEDKY DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ O TZV. CHRONICON UNIVERSITATIS PRAGENSIS

Tzv. kronika univerzity pražské se dochovala v jediném manuskriptu, uloženém v Rakouské národní knihovně ve Vídni.¹⁵⁾ Kodex v němž je dílo obsaženo, náležel kdysi vídeňskému biskupovi Fabrimu, který jej v roce 1540 daroval tamější koleji u svatého Mikuláše. Kdy

¹⁵⁾ Zapsána je v papírovém kodexu Rakouské národní knihovny č. 7650, který pochází z první poloviny 16. století a obsahuje rozličná excerpta, např. výtahy ze Zwingliho traktátů.

rukopis analyzované práce vznikl, se dá pouze odhadovat. Podle charakteru písma usuzuje většina badatelů na počátek 16. století.¹⁶⁾

Tzv. *Chronicon universitatis Pragensis* (dále jen CUP) se skládá ze tří částí. První vyplňují zprávy o událostech z let 1348—1413 se zvláštním ohledem na univerzitní dění, druhou tvoří kompilace záznamů o letech 1414—1421 a konečně poslední je fakticky opisem Husitské kroniky Vavřince z Březové, zahrnující dobu od 10. 5. 1420 do listopadu 1421.

Vědecké veřejnosti objevil práci neznámý badatel, který na ni upozornil ve vídeňských *Jahrbücher der Literatur* na samém sklonku první čtvrtiny minulého věku.¹⁷⁾ Dotyčný zájemce dal kronice na základě obsahu první části i název, používaný s menšími výhradami dodnes. Z okruhu českých vlastenců využil díla krátce nato Jan Theobald Held, jenž z něho otiskl pasáže o událostech kolem Dekretu kutnohorského.¹⁸⁾ Neuplynuly ani tři roky od vydání Heldovy publikace a o CUP se zmínil i František Palacký. Mladý historik neváhal práci označit za pozdní kompilaci ze 16. století, i když uznával její pramennou hodnotu.¹⁹⁾ Přes tento soud čekala kronika na vydání až do roku 1856, kdy ji zpřístupnil Konstantin Höfler.²⁰⁾ Editor však o ní neřekl nic více než to, že náleží k pozoruhodným dílům pozdněstředověkého dějepisceví a vyjadřuje protiněmecké nálady českých reformních kruhů.²¹⁾ Höfler také oceňoval její zprávy až do roku 1420. Proti tomuto stanovisku se ozval v proslulé odpovědi František Palacký. Při kritice všech tří svazků Höflerovy edice *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen* nezapomněl ani na CUP.²²⁾ Rozhodně odmítl Höflerovo přecenění díla v pasážích po roce 1413, neboť nepocházejí z pera očitého svědka, nýbrž bezduchého kompilátora. Pro Palackého zůstávala otevřená pouze otázka, kdy a kdo kompilaci sestavil.²³⁾ Spíše jen na okraj poznamenal, že ve zprávách o letech 1416—1419 je práce antihusitsky zbarvená a do roku 1417 klade bitvu u Tachova, k níž došlo až o deset let později. Tato fakta stejně jako okolnost, že se o mistru Jiřím z Boru mluví jako o živém,²⁴⁾ byla jistě pádnými argumenty. Dle mínění Palackého pozdní redaktor „schrieb eben

16) F. Palacký, Ocenění starých českých dějepisců, s. 243 a 315; J. Goll, Tak zvaná *Chronicon universitatis Pragensis* a poměr jeho k Vavřinci z Březové, *Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk* 1884, č. III, s. 20.

17) *Jahrbücher der Literatur* 23, 1825, s. 165—174. Podle J. T. Helda byl autorem staří F. Meinert. Viz J. T. Held, *Tentamen historicum illustrandis rebus anno MCCCCIX in universitate Pragensi gestis...*, Pragae MDCCCXXVII, s. 23.

18) Tamtéž, s. 23—25.

19) F. Palacký, Ocenění starých českých dějepisců, s. 243 a 315.

20) *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung* I, s. 13—47.

21) Tamtéž.

22) F. Palacký, *Die Geschichte des Hussitentums und Prof. Constantin Höfler*. Kritische Studien. Prag 1868, s. 17—19.

23) Tamtéž, s. 17.

24) Tamtéž, s. 18.

jede Notiz ab, wie er sie irgendwo vorfand“.²⁵⁾ Proti svému dřívějšímu úsudku rezignoval Palacký na možnost určit přesně dobu, v níž se dílo zrodilo. Vzhledem k tomu, že prý kompilátor interpoloval i kroniku Vavřince z Březové, sotva se tak mohlo stát před druhou polovinou 15. století, pravděpodobněji na jeho konci.²⁶⁾ Největší český historik se k CUP později vrátil ještě jednou, aby z ní otiskl závažná místa o Husově činnosti.²⁷⁾

Byl to teprve Friedrich von Bezold, kdo učinil náběh k rozboru práce. Po letmé analýze formuloval závěr, že první část kroniky, tj. léta 1348—1413, sepsal člen pražské univerzity brzy po roce 1419. K tomuto dílku byl později připojen svod analistických záznamů o letech 1414—1421, sestavený z různých pramenů (především z první redakce Starých letopisů českých a z tzv. *Chronicon breve regni Bohemiae*), a posléze přidána Husitská kronika Vavřince z Březové.²⁸⁾

Opravdu detailní pozornost však věnoval zkoumanému spisu až Jaroslav Goll při přípravě jeho kritického vydání ve *Fontes rerum Bohemicarum*. V samostatné studii podrobil CUP pečlivému rozboru, jehož výsledkem byly překvapující závěry.²⁹⁾ Velmistr jemné historické kritiky nejprve odmítl Bezoldův názor, že první část je uceleným dílem z doby těsně po roce 1419. Vrátil se k Palackého argumentu o Jiřím z Boru a prokázal, že inkriminované místo o Husově protivníkovi nemohlo být napsáno v roce 1419, neboť jmenovaný mistr skončil o plných šest let dříve.³⁰⁾ Navíc poznámka uvedená k roku 1379 o schismatu trvajícím 36 let není zcela přesná.³¹⁾ Církevní jednota nebyla totiž obnovena na kostnickém koncilu hned na počátku jeho konání. Z toho všeho Goll vyvodil, že i první část CUP není nic jiného než kompilace.³²⁾ A to kompilace sestávající se ze čtyř oddílů. Jeden z nich sepsal neznámý přívrženec Václava IV., zbývající tři mají úzký vztah k pražské univerzitě a zachycují její vývoj od založení do roku 1413 z pozic reformního hnutí. Závěrečná redakce všech čtyř složek první části pochází podle Golla z pera jediného redaktora.³³⁾ Na tento oddíl navazuje další kompilace. Goll v ní zjistil uži-

25) Tamtéž.

26) Tamtéž.

27) *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam...*, Pragae 1869, s. 730 až 737.

28) F. Bezold, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten bis zum Ausgang des dritten Kreuzzugs I*, München 1872, s. 4—5.

29) J. Goll, Tak zvaná *Chronicon universitatis Pragensis* a poměr jeho k Vavřinci z Březové, s. 19—32.

30) V CUP se totiž praví: „Nec hodie desistit.“ FRB V, s. 571. Rok skonu Jiřího z Boru u V. V. Tomka, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1881, s. 182.

31) FRB V, s. 567.

32) J. Goll, Tak zvaná *Chronicon universitatis Pragensis* a poměr jeho k Vavřinci z Březové, s. 21.

33) Tamtéž, s. 22—24.

tí kroniky Vavřince z Březové již od roku 1414 a nikoliv až od roku 1419, jak předpokládali dřívější badatelé. O ostatních zprávách jen suše poznamenal, že je čteme i v jiných pramenech.³⁴⁾ Značnou cenu má i popis událostí sběhlých v Praze od 15. 4. 1420 do 7. 5. 1420, které CUP vypráví nezávisle na Husitské kronice.³⁵⁾ Od 10. 5. 1420 se však již kompilátor opíral o Vavřince z Březové a pasáže po 6. 7. 1420 z jeho díla pouze opsals.³⁶⁾ Goll se ale nespokojil s tímto poznatkem, nýbrž bystrou analýzou dokázal, že tu redaktor použil nejautentičtějšího znění Vavřincovy práce.³⁷⁾ Korigoval tak podstatně úsudek Palackého, který považoval některé věty za vsuvky pozdějšího písaře.

Uvedené závěry s drobnými opravami, jež si vynutila publikace Rustlerova,³⁸⁾ opakoval Goll³⁹⁾ i v úvodu k edici FRB.⁴⁰⁾ Zde však, ve shodě s Palackým, napsal, že na otázce, kdy kronika vznikla, „nejméně záleží, neb cenu této kompilace nelze hledat v celku, nýbrž v dílech jejích.“⁴¹⁾

Zhruba ve stejné době jako Goll se práce dotkl i Ottokar Lorenz, aniž by však přinesl něco více než drobnou polemickou poznámku k Palackého názorům.⁴²⁾ Teprve v roce 1920 vystoupil s novým řešením CUP F. M. Bartoš. V křečovitě snaze určit za každou cenu autora CUP popřel platnost Gollova rozboru a prohlásil za spisovatele první části i za kompilátora zbývajících oddílů mistra Mikuláše ze Stojicína. Bartošovi se však podařilo vstoupit do Bezoldových stop a ukázat, že do CUP byly skutečně zahrnuty pasáže z tzv. Chronicon breve regni Bohemiae a základního znění Starých letopisů českých. Těmito vztahy se Goll z neznámých příčin nezabýval. Z první redakce Starých letopisů přešly podle Bartoše do CUP zprávy o nebeských úkazech v roce 1416, o pražské defenestraci 30. 7. 1419, o schůzce Na Křížkách na podzim 1419 a o zkáze Sezimova Ústí v roce 1420. Protože text A Starých letopisů českých vznikl až v roce 1431, musel se Mikuláš ze Stojicína chopit pera až po tomto datu.⁴³⁾

Bartošův pokus o identifikaci autora záhy odvrhli Václav Novotný⁴⁴⁾

³⁴⁾ Tamtéž, s. 25.

³⁵⁾ Při rekonstrukci politiky Čeňka z Vartenberka se o ně opřela I. Raková, Čeněk z Vartenberka (1400—1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci. SH 28, 1981, s. 70—71.

³⁶⁾ J. Goll, Tak zvaná Chronicon universitatis Pragensis a poměr jeho k Vavřinci z Březové, s. 26.

³⁷⁾ Tamtéž, s. 28—32.

³⁸⁾ M. Rustler, Das sogenannte Chronicon universitatis. Pragensis. Úvod A. Bachmann. Leipzig 1886.

³⁹⁾ J. Goll, Tak zvaná Kronika univerzity pražské, FRB V, s. XL—XLII.

⁴⁰⁾ FRB V, s. 565—588.

⁴¹⁾ Tamtéž, s. XLI.

⁴²⁾ O. Lorenz, c. d. I, s. 321.

⁴³⁾ F. M. Bartoš, Z husitského a bratrského dějepiscetví. I. Chronicon universitatis Pragensis. ČČM 94, 1920, s. 1—6.

⁴⁴⁾ V. Novotný, O hlavních pramenech dějin doby husitské, s. 23—24.

a Josef Pekař. Posledně jmenovaný přejal Gollovy názory, ovšem jeho naturelu odpovídalo, aby vystoupil i s vlastními postřehy.⁴⁵⁾ Tzv. CUP užila prý nikoliv české verze první redakce Starých letopisů, nýbrž jejich latinského archetypu, který je zván Chronicon Treboniense. Konečná podoba CUP „může tedy pocházeti nanejvýš z let třicátých po r. 1432—1433, ale zdá se, že vznikla v době o 10—30 let pozdější“.⁴⁶⁾ Od časů Pekařových se prací nikdo podrobněji nezabýval. Jenom literární příručky opakují soudy o její nízké literární úrovni.⁴⁷⁾

III. POKUS O NOVÉ ŘEŠENÍ

a) období 1348—1413

Vzhledem k protichůdným názorům, jejichž výčet tu byl podán, stojí jistě zato podívat se na CUP a její místo v historiografii husitské epochy podrobněji.

Zastavme se nejdříve u první části kroniky. Její pramenná hodnota je nesporná a z tohoto důvodu byla také mnohokrát využita, zejména v základních vědeckých monografiích o dějinách univerzity i v knihách o Janu Husovi a Jeronýmovi Pražském.⁴⁸⁾ Naprostá většina zpráv byla nepochybně zaznamenána očitým svědkem a pamětníkem událostí. Lze proto souhlasit s Gollem, že se na podobě první části podílel nejvíce některý člen třífakultní univerzity, snad mistr koleje Karlovy, příslušník českého univerzitního národa a horlivý zastánce jeho práv. Nicméně editorovo členění první části na čtyři pododdíly, psané různými autory, působí opravdu poněkud výkonstruovaně. Z jakého důvodu?

První část, jak již bylo řečeno, podává zprávy o událostech z let 1348—1413, přičemž své vyprávění zahajuje založením pražské univerzity. Posledního dvacetiletí 14. věku se ale dotýká jen letmo a rychle spěje k počátku 15. století. V centru zájmu stojí hlavně spor o tři hlasy, střetnutí o Viklefa a úsilí Husovy skupiny. Rokem 1413 první část CUP evidentně končí. Přitom o mistru Jiřím z Brodu hovoří autor jako o žijícím člověku. Byl tedy první oddíl kroniky napsán hned v roce 1413? Na překážku tomuto tvrzení jsou dvě časové nesrovnalosti, z nichž Bezold, přehlížeje formulaci o Borovi, usuzoval na zrod díla v roce 1419, Goll naopak na jeho kompilační ráz. Jednak je to již uvedená zmínka o trvání schisma-

⁴⁵⁾ J. Pekař, Žižka a jeho doba II, Praha 1928, s. 105—106, 242.

⁴⁶⁾ Tamtéž, s. 105.

⁴⁷⁾ Dějiny české literatury I, Praha 1959, s. 212; W. Baumann, c. d., s. 53.

⁴⁸⁾ V. V. Tomek, Geschichte der Prager Universität, Prag 1849; J. Sedlák, M. Jan Hus, Praha 1915; V. Novotný, M. Jan Hus. Život a učení I. 1—2, Praha 1919—1921; F. M. Bartoš, Čechy v době Husově, Praha 1947.

tu,⁴⁹⁾ za druhé stylizace zprávy o mistrech, kteří v roce 1413 opustili Prahu a vrátili se do ní až po smrti krále Václava IV.⁵⁰⁾ Tyto rozpory překlenul F. M. Bartoš tak, že větu o Borovi považoval za součást samostatného výčtu Husových protivníků, který autor vložil do kroniky jako dokument.⁵¹⁾ Nemávejme nad touto duchaplnou hypotézou rukou, neboť pasáž o nepřátelích betlémského kazatele je zařazena mezi roky 1409 a 1410, ač obsahuje narážky na dění v letech 1411 a 1412.⁵²⁾

Na vznik první části CUP po roce 1419 ukazují i jiné indicie. Tak o volbě rektora univerzity v roce 1412 kronika praví, že po bouřlivém průběhu zvolilo shromáždění do této funkce „*Cristannum de Prachaticz magistrum arcium, pro tunc plebanum sancti Michaelis Maioris civitatis Pragensis...*“⁵³⁾ Zpráva je samozřejmě pravdivá, avšak mistr Křišťan z Prachatic byl farářem kostela svatého Michala až do roku 1439.⁵⁴⁾ Užití výrazu *pro tunc* jakoby naznačovalo, že již farářem není... Zatím je zbytečné vyvozovat z takového detailu závěry dalekosáhlé povahy. K odpovědi na položené otázky může spíše přispět rozbor celkové struktury kroniky.

Ptejme se proto, jakým způsobem vůbec CUP referuje o událostech, které se odehrály v časovém úseku 1348—1413. Až do konce roku 1409 jdou za sebou jednotlivé zprávy v přísně chronologickém pořádku a jen některým je věnováno více místa (průběh milostivého léta 1394 se zajímavou poznámkou o české písni Jahódky, jahódky, zajetí Václava IV. v témž roce a opětovná internace téhož panovníka o osm let později).⁵⁵⁾ Analýza zpráv o Václavu IV. potvrzuje Gollův úsudek, že sepsání o osudech českého krále, dovedené v CUP jen k roku 1403, patřilo původně jinam. Znalosti pramenů umožňují pokračovat v naznačené cestě ještě dále. Určité formulace a konkrétní detaily ve vyprávění o Václavovi IV. vykazují shody s jinými kronikami a anály. Tak kupř. zpráva o králově věznění v roce 1394 upomíná na podání v tzv. *Chronicon Viennense*⁵⁶⁾ i na tzv. Beneše minoritu.⁵⁷⁾ Ještě zajímavější je odkaz na řádění Zikmundo-

⁴⁹⁾ K roku 1379: „*Est tunc factum est schisma magnum in ecclesia ultra 36 annos perduratum*“. FRB V, s. 567.

⁵⁰⁾ „...*usque mortem regis non venerunt se ipsos in penam exilii submittenties*“ FRB V, s. 577.

⁵¹⁾ F. M. Bartoš, *Z husitského a bratrského dějepisectví*. I. *Chronicon universitatis Pragensis*. S. 2.

⁵²⁾ „*Johannes Cifra predictus cum Michaele de Causis post mortem domini Sbinonis novas fecit in Romana curia proposiciones*.“ FRB V, s. 571. Zbyněk Zajíc z Hazmburka zemřel 28. 9. 1411.

⁵³⁾ Tamtéž, s. 575.

⁵⁴⁾ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy V*, s. 184.

⁵⁵⁾ FRB V, s. 569.

⁵⁶⁾ Vydal ji K. Höfler, *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung I*, s. 1—2.

⁵⁷⁾ Vydal G. Dobner v *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita IV* (dále jen MHB), Pragae 1779, s. 23—78. Kritické vydání pořídil L. Dušek v dosud nepublikované výše uvedené práci.

vých Uhrů v Čechách roku 1402. V CUP se přímo říká: „*Que et quanta damna regnum Bohemie ab Hungaris et intraneis est pro tunc perpessum, cronice declarabunt.*“⁵⁸⁾ Podrobnosti o nešetrném chování vojsk uherského krále na Poděbradsku popsaly některé texty Starých letopisů českých, jež však sotva můžeme klást před polovinu 15. století.⁵⁹⁾

Souvislost CUP se Starými letopisy je potvrzena i jinak. Zprávě o zajetí Václava IV. předchází v kronice i textech Starých letopisů zmínka o kometě, považované za neblahé znamení nadcházejících dramatických událostí. Navíc smrt moravského markraběte Prokopa CUP i Staré letopisy mylně datují rokem 1402,⁶⁰⁾ ačkoliv jmenovaný zemřel o tři roky později. V jednom bodě je však CUP přesnější. Zná jméno křižovníka Bohuše, který králi pomohl k útěku z vídeňského vězení, zatímco Staré letopisy zmiňují pouze křižovníka, jenž se později stal farářem v Manětíně. V analyzované pasáži tedy zaráží jen užití futura *declarabunt*, i když při odvolání na existující díla bychom čekali imperfektum. Snad tu jde o omyl písaře či přehlédnutí editora.

I když partie věnované Václavovi IV. končí rokem 1403, nemohly být formulovány před rokem 1411. Při zprávě o jeho sesazení z římského trůnu v roce 1400 se totiž dílo zároveň zmiňuje o volbách v roce 1411, při nichž se římskými králi stali moravský markrabě Jošt a uherský král Zikmund, prý „*cum voluntate Wenceslai regis...*“⁶¹⁾ Takové nesprávné vysvětlení psané z hlediska příznivého českému panovníkovi ukazuje na dobu daleko po roce 1411, na dobu, která skutečný Václavův život měnila v zajímavé pověsti.

Z analýzy míst o Václavovi IV. vyplývá, že do CUP přešly z nějakého dnes ztraceného pramene, jehož však také užily Staré letopisy české a některé jiné kompilace. Stejně pravděpodobná je ale i hypotéza předpokládající, že kompilátor CUP měl před sebou různé kroniky a materiály, z nichž sestavoval své dílo.

Rokem 1409 končí chronologický sled jednotlivých zpráv o panovníkovi i univerzitě. Hned potom následuje onen výčet protivníků reformního hnutí, který Bartoš považoval za samostatnou invektivu. Ostatně podobných zápisků se v té době objevovalo po Praze značné množství. Od roku 1410 se celkový ráz CUP mění. Až do roku 1413 referuje o událostech podrobně (mlčí však kupodivu o odpustkových bouřích v roce 1412), přičemž největší část textu zabírají citace dokumentů různé proveniencce (intimace z roku 1410 o hájení Viklefova odkazu skupinovou reform-

⁵⁸⁾ FRB V, s. 569.

⁵⁹⁾ Kupř. text R vydaný F. Šimkem pod názvem Staré letopisy české z vratslavského rukopisu, s. 5; text T, SK ČSR Praha, sign. MS 95 Osek, fol. 11r; text C, SK ČSR Praha, sign. XIX C 19, fol. 126r a jiné pozdější rukopisy.

⁶⁰⁾ FRB V, s. 569.

⁶¹⁾ Tamtéž, s. 568.

ních mistrů, vysvětlení Štěpána Pálče z roku 1411, výpady téhož mistra proti Husovi o rok později, listina Václava IV. proti Husovým odpůrcům vydaná na jaře 1413, obsáhlá Pálčova zpráva o jednání na svatomichalské faře v témže roce⁶²), z nichž jeden známe i odjinud (Petri, cardinalis s. Angeli, mandata de M. Joannis Hus excommunicatione).⁶³) Referátem o diskusi u svatého Michala je celá první část CUP náhle zakončena.

Pomineme-li zarážející nesrovnalosti v datech, pak to byl nepochybně rozdílný způsob záznamů o univerzitních událostech (na jedné straně stručné zprávy o letech 1348—1409, na straně druhé pak dokumenty proložené vyprávění o době následující), který vedl Golla k domněnce o třech autorech zápisů, týkajících se pražského vysokého učení. Pravděpodobnější je však vysvětlení, že všechny pasáže o univerzitě pocházejí od jediného autora, člena pražského vysokého učení a českého národa i upřímného stoupence Husova. Do svého textu vložil neznámý spisovatel i citace z dokumentů, jejichž opisy měl k dispozici.

Proč však skončil rokem 1413, když další vývoj probíhal mnohem dramatictější? Nelze sice vyloučit, že text první části CUP pokračoval, avšak logičtější se zdá jiná hypotéza. První oddíl CUP končil rokem 1413 zřejmě úmyslně. Události od roku 1414 totiž popsali velmi podrobně Petr z Mladoňovic a Vavřinec z Březové. Anonymní tvůrce univerzitních partií CUP nehodlal těmto obsáhlým dílům konkurovat, svou práci jim jen předeslal relativně krátký, avšak neobyčejně cenný prolog. Je-li uvedená domněnka správná, pak první část CUP vznikla až po roce 1419, ne-li ještě později (viz větu o volbě Křišťana z Prachatic rektorem). Bartošovu řešení věty o Jiřím z Boru by se tak dostalo plné satisfakce.

b) Období 1414—1421

Druhá část CUP vychází z Husitské kroniky. Ale ani tu nesloužila Vavřincova práce sestavovateli díla jako jediný pramen, plně se o ni opřel až ve třetím oddíle. Druhá část není ničím jiným než kompilací z různých analistických spisků. Jaroslav Goll prokázal, že kompilátor použil Husitské kroniky Vavřince z Březové již pro vylíčení tragických konců Jana Husa a Jeronýma Pražského, ovšem Vavřincovy zprá-

⁶²) Tamtéž, s. 572—579. Otiskl je většinou F. Palacký. Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam..., č. 27, 39, 53, 54 a některé též V. Novotný, M. Jana Husi Korespondence a dokumenty, Praha 1918, č. 19.

⁶³) FRB V, s. 573—574. Lépe uchováno v SOA Třeboň, A 16, fol. 91v—92v. Rukopis z druhé poloviny 15. století. Viz J. Weber (= J. Kadlec) — J. Spunar — J. Tříška, Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově, Praha 1958, s. 119. Z třeboňského archivu otiskl i F. Palacký, Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam..., č. 48 a V. Novotný, M. Jana Husi Korespondence a dokumenty, č. 44.

vy upravil a podstatně zkrátil. Proč po Jeronýmově smrti od své předlohy upustil a dal přednost montáži nejrůznějších zpráv, mezi nimi i ostře protihusitským komentářům, se můžeme jen dohadovat.

Bezold a Bartoš doložili, že časový úsek 1414—1421 vylíčila CUP na podkladě tzv. Chronicon breve regni Bohemiae⁶⁴) a první redakce Starých letopisů českých. Jak již víme, domníval se Pekař, že kompilátorovi sloužila jako předloha latinská redakce první verze Starých letopisů. Všechny tyto soudy lze dnes ujasnit a rozhojnit navíc o nové poznatky.

Doba 1414—1421 je v CUP podána nikoliv jen na základě uvedených dvou pramenů, nýbrž i Vavřince z Březové, kroniky tzv. Beneše minority a některých jiných spisů. Z Chronicon breve převzal kompilátor zprávy o počátcích přijímání pod obojí způsobou,⁶⁵) závěr popisu pražské defenestrace 30. 7. 1419⁶⁶) a obraz ikonoklastických bouří po smrti Václava IV.⁶⁷) Z Husitské kroniky čerpal v partiích o interdikt v roce 1416,⁶⁸) o proslulém táboru u Bechyně 22. 7. 1419⁶⁹) a snad i o převozu těla Václava IV. z Nového Hradu u Kunratic do Prahy.⁷⁰) Z kompilace tzv. Beneše minority vykazují s CUP shodu počátek zprávy o skonu Václava IV.⁷¹) Některé zápisy (o ničení obrazů a varhan) upomínají na líčení tzv. Chronicon Anonymi, která je ve skutečnosti pokračováním oblíbené Chronicon Bohemorum.⁷²)

Ptejme se nyní, jaký je poměr CUP k první redakci Starých letopisů českých. Měl pravdu Pekař nebo Bartoš? Textové srovnání potvrzuje zdánlivě správnost Bartošova názoru, nikoliv ovšem v jeho plném rozsahu. Z první redakce Starých letopisů přejala CUP dvě vyprávění o pozoruhodných přírodních úkazech v roce 1416,⁷³) zprávu o táboře Na Křížkách v září 1419, o počátku Žižkova hejtmanování a jeho bojích s Bohuslavem ze Švamberka v témže roce,⁷⁴) o vítězství tábořského oddílu u Mladé Vo-

⁶⁴) Z tzv. stehlíkovského rukopisu vydal Chronicon breve G. Dobner, MHB IV, s. 131 an. a znovu omylem pod titulem Compilatio chronologica, MHB VI, Pragae 1785, s. 483—491. Novější edici pořídil z drkolenského rukopisu A. Horčička, Ein „Chronicon breve regni Bohemiae sec. XV.“, MGVDB 37, 1899, s. 454—467. Tzv. Appendix k Chronicon breve vydal samostatně K. Höfler, Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung I, s. 76—78. Viz též práci A. Bachmanna, Beiträge zur Kunde böhmischen Geschichtsquellen des XIV. und XV. Jahrhunderts, MGVDB 35, 1896, s. 209—213. Jiná řešení u F. Mareše, Breve chronicon Bohemiae, ČCH 9, 1903, s. 203—204 a u J. Pekaře, Žižka a jeho doba II, s. 90—91, 236—237.

⁶⁵) FRB V, s. 580; MHB IV, s. 135.

⁶⁶) FRB V, s. 580; MHB IV, s. 135.

⁶⁷) FRB V, s. 581—582; MHB IV, s. 135.

⁶⁸) FRB V, s. 580 a 341. CUP má navíc zmínku o Křišťanovi z Prachatic.

⁶⁹) FRB V, s. 580 a 345.

⁷⁰) FRB V, s. 581 a 346. CUP má zprávu mnohem přesnější.

⁷¹) FRB V, s. 580; MHB IV, s. 67.

⁷²) FRB V, s. 580; MHB III, s. 59.

⁷³) Jeden z úkazů popsal i Vavřinec z Březové, FRB V, s. 341. Do CUP však zpráva nepřešla z Husitské kroniky, jak soudil Goll, ale prokazatelně ze Starých letopisů českých.

⁷⁴) FRB V, s. 581.

žice⁷⁵⁾ a nejspíše i stylisticky poněkud upravený záznam o zničení Sezimova Ústí.⁷⁶⁾ Všechny uvedené zprávy vykazují shody se zněním česky psaného textu A Starých letopisů českých, nikoliv s tzv. Chronicon Treboniense. Kupř. při líčení průběhu shromáždění Na Křížkách uvádí CUP, stejně jako rukopis A, že se husité vraceli do Prahy se svíčkami.⁷⁷⁾ Tento detail v Chronicon Treboniense chybí.⁷⁸⁾ A podobně je tomu u dalších zpráv.⁷⁹⁾ Nicméně si nemyslím, že by kompilátor těžil bezprostředně z české verze první redakce Starých letopisů. František Mareš již před více než osmdesáti lety dovedl, že text A není přímým překladem tzv. Chronicon Treboniense, nýbrž jiného, dnes ztraceného rukopisu.⁸⁰⁾ A jeden z opisů tohoto pohřešovaného textu měl k dispozici i kompilátor CUP.⁸¹⁾

Posledním významnějším článkem pestré směsice záznamů o letech 1414—1421 jsou zápisky z jara 1420, jdoucí od 15. 4. k 7. 5. a týkající se převážně politických proměn Čenka z Vartemberka. Pouze v jediném případě se dá určit jejich souvislost s kompilací tzv. Beneše minority.⁸²⁾ Celkový charakter zpráv i stejný způsob datování v CUP i u tzv. Beneše Minority však nastolují otázku, zda tu nemáme co do činění se záznamy anonymního Pražana z let 1420—1422, které v porušené formě zachoval právě tzv. Beneš minorita a text X Starých letopisů českých, jenž je ovšem neumělým překladem z latiny.⁸³⁾

Nadhozený problém vypadá na první pohled zcela podružně. Ale jen do té chvíle než upozorníme na přímou spojitost zápisků neznámého obyvatele Prahy s Husitskou kronikou Vavřince z Březové. Tohoto vzta-

hu si nevšimli Pekař, Dušek, Šála⁸⁴⁾ a ani jiní badatelé, kteří se tzv. Benešem minoritou a textem X Starých letopisů seriózně zabývali. Potvrdí-li budoucí výzkum prioritu zmíněných záznamů vůči Husitské kronice, pak by česká historiografie měla v rukou alespoň torzo zápisků, o něž se Vavřinec z Březové opíral. Zároveň by tak byl učiněn nezanedbatelný náběh k přesnějšímu určení doby, v níž se zrodilo nejdůležitější dílo husitského dějepisce.

Rozbor pasáží o letech 1414—1421 doložil, že jde o kompilaci sestavenou z nejrůznějších pramenů. Kdy tato směsice vznikla, se nedá přesně určit. Avšak s ohledem na chybnou dataci tří zpráv (bitva u Tachova zařazena k roku 1417, dobytí Berouna a Chomutova husity do roku 1419 místo 1421) i na nejasnou ideovou orientaci kompilátora (sympatie s husity se střídají s antihusitskými výroky) můžeme předpokládat značný časový odstup od revolučních let.

c) Období od 10. 5. 1420 do listopadu 1421

Od 10. 5. 1420 až do listopadu 1421, kdy CUP jako celek náhle končí, čteme už jen Husitskou kroniku Vavřince z Březové. Na Gollově úsudku, že jde o text, který má nejbližší k autentickému znění práce nejvýznamnějšího husitského kronikáře, není třeba ani po letech nic podstatného měnit.

d) Závěry analýzy

Zrekapitulujme si výsledky provedeného rozboru. Na rozdíl od předcházejícího bádání jsme dospěli k závěru, že CUP obsahuje následující díla či výtahy z prací historiografické povahy:

1. Zápisky o vládě Václava IV. z let 1378—1403, které byly sestaveny na základě znalosti jiných kronik či analistických děl, z nichž těžily i Staré letopisy české. Jejich pramenná cena není až na výjimky příliš vysoká.

2. Záznamy o událostech na pražském vysokém učení v letech 1348—1413, které si opravdu zaslouží název kronika univerzity pražské. Pocházejí z pera člena univerzity a českého národa, který osobně prožil bouřlivé dění let 1408—1413, avšak své vyprávění psal asi až v době, kdy již existovala Husitská kronika Vavřince z Březové. Začlenil do něho i přímé citace důležitých dokumentů. Tento oddíl je z pramenného hlediska nejcennější částí celé práce.

⁸⁴⁾ J. Pekař, Žižka a jeho doba II, s. 144—146, 260—261; L. Dušek, c. d., s. CLXXV; J. Šála, c. d., s. 54.

⁷⁵⁾ Tamtéž, s. 582.

⁷⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁷⁾ CUP: „Deinde in die sancti Michaelis facta est congregacio magna in campo Nakrzyzkach et iverunt omnes Pragam cum candelis.“ FRB V, s. 581.

Text A Starých letopisů českých: „Potom na svatého Michala bylo jest veliké sebrání lidu Na Křížkách, kteříž všichni šli sú valem a sviecami do Prahy.“ Archív Pražského hradu, sign. H VI/3, fol. 255r.

⁷⁸⁾ K. Höfler, Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung I, s. 50.

⁷⁹⁾ CUP: „Item factis treugis inter Pragenses et barones regi adherentes usque Georgii ivit Zizka in Plznam et ibi de civitate multos habuit cum domino Sswamberg conflictus.“ FRB V, s. 581.

Text A Starých letopisů českých: „Item tůž zimu po svatém Martinu učiněno jest přiměří pražských s pány a s krátov (sic!) stranů až do svatého Jiříe. A Žižka ihned jel do Plzně a tu z města plzeňského měl jest mnohé boje s Švambergem.“ Archív Pražského hradu, sign. H VI/3, fol. 255r.

⁸⁰⁾ F. Mareš, Chronicon Treboniense, ČČH 5, 1899, s. 135—143. Stejný názor zastával i J. V. Šimák, Studie ke Starým letopisům českým, s. 172—175.

⁸¹⁾ V rukopise A totiž chybí zprávy o zničení kříže na pražském mostě a o vyhnání mnichů z klášterů v letech 1418—1419, které jsou v CUP i v Chronicon Treboniense.

⁸²⁾ Jde o události ze 17. 4. 1420. Viz FRB V, s. 582; tzv. Beneš minorita u G. Dobnera, MHB IV, s. 68 a u L. Duška, c. d., s. 106.

⁸³⁾ Text X SLČ, Knihovna Národního muzea, sign. II F 8, fol. 188r—191r. O poměru textu X ke kompilaci tzv. Beneše minority nejlépe L. Dušek, c. d., s. CLXXV.

3. Kompilace o událostech v letech 1414—1421. Je složena ze zpráv
  - Husitské kroniky Vavřince z Březové (období 1414—1416),
  - tzv. Chronicon breve regni Bohemiae (období 1416—1419),
  - ztraceného latinského textu první redakce Starých letopisů českých (období 1416—1421),
  - zápisků neznámého Pražana (15. 4. — 7. 5. 1420),
  - pravděpodobně i z anonymního pokračování Chronicon Bohemorum,
  - z několika mylně datovaných záznamů, které lze vysvětlit omylem či přehlédnutím (bitva u Tachova v roce 1417 místo správného roku 1427, dobytí Berouna a Chomutova v roce 1419 místo správného roku 1421; písař asi změnil MCCCCXXI za MCCCCXIX).

4. Husitská kronika Vavřince z Březové (od 10. 5. 1420 — listopad 1421).

Toto zjištění prakticky vylučuje, aby autor vlastní univerzitní kroniky a kompilátor konečné podoby CUP byli jedna a táž osoba.

Zbývá odpovědět ještě na několik otázek. Jednou z nich, která tu zatím padla jen v náznaku, je, zda tvůrce univerzitních pasáží CUP zamýšlel předeslat svou práci Husitské kronice Vavřince z Březové nebo relaci o Husově při Petra z Mladoňovic. Řešení je, podle mého soudu, skryto v samotné struktuře díla. Vyloučíme-li druhou část, tj. kompilaci o letech 1414—1421, jako pozdější neorganickou vsuvku, vyvstane původní podoba CUP dostatečně zřetelně. První oddíl (1348—1413) představoval, jak se domnívám, záměrný úvod k textu kroniky Vavřince z Březové, jenž byl k univerzitní kronice volně připojen. Na podporu tohoto závěru je třeba znovu opakovat, že první část CUP končí rokem 1413 a Husitská kronika začíná rokem následujícím. Tím by se i vysvětlilo, proč se v prvním oddíle CUP nikde nehovoří o Husově smrti. Taková narážka by byla zbytečná, neboť konec pražského mistra vypsala podrobně Husitská kronika.

Na problém, byly-li součástí prvního oddílu CUP i pasáže o Václavu IV., není možné poskytnout definitivní odpověď. Snad autor první části hodlají vylíčit příčiny velikého husitského dramatu nechtěl pominout královu úlohu. Samotný duch zpráv by však nasvědčoval spíše mínění, že jde o pozdější dodatky.

Jak se ale do dnešní podoby CUP dostal druhý oddíl, kontrastující svou ideovou nevyhraněností s první i třetí částí, avšak současně z hlediska chronologického celkem dobře zapadající mezi univerzitní kroniku a dílo Vavřincovo? Logický výklad podat nelze. Stačí tu jen říci, že podobnou snůšku husitských a protihusitských zpráv obsahuje i častěji již zmíněný Beneš minorita. Písař, který sestavoval konečnou tvář CUP mohl také dát docela klidně přednost kompilaci o letech 1414—1420 místo toho, aby opisoval mnohem delší text, který je stejnému časovému úseku

věnován v Husitské kronice. Práci by si tak přece jen o poznání zkrátil. Konečně nelze vyloučit, že ji do díla včlenil kompilátor na konci 15. století, protože neměl k dispozici plné znění Husitské kroniky. Na uspokojivé řešení této otázky nezbyvá než rezignovat.

Stejně nesnadné a zavádějící by bylo ptát se po osobě autora univerzitních pasáží. Prameny sice nabízejí řadu lákavých a svůdných možností, avšak na místě je především opatrnost. Spokojme se proto s pravděpodobným závěrem, že odstavce o událostech na pražském vysokém učení napsal člen univerzity zřejmě v době, kdy již existovala Husitská kronika Vavřince z Březové. Blíže neznámý autor byl pamětníkem první dekády 15. století, musel se tedy narodit před rokem 1390. Podrobné vyličení milostivého léta v roce 1394 i se zajímavými detaily by však ukazovalo na člověka ještě staršího.

IV. POSTAVENÍ CHRONICON UNIVERSITATIS PRAGENSIS V HUSITSKÉM DĚJEPISECTVÍ

Provedený rozbor CUP došel k závěru, že se dílo původně skládalo z pasáže o letech 1348—1413 a Husitské kroniky Vavřince z Březové. Ačkoliv se toto řešení pohybuje zatím jen v rovině hypotézy a nečiní si nárok na definitivní platnost, zdá se je, kromě uvedených argumentů, podporovat i fakt, že se tvůrce první části nechal ovlivnit Vavřincem z Březové i ve způsobu práce. Podobně jako Vavřinec se snažil opřít o úřední materiály a na řadě míst jim dával dokonce přednost před vlastními komentáři.

CUP si však zaslouží pozornost bez ohledu na to, je-li naznačené řešení pravdivé či nikoliv. V každém případě je existence CUP dokladem snahy o určité uchopení husitské problematiky pozdněstředověkým dějepiscem. Autoři historiografických děl, která vznikala v třicátých a čtyřicátých letech 15. století, se soustřeďovali téměř výlučně na dobu vlastní revoluce a nekladli si otázky po příčinách revolučního výbuchu. Teprve na přelomu padesátých a šedesátých let téhož věku se s úsilím vysvětlit zrod husitství setkáváme v dějepiseckých pracích častěji. Většina kronikářů shledávala příčiny revoluce v neutěšených a zhoršujících se poměrech po smrti Karla IV. Důkaz pro toto tvrzení poskytuje kupř. druhá redakce Starých letopisů českých, pocházející z let 1459—1460.⁸⁵⁾

⁸⁵⁾ „Za krále Václavových let mladých byl dobrý pokoj v české zemi a veliké bohatství. Neb ten pokoj byl zjednal a zpuosobil ještě otec jeho, slavné paměti císař Karel. Také bohatství té země byl tiem obyčejem přivedl, že všecka kupectví, kteráž z Benátek přes hory korutanské šla, ta všecka musila se prve v Praze staviti císařským zjednáním a tuý veliké puožitky zemi a zvláště Praze byli přivedeni. K tomu také Hora Kutná velmi dobře šla a mince dobrá byla, a tak země v hojnosti obývala. Ten pokoj najprve zrušil pan Markvart, neb počel válku vésti...“ *Text E Starých letopisů českých*, SK ČSR Praha, sign. XIX C 21, fol. 50r—50v.

V těchto souvislostech není nezajímavé uvést časový rozsah, který pokrývají nejdůležitější historiografická díla husitské doby:

Vavřinec z Březové 1414—1421; Mikuláš z Pelhřimova 1415—1444; první redakce Starých letopisů 1419—1432; *Chronicon Palatinum* 1419—1438; Bartošek z Drahenic 1419—1443; tzv. Starý kolegiát 1419—1441; druhá redakce Starých letopisů 1376—1440.

CUP je mezi uvedenými spisy výjimkou. Žádná z významných prací se neohlížela tak hluboko do minulosti. Námi analyzované díle je však jedinečné i z jiného důvodu. Ne vždy hledali přímí pamětníci husitské revoluce její předehru v dění na pražském vysokém učení. Často byla vina za revoluci poněkud zjednodušeně svalována na slabého panovníka, jindy zase na rozpínavost české šlechty. Autor první části CUP však přikládal největší důležitost událostem na univerzitě. I když vezmeme v úvahu, že nálezel mezi její členy (a tudíž psal hlavně o tom, co prožíval), je tato skutečnost nápadná. Jiné dílo připisované graduovanému vzdělanci, kronika tzv. Starého kolegiáta pražského, se totiž vysokého učení dotýká jen minimálně.⁸⁶⁾ Ať už je pravdivé naše řešení vzniku CUP či upravil-li dílo do dnešní podoby až kompilátor v průběhu druhé poloviny 15. století, vždy máme co do činění s pokusem podat celistvý obraz husitství. Mluvit o promyšlené a záměrné koncepci tohoto dějinného období, v němž pražské univerzitě připadá vůdčí místo, by však bylo, vzhledem k uvedeným faktům, příliš odvážné. Nelze ovšem popřít, že se kritika společenských nešvarů, která postupně zasáhla všechny vrstvy obyvatelstva a posléze přerostla v revoluční výbuch, zrodila v učeném prostředí pražského vysokého učení.

PETR ČORNEJ

Die s. g. Chronik der Prager Universität und ihre Stelle in der Hussitenhistoriographie

ZUSAMMENFASSUNG

Der s. g. *Chronicon universitatis Pragensis*, die in der Handschrift Nr. 7650 der Österreichischen Nationalbibliothek erhalten geblieben ist und am besten von Jaroslav Goll im fünften Band der Schriftenreihe: *Fontes rerum Bohemicarum (FRB)* veröffentlicht wurde, widmeten die Historiker schon seit den zwanziger Jahren des 19. Jh. ihre Aufmerksamkeit. Unter denselben befinden sich die Namen bedeutender tschechischer (F. Palacký, J. Goll, V. Novotný, J. Pekař, F. M. Bartoš) und deutscher (K. Höfler, O. Lorenz, F. v. Bezold) Historiker, die aber über die Frage der Entstehung und des Wertes des Werkes nicht einig waren. Das war besonders durch die Tatsache, dass die

⁸⁶⁾ Kronika tzv. Starého kolegiáta by si ovšem, přes veškerou pozornost, kterou jí historikové věnovali, zasloužila nový a důkladný rozbor.

Arbeit nur in einem Manuskript aus dem Anfang des 16. Jh. erhalten geblieben ist, und nicht zuletzt auch durch ihre komplizierte Struktur hervorgerufen worden. Den ersten Teil der *Chronicon universitatis Pragensis* bildet eine Erzählung über die Geschehnisse der Jahre 1348—1413, mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse an der Prager Universität (von hier der Titel), die zweite Kompilation umfasst den Zeitabschnitt von 1414 und endlich die breiteste Abteilung stellt eine unvollständige Abschrift der Hussitenchronik des Vavřinec z Březové (vom 20. Mai 1420 bis November 1421) dar, in welchem Goll den authentischsten erhaltenen Wortlaut der Schrift von Vavřinec erblickte. Das Hauptziel der Studie besteht in einer Analyse der ganzen *Chronicon universitatis Pragensis* und der Festsetzung ihres Quellenwertes.

Durch die erfolgte Analyse kamen wir zur Schlussfolgerung, dass das Werk aus folgenden Teilen besteht:

1) aus Bemerkungen über die Regierung Wenzels IV., aus den Jahren 1378—1403, die auf der Grundlage der Kenntnis anderer Chroniken oder analytischer Werke zusammengesetzt wurden, aus welchen auch die Alten böhmischen Annalen hervorgingen. Ihr Quellenwert ist bis auf einige Ausnahmen nicht besonders hoch.

2) aus Aufzeichnungen über die Geschehnisse an der Prager Hochschule in den Jahren 1348—1413, die tatsächlich die Bezeichnung Chronik der Prager Universität verdienen. Sie stammten aus der Feder eines Mitgliedes der Universität und der böhmischen Nation, welches persönlich die stürmischen Jahre 1408—1413 erlebte, seine Erzählung aber mit einem bestimmten Abstand, anscheinend als Prolog der schon existierenden Hussitenchronik des Vavřinec z Březové konzipierte. Das ist die wahrscheinlichste Erklärung dafür, warum mit dem Jahre 1413 die Darstellung plötzlich abbricht. Die Arbeit von Vavřinec beginnt nämlich mit dem Jahre 1414. Dieser Abschnitt ist in Hinsicht auf die Quellen der wertvollste Teil der ganzen Arbeit (sie enthält auch direkte Zitationen amtlicher Dokumente).

3) aus einer Kompilation über die Ereignisse der Jahre 1414—1421. Sie ist zusammengesetzt aus folgenden Nachrichten:

- der Hussitenchronik des Vavřinec z Březové [Zeitabschnitt 1414—1416],
- der s. g. *Chronicon breve regni Bohemiae* [Zeitabschnitt 1416—1419],
- Niederschriften eines unbekanntenen Pragers (15. 4. — 7. 5. 1420),
- wahrscheinlich aus einer anonymen Fortsetzung der *Chronicon Bohemorum*,
- aus verschiedenen falsch datierten Aufschreibungen.

Der dritte Teil stellt allem Anschein nach eine unorganische spätere Einrückung dar.

4) aus der Hussitenchronik von Vavřinec z Březové (vom 10. Mai 1420 bis November 1421).

Unter den Geschichtswerken der Hussitenzeit bildet die s. g. Chronik der Prager Universität eine Ausnahme. Keine andere narrative Quelle widmete den Geschehnissen an der Prager Universität, in den Jahren vor dem Ausbruch der Revolution, solche Aufmerksamkeit. Anscheinend haben wir hier mit einem Versuch zu tun, eine bestimmte Konzeption des Hussitentums darzulegen. Es kann nämlich nicht bestritten werden, dass die Kritik der Gesellschaft, die langsam in eine Konfliktlösung überwuchs, in der gelehrten Umgebung der Prager Universität entstanden ist. Schon aus diesem Grunde verdient die *Chronicon universitatis Pragensis* eine Aufmerksamkeit.

**SLAVNOSTNÍ DISPUTACE NA PRAŽSKÉ
FILOZOFICKÉ FAKULTĚ V R. 1668
A JEJÍ BĀSNICKĀ OSLAVA**

(K otázce šlechtické inteligence v pobělohorských Čechách)

VALENTIN URFUS

Nabytí vysokoškolské kvalifikace je — a bylo vždy — významným okamžikem. I naše promoce, jež zachovávají řadu tradičních zvyklostí, o tom svědčí. A přece je tu — velmi obecně vyjádřeno — jeden rozdíl; dříve, zejména za feudalismu, bylo ukončení studia doprovázeno ještě jiným slavnostním obřadem, kterým byla veřejná disputace spojená s obhajobou vybraných tezí nebo souvisle vypracované práce.

Takovou byla i disputace na pražské filozofické fakultě v r. 1668. Třeba slavnostní, nebyla to událost nikterak mimořádná. Ani vznešeně znějící jméno disputujícího, hraběte Jana Antonína Losyho z Losinthalu, mnoho neříká. Jinak tomu bylo ovšem u současníků, u nichž rozpaky mohla nanejvýše vzbudit skutečnost, že v době, kdy se disputace odehrávala, žili v Čechách hned dva nositelé tohoto jména. Záměna byla ovšem sotva možná, neboť vztah, který mezi nimi existoval, byl nejužším, jaký si lze představit; šlo totiž — o otce a syna.¹⁾

Starší, jenž v r. 1668 měl za sebou již pozoruhodnou životní dráhu, bude připoutávat náš zájem především. Plným právem: v polovině 17. stol. náležel v Čechách k nejmocnějším mužům, ale patrně i k těm, jímž bylo nejvíce záviděno a kteří byli asi nejvíce nenáviděni. Co je snad ještě zajímavější, je okolnost, že dotčené pocity k němu chovali příslušníci jeho vlastní třídy, tedy šlechty, zvláště pak vyšší aristokracie, mezi něž se povznesl. Rychlou a mimořádnou kariéru, která jej vynesla, prozrazuje již jeho jméno: nebylo obvyklým, aby titul říšského hraběte, který Losymu od r. 1655 náležel, byl spojen se jménem, které svou podobou — opakováním příjmení v umělém přídomku — ukazovalo zcela otevřeně na ne-

¹⁾ Základní údaje biografické i genealogické o losyovské rodině obsahují v příslušném heslu obě naše starší encyklopedie: *Riegrův Slovník naučný*, IV. (1865), *Ottův Slovník naučný*, XVI. (1900 — A. Sedláček); změnám podléhala i ortografie rodového jména: vedle tvaru uvedeného v textu se vyskytuje i jiný způsob psaní např. „z Losimthálu“

dávné udělení.²⁾ Svým úředním postavením, neboť tak rychlý vzestup mu mohla umožnit jen úřední nebo vojenská dráha, byl komorním radou a prvním deputovaným (později inspektorem) nad obchodem solí, nápojovou daní a pivním táčem. Byla to funkce zeměpanská, která zasahovala tehdy zvlášť citlivou a významnou oblast státních financí, zejména ten její úsek, jež nebyl bezprostředně závislý na stavovské berní správě a sněmovním svolení. O tom, kým hr. Losy skutečně byl a co v pobělohorských Čechách znamenal, lze se velmi snadno přesvědčit četbou známého Rezkova díla. I když jde o spis, dnes již dávno zastaralý, má nepochybně jednu přednost — věnuje značnou pozornost jednotlivcům. Setkáváme-li se na jeho stránkách s řadou zmínek o Losym a vyhrazuje-li mu Rezek navíc i několikrát se opakující soustavné líčení, ukazuje to nejlépe, jak pronikavě jeho působení poznamenalo tehdejší vnitřní život v naší zemi.³⁾

Losy byl výrazným stoupencem panovnického absolutismu, zvláště v otázkách daňových. Měl proto stále se opakující konflikty se stavovskými funkcionáři, jmenovitě tam, kde šlo o vybírání daní. Jeho snahou bylo soustředit do kompetence svého úřadu co nejvíce této výkonné moci a omezit stavovskou berní samosprávu. Se stavovskými orgány vybojoval v průběhu padesátých let 17. století několik velkých zápasů, zvláště v l. 1651—54. Losy kromě otázek daňové exekuce se snažil tehdy ovlivnit i sněmovní propozici a diktovat z absolutistických pozic stavům berní požadavky.⁴⁾ I když ve všem neuspěl (vždyť právě v těchto letech se zrodil plán pořádit první katastr — berní rulu), poražen nebyl a mohl nakonec slavit i okázalé vítězství: rozmanité odměny, které získal krátce před tím za svoji účast na obraně proti švédskému vpádu v r. 1648, rozmnožil právě tehdy o zmíněnou hraběcí hodnost. Ještě dříve než k tomu došlo, byl však znovu vtážen do úporného zápolení, v němž mimo jiné musil čelit rozmanitým stížnostem, které byly proti němu vzneseny pro špatný výkon vlastní úřední funkce.⁵⁾ Navíc byl zřejmě člověkem, který vzbuzoval svou hrdou a výbušnou povahou četné antipatie, jak o tom svědčí jeho prudké spory se spolupracovníky, a to i v době pro něho nevýhodné, kdy byl nucen bojovat jak proti stavům, tak proti vlastním kole-

2) Přídomek obdržel J. A. Losy spolu se starým rytířstvím v r. 1647, hned následujícího roku byl za zásluhy získané v boji proti Švédům přijat do panského stavu — Aug. v. Doerr, *Der Adel der böhmischen Kronländer*, Prag 1900, 128, 129, 139 (srv. dále i níže v textu); původ Losyho není jasný: Rezek (srv. rovněž níže: I., 412 v pozn.) se domnívá, že byl příbuzným Marradasovým, literatura jinak uvádí, že rodina pocházela z Tyrolska.

3) Ant. Rezek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, I., Prahy 1892, II., Praha 1893 — na řadě míst podle rejstříku.

4) Tamtéž, I., 322 a n., 368 a n.; v širším smyslu tu šlo i o otázku nepřímých daní — akcízů.

5) Tamtéž.

gům. A přece dnešní nezaujatý pohled dovede i v tomto zdánlivě málo přitažlivém portrétu odkrýt některé, ne-li sympatické, tedy alespoň objektivně pokrokové rysy. Losy, jenž měl zřejmě neomezenou důvěru dvora, kterou také prozíravě upevňoval značnými půjčkami, uměl odvážně útočit na ekonomické výhody vysoké šlechty, zvláště pokud šlo o výrobu a výnosný prodej piva ve městech, zastávat se měst, pro která navrhoval dokonce jakési uvolnění z pokutního dědičného pivního tácu a v rámci svých berních návrhů nalézt pochopení pro chudé vrstvy městského obyvatelstva.⁶⁾ Sotva tedy pochybíme, budeme-li v něm vidět vedle egoistických a dravých rysů i někoho, kdo byl již předchůdcem pozdějších kameralistů.

Disertant, který v r. 1668 na pražské filozofické fakultě disputoval, byl tedy již svým původem předurčen k tomu, aby se lišil od ostatních posluchačů, kteří zde studovali. Na rozdíl od většiny šlechtické mládeže z tradičních rodů byl zřejmě, jak ještě bude příležitost se k tomu vícekrát vrátit, schopen uvědomit si cenu vzdělání, na druhé straně však právě proto, že úspěchy jeho otce jej vynesly tak vysoko, byl jako každý jiný aristokrat na něm nezávislý. Je proto tím zajímavější, že dosažení akademického gradu považoval, jak tomu nasvědčuje ovzduší disputace, za uspokojení určité ctižádosti, a to jak on, tak jeho rodina. Dosvědčuje to nejen okázalý průběh disputace spojený s nádherně vytištěnou disertací, nýbrž ještě další skutečnost, která nebyla při jinak slavnostním rázu každé podobné akademické události obvyklá. Bratr disputujícího vydal totiž zároveň s disputací tiskem vlastní oslavnou báseň, kterou opěval úspěch svého sourozence.

Disertace, snad lépe řečeno — teze,⁷⁾ které mladší Jan Antonín Losy obhajoval, vyšly, jak bylo právě uvedeno, tiskem. Samo o sobě to nebylo nic mimořádného. Zvyk vydávat podobná díla byl obecný a nelze v něm spatřovat žádnou zvláštnost. Co však vybočovalo již z obvyklého průměru, bylo opravdu exkluzivní vybavení losyovské disertace, a to jak po stránce polygrafické, tak umělecké. Tisk velkého, podle našeho pojetí patrně ještě většího než kvartového formátu, byl doprovázen řadou rytin velké umělecké hodnoty, jak na to ukazuje nejlépe jméno jejich autora, kterým nebyl nikdo jiný než Karel Škréta.⁸⁾ Tím více ovšem vzbuzuje zvědavost vlastní tematika, která je tu probírána. A tady je třeba říci předem, že dnešní čtenář bude spíše zklamán než uspokojen, neboť forma a obsah

6) Tamtéž, I., 397 a n., II., 216, 227.

7) Název disertace zněl: „*Conclusiones suas Philosophicas, seu Philosophiam margaritis exornatam*“ s předřazenou dedikací Leopoldovi I. (proto titul měl akusativní formu).

8) Škrétových ilustrací bylo celkem 7; kromě úvodní oslavující Leopolda I. (viz níže v textu) zachycovaly náměty antické i biblické: např. mytus o Deucalionovi, známý příběh o Davidovi a Goliášovi apod.

losyovské disertace jsou jakoby v příkrém protikladu. Je ovšem třeba uvážit ještě jednu věc: skutečným autorem disertace nebyl zpravidla obhajující, nýbrž profesor, který disputaci předsedal a jehož žákem disputující byl. V našem případě to byl jezuita irského původu Jan Robert Wallis, což nebylo zřejmě tak náhodné, neboť losyovská rodina měla s těmito kruhy četné styky, jak to naznačuje i to, že patřila k dobrodincům irského kláštera u Prašné brány („U Hybernů“), kde měla později svou rodinnou hrobku.⁹⁾ I když tedy připustíme, že disertaci koncipoval nikoliv Losy, nýbrž Wallis, byl její ideový obsah, jak ještě bude příležitost ukázat, zcela určitě inspirován losyovskou rodinou.

Čteme-li stránky tohoto opravdu pěkného tisku, jsme — a to i tehdy, jde-li o čtenáře, pro kterého není doba jeho vzniku neznámou pevninou — nejen zklamáni, nýbrž ocitáme se téměř v bezradých rozpacích nad tím, co se tu tvrdí, a zvláště pak nad tím, jak jsou tato tvrzení předkládána. Disertace je souhrnem filozofických tezí; tyto teze jsou však, jak bychom řekli podle dnes oblíbeného slova, — zašifrovány symbolickými obrazy. V pořadí, které počíná logikou a končí metafyzikou¹⁰⁾ a jež je nepochybně ustálené, jsou probírány elementární poučky. Styl je dobově rozvláčný a scholasticky těžkopádný, navíc je však neustále proplétán opakujícím se rozváděním dvou symbolů: jedním je symbol perly-margarity (to je vyjádřeno již v názvu disertace), druhým je symbol mušle či škeble nebo také gemmy; dotčené symboly jsou však ještě dále přetvářeny: perla je někdy srovnávána s hvězdou, gemma pojímána jako nerost, kámen.¹¹⁾ V obou případech jde o prastaré básnické a symbolické obrazy, užívané filosofickými a theologickými díly od středověku.¹²⁾ Co se ovšem musí zdát nejpodivnějším, je skutečnost, proč tato symbolika je v disertaci užívána: odpověď sama nepostrádá překvapující příděch. Důvodem je totiž oslava habsburského rodu, zvláště panujícího Leopolda I., která podle našeho dnešního nazírání dosahuje svou devotností samotných hranic únosnosti a vkusu.¹³⁾ Naznačená symbolika je tu vybrána

⁹⁾ Fr. Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy, II., Praha 1884, 454 (v témže kostele měli svoji kapli i příbuzní Losyů — Scheidlernové).

¹⁰⁾ Pořadí je takové, že nejprve jsou probírány „Coulusiones rationales“ pak „naturales“, „de caelo et mundo“, „de ortu et interitu“, „de anima“ a posléze „Conclusiones metaphysicae“.

¹¹⁾ Naznačenou symboliku vyjadřují ve zkratce výroky některých tezí; např. teze č. LII.: „...Stellae fixae, proprie dicuntur stellae, a stando. Non tamen ita stant, ut Margaritae annulo insertae...“; teze č. XXXV.: „...gemma... id est, lapis gratiae (sic Hebraeis gemmae dicuntur)...“

¹²⁾ Srv. např. Du Cange, Glossarium (podle vydání: Paris 1845), heslo „Margarita“ a „Gemma“.

¹³⁾ Vyjadřuje to již teze č. I.: „...Margaritis ternis ornata refulget, Augustissima simul et Serenissima Domus Austriaca. Cujus exemplar serenissima scientiarum Regina, (ut inquit Lipsius) Philosophia...“; ještě lépe č. VIII. (o universalích): „... Si in gemmeo hos speculo, Augustissima Margarita se contemplaretur, non videret universale, secus in una cum Augustissimo Imperatore Leopoldo id ageret. Est enim Leopoldus et Margarita a parte rei Universale similitudinarium...“

k tomu, aby pomocí filozofických pojmů — možná lépe řečeno filozofické frazeologie, rozmanitých citátů a jejich zlomků — bylo více nebo méně otevřeně stále znovu a znovu — samozřejmě, že často velmi násilně — zdůrazňováno, že onou skutečnou perlou-margaritou je žena Leopoldova, Markéta Terezie Španělská, v níž panovník získal stejný poklad, jakým je vzácný výtvar přírody, jehož jméno nese. To všechno vyjadřují i Šktětovy ilustrace, které zmíněnou symboliku popisují výtvarně a z nichž prvá zobrazuje okamžik, kdy Leopold z rukou Anfirité přijímá drahou perlou. Jinak se tu ještě mnohokrát vyslovuje naděje, že z tohoto manželského spojení dvou příslušníků habsburského rodu, k jehož vylučnému postavení mezi ostatními vladařskými dynastiemi se disertace rovněž neustále vrací, vzejde další četné potomstvo a nový rozrod, podobně jako kdysi z manželského svazku Leopolda Železného, předka právě vládnoucích Habsburků.

Disertace tedy není ničím jiným než dokladem vypjatého osobního kultu Leopoldova, jehož hlasatelem je příslušník šlechtické rodiny, která Habsburkům vděčila opravdu za vše. To by samo o sobě nebylo nic neobvyklého a sotva proto jen by disertace také zasluhovala samostatnou pozornost. Je však třeba si uvědomit i některé další souvislosti. Kult Leopoldův, který tohoto, ne právě vynikajícího představitele habsburského rodu, okázale vynášel, je u nás v druhé polovině 17. stol. doložen, zvláště ve výtvarných projevech, sice vícekrát,¹⁴⁾ většinou však později s vítězným průběhem tureckých válek. Losyovská panegyrická disertace je tedy příliš raná, než aby ji bylo možno zařadit do této linie; je to akce motivovaná jinak, nepochybně losyovskou rodinou, která měla být za co vděčná a která také důvěru dvora potřebovala. A přece i toto vysvětlení se zdá být příliš jednostranným.

Přesvědčuje o tom nejlépe skutečnost, že Losyové chtěli vladaři nejen lichotit a oslavovat jej způsobem, který připomínal soudobého „krále slunce“,¹⁵⁾ nýbrž že se chtěli očividně v paprscích jeho kultu i sami ohřát a sami sebe oslavit, a to hned v dvojím smyslu: jednak — což je pochopitelné — v postavení bezvýhradně oddaných služebníků, jednak — a to je na celé věci nejzajímavější — jako vybraní intelektuálové, kteří mu mohou prospět i takto. Prozrazuje to mimo jiné oslavná báseň, kterou disertantovi adresoval jeho bliženecký bratr, rovněž Jan (oba bratři měli stejná prvá jména), tentokrát však Jan Křtitel Losy, jenž při této příležitosti vystupuje jako akademický básník („poeta academicus“).

Čteme-li oslavný spisek mladšího z obou bratří (disertant a autor básně

¹⁴⁾ Em. Poche — P. Preiss, Pražské paláce, Praha 1973, 155.

¹⁵⁾ Narážky na to najdeme např. v tezi č. L.: „... Serenissima Domus Austriaca, diu, electa ut Sol, in Augustissimo Leopoldo...“

byli sice dvojčata, Jan Kř. Losy byl však mladší), neubráníme se ani tady jistému překvapení. Co bychom očekávali asi nejspíše, by byl hymnus na filozofickou hloubku a logický bystrozrak disputujícího, pojatý v duchu pozdně humanistického příležitostného veršování. Ve skutečnosti, jak ukazuje název „Gentilitia symbola Illustrissimae Familiae Losyanae“,¹⁶⁾ tu jde o něco docela jiného — o básnickou oslavu losyovského rodinného erbu. V několika ódách je opěvána labuť s hvězdou (původní znak), věž s cimbuřím a obrněnou rukou v bráně (podobně jako u dnešního pražského znaku), jakož i další znaková pole, včetně lvů-štítonošů.¹⁷⁾ Oslavovat heraldiku rodinného znaku u příležitosti filozofické disputace jednoho člena rodiny,¹⁸⁾ je jistě podivné, a to i tehdy připomeneme-li si současně některé obecné dobové souvislosti. Je na příklad známou skutečností, že se ve výtvarných projevech barokního umění, zejména o něco později, setkáváme často s okázalou apoteozou šlechtických rodů, stejně jako byla oblíbenou v historiografii druhé poloviny 17. stol. genealogická tematika (Balbín), nemluvě o snaze majetkově a právně zajistit existenci rodu zřizováním fideikomisů a nemluvě samozřejmě i o tom, že rozmanité erbovní pověsti měly v této době rovněž již svoje staré kořeny. O ničem takovém tu však nemůžeme hovořit: základním motivem je naopak — jak je možné ještě jednou zdůraznit — snaha oslavovat rod a jeho urozenost ve chvíli, kdy jeden z jeho členů dosahuje akademického úspěchu a kdy tedy osvědčuje svoje individuální a intelektuální vlastnosti. Současně s tím se pak vyzdvihuje ještě jedna významná okolnost: je jí úsilí dokázat, že právě získaná univerzitní hodnost spojuje disertanta jaksi nově se zemí, kde ji získal a — co je snad ještě pozoruhodnější — s tradiční šlechtou této země.¹⁹⁾

Tady se zřejmě ocitáme u jádra věci. Rodina povýšence, který svůj

¹⁶⁾ Státní ústřední archiv, Wunschwitzova sbírka, „Losy“ č. 682, tisky.

¹⁷⁾ Po úvodní ódě, dalších ódách a eulogiu je to část nadepsaná „Sidus Losyanum sapientiae... symbolium“, dále opět óda „De cantu cygni Losyani“, po ní pak eulogium o věži s cimbuřím a posléze „Leones Losyani Antiquae Nobilitatis [ut inquit diploma Caesareum]... symbolium“.

¹⁸⁾ V úvodu se o disertantovi říká (nejdříve s odvoláním na již dosažené akademické úspěchy): „Annus abhinc unus, ac alter pene dimidius est, cum una Tibi Universae Familiae nostrae gratulatus sum, de copulata feliciter Olori nostro laurea Philosophica. Quod gratuler nunc iterum habeo... Et vero facto hoc, quantum nunc sane poterat, Familiam nostram exornasti, quam maxime... Certe illud Familiae decus intulisti...“

¹⁹⁾ Podobně se v úvodu k oslavné básni praví: „...Abunde imitatus, ...et ortos celeberrimis Regni Familiis, Rosenbergios, Schellendorgios, Wilharticios, Sternbergios, Lobkovicios, Berkas, Zwierzeticzkios, Talmbergios, Bavorovios, Wratislawios, Lazanskios... aliosque complures...“; stejným směrem jde i řada dalších narážek na Čechy: např. závěr ódy „De cantu cygni...“ — „Donc fluentis Moldava se tuis / Hic tinget alea, funera ne time: / Dum fulget astrum, mortualem / Non Czechiae canet ille les-sum“, nebo z části o lvech: „Unum sibi Ducem Leones ex omnibus eligunt: / Ad Bohemici Leonis exemplum / Nobilitas formatur universa“.

vzestup vybudoval vlastně v opozici proti tradičním stavovským výsadám, dokazuje svoji urozenost a svoje místo právě v těchto kruzích způsobem opravdu nečekaným. Spojení akademické slavnosti se snahou zrušit odrazně vyjádřeno hradbu, která odděluje nenáviděné povýšence od ostatní společnosti, jsou tu vyjádřeny ještě v jiné poloze, jež tento cíl naznačuje zcela jasně a jež připomíná podobné od renesance se opakující úvahy o postavení vzdělaného člověka ve společnosti: aby tak odpadly i poslední pochybnosti, dovolává se oslavná báseň mladšího z obou bratří okřídleného výroku, že — skutečné šlechtictví je šlechtictvím ducha.²⁰⁾

To ovšem naznačuje ještě další pointu, se kterou tu zřejmě musíme počítat a která nepostrádá jistý spodní, a možná i ironický tón. Může-li nedávný povýšenec postavit proti izolaci, jež mu hrozí uvnitř vlastní třídy,²¹⁾ svoji inteligenci a kultivovanost, pak to znamená jistou výzvu adresovanou právě těm, kteří jím doposud pohrdali a zároveň i důkaz, že skutečná vznešenost je urozeností ducha i rodu. Podobný postoj není ovšem nic neznámého, ani v Čechách po Bílé hoře. Kulturní aktivita proslulého hr. Šporka, i když samozřejmě daleko rozvinutější a také daleko mladší, vyplývala ze stejných postojů. Důležitější ovšem je, že univerzitní disputace a její básnická oslava opravňují tak i k některým obecným úsudkům. Odhalují totiž opět z jiného zorného úhlu, jak se tradiční složka české feudality po Bílé hoře bránila novým lidem a jak, přestože sama byla složena z oddaných služebníků nastupujícího absolutismu, pohrdala i těmi, kdož svoji moc a majetek získali právě jen touto cestou. Že důvodem těchto rozporů nebyla zásadní stanoviska, nýbrž omezené a často jistě i sobecké zájmy, nerozhoduje.

V novém pohledu se však jeví i to, co ve vlastní disputaci mohlo připadat jako nechutné pochlebenství. Znovu tu totiž, tentokrát opravdu naposledy, vyznívá motiv, který jsme měli příležitost si již vícekrát uvědomit: téměř mysticky pojatý kult panovnického rodu je stavěn vedle projevů individuálního sebevědomí jako oslava schopností nabytých akademickým vzděláním a tedy konec konců jako oslava univerzity samotné. To jistě nebylo bez významu: zejména jezuité, kteří měli pro podobné věci dobrý cit, se snažili, krátce poté, co ovládli pražské vysoké učení a zvláště jeho filozofickou fakultu, využít každé příležitosti, která by

²⁰⁾ Rovněž v úvodu: „...ac genuinam esse Nobilitatem, quae eminere incipit ab animo...“

²¹⁾ Že tu skutečně šlo o něco takového, ukazují dobře sňatky, které uzavírali členové rodiny; žádná ze čtyřech sester Jana Antonína se neprovдалa do starého českého rodu: první Marie Terezie si vzala pouhého rytíře Scheidlera, druhá Anna Konstancie sv. pána Šporka (vzdáleného příbuzného známého mecenáše z Kuksu), třetí hr. Bredu a teprve čtvrtá hr. Pachtu; ani Jan Antonín nebyl na tom lépe — jeho prvou manželkou byla baronka Sofie Polyxena Kroyssigová, druhou rovněž cizinka Františka Klaudivie hr. Strassoldová — podle Wunschwitzovy sbírky a dále srv. i Jos. Stocklöw, Geschichte der Stadt Tachau, Tachau 1878, 1, 191.

mohla povznést význam jejich univerzity.²²⁾ Byli proto disertantovi vděční, jak o tom svědčí skutečnost, že již následujícího roku uspořádali jinou disputaci pod jeho záštitou.²³⁾

Že jsme tu opravdu na správné stopě a že nejde jen o výklad vyplývající z jednostranných východisek, ukazuje ještě řada dalších okolností. Především životní dráha disertantova. Svými schopnostmi a intelektuálními postoji se nehonosil jen v okamžiku disputace; naopak osvědčil je i mnohokrát později. Jan Antonín Losy mladší, nebyl totiž nikdo jiný, než ve své době evropsky proslulý „hrabě Logi“,²⁴⁾ jak býval také nazýván, vynikající hudebník, virtuózní hráč na loutnu, jakož i uznávaný skladatel, jehož díla se dočkala i novodobé edice.²⁵⁾ Okázalý intelektualismus jeho disputace, vyjadřující se složitými a dnes těžko srozumitelnými symboly, se nám tedy i z tohoto hlediska jeví poněkud jinak.

Bylo by ovšem chybou přeceňovat všechny tyto projevy. Psychologicky, jak je jasné, vyplývaly z izolace Losyů uvnitř vlastní třídy. Jejich rubem byla proto také stejně silná snaha splynout s touto třídou a přizpůsobit se její mentalitě. Ukazuje to jak stavba pražského paláce, tak budování rodového sídla v Tachově v rámci fideikomisně zajištěných statků.²⁶⁾ I tady však najdeme některé drobné rysy odlišující losyovskou rodinu od průměrného velkostatkáře té doby. Jak se zdá, Losyové dovedli dobře hospodařit a snad dovedli i obezřetněji a méně brutálně uplatňovat svá vrchnostenská práva než jiní příslušníci šlechty.²⁷⁾

²²⁾ Nejnověji k tomu K. Beránek, K otázce palatinátu (komitivy) pražské univerzity (nobiles de Lauro), AUC—HUCP, XIII. (1973), 1—2, 83 a n.

²³⁾ Jejím základem byla disertace „Conclusiones ex Philosophia Rationali“, kterou za předsednictví prof. Georga Adalberta Weise obhajoval Joannes Antonius Casanova, jak jméno i výslovná zmínka ukazují, italského původu; disputace, která se konala v r. 1669, se odehrála „sub auspiciis“ Losyho. — Disertace rovněž u Wunschwitze.

²⁴⁾ Riegrův Slovník naučný, příslušné heslo: údaje jsou tu však nepřesné, neboť autor nedovedl ještě obě osoby ztotožnit; dále: Jos. Zuth, Über Christian Gottlieb Scheidler, Festschrift Adolf Kocírz zum 60. Geburtstag, herausgeg. v. Rob. Haas u. Jos. Zuth, Wien—Prag—Leipzig 1930, 51, pozn. 4.

²⁵⁾ J. Němeček, Nástin české hudby XVIII. století, Praha 1955, 52 a tam uvedenou literaturu, zvl. práce Kocírzovy a monografii: J. Zuth, Gitarre—Kompositionen des Grafen Losy, Wien 1919. — Losyho životopis je možno na tomto základě doplnit následujícími způsoby: narodil se kolem r. 1645, zemřel 1721; v r. 1697 se účastnil umělecké soutěže s klavíristou Kuhnaem a Habenstreitem v Lipsku; v Praze se podílel na hudebních akademiích, pořádaných „U železných dveří“; své zdařilé skladby komponoval v duchu Lullyho, který byl jeho oblíbeným autorem.

²⁶⁾ Původní losyovský palác je pozdější Lidový dům a dnešní Muzeum V. I. Lenina — K. Ossendorf — E. Christová, Lidový dům v Praze a jeho malby, Zprávy památkové péče, XIII. (1953), 24—26; k Tachovu srv. Stocklöw, l. c.; starší Jan Antonín Losy z tachovského dominia a dalších statků zřídil dva fideikomisy pro každého ze svých synů; když Jan Kř. Losy záhy zemřel, dědil jeho majetek Jan Antonín ml.

²⁷⁾ U Losyů byl činným J. E. Wegener, autor známého r. 1666 v Praze vyšlého hospodářského spisu „Oeconomia Bohoemo-Austriaca“; zajímavou je i skutečnost, že Losyové vystupují jako „dobrá“ vrchnost i u Stocklöwa, který byl jinak výrazně liberálně orientován. Na druhé straně však manželem jedné ze sester Jana Antonína byl Karel Jáchym hr. Breda, tedy z rodiny, jež proslula bezuzdným vykořisťováním poddaných.

Byla-li univerzitní oslava z r. 1668 vyjádřením jejich snahy skoncovat s osamoceností v tehdejší české aristokratické společnosti, je třeba říci, že svůj cíl nesplnila. Losyové s českým prostředím nesplynuli.²⁸⁾ Co tedy zbývá, je drobná sice, nicméně zajímavá událost z univerzitního života, při níž význam intelektuálních hodnot i akademického vzdělání zdůrazňovali lidé, od nichž bychom to v této době jistě nečekali.

VALENTIN URFUS

Eine feierliche Disputation an der Prager philosophischen Fakultät im Jahre 1668 und ihre dichterische Lobpreisung

(Zur Frage der adeligen Intelligenz in Böhmen im Zeitabschnitt nach der Schlacht am Weissen Berg)

Der Artikel befasst sich mit dem Inhalt der Thesen, den politischen Zielen des Disputanten und mit der Gesamtatmosphäre der Disputation des Grafen Johann Anton Losy an der Prager Universität. Losy, der aus einer neuen Familie des Amtsa-dels stammte und der Sohn eines „Homo novus“ war, bekannte sich in seinen „Conclusiones“, die er aus der Philosophie verteidigte, zu seiner devoten Stellung zum regierenden Kaiser Leopold I. und der Kaiserin. Der Bruder des Disputanten verfasste zur Lobpreisung des akademischen Erfolges J. A. Losy's ein panegyrisches Gedicht, in dem er die Disputation als Ergebnis der Tugend alten adeligen Ursprungs feierte. Ähnliche Tendenzen können gleichfalls in der Dissertation selbst verfolgt werden, in welcher ihr Autor die erworbene Stellung im böhmischen Adel, auch in Bezug auf seinen intellektuellen Vorrang, zu begründen versucht. In diesem Zusammenhang ist nicht uninteressant, dass der Dissertant später als Musiker und Komponist bekannt wurde.

²⁸⁾ Zcela přesvědčivě to ukazuje genealogický přehled zachovaný u Wunschwitze a pořízený pro dědické účely. Zachycuje spolu se zakladatelem rodu 5—6 generací, zvláště potomstvo 4 sester Jana Antonína. Teprve ve 4. generaci přicházejí česká jména (Obytecký, Chotek, hr. Čabelický, Voračický, Vražda, Netolický) a až v další generaci se objevuje jeden Kolovrat. Poslední Losy, svatováclavský rytíř Adam Filip (1 on byl ženat s cizinkou Ernestinou hr. Fuchsovou), zemřel bezdětný až v r. 1781, dožív se vysokého věku podobně jako jeho otec a děd.

VILÉM MATHESIUS A POČÁTKY STUDIA DĚJIN ANGLO-AMERICKÉ LITERATURY A KULTURY NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

JOSEF POLIŠENSKÝ

V nejpřístupnějších pomůckách se český čtenář dočte, že Vilém Mathesius (1882—1945) byl „český filolog, profesor Univerzity Karlovy, spoluzakladatel české funkčně-strukturální lingvistiky a Pražského lingvistického kroužku“.¹⁾ Úkolem tohoto článku je ukázat, že Mathesius byl nadto významným činitelem kulturní politiky a že jeho vědecké zájmy byly ve skutečnosti daleko širší.

Svědčí o tom už i pohled na *Soupis prací Viléma Mathesiusa*, který k druhému výročí jeho skonu vydal Anglický seminář UK a Pražský lingvistický kroužek,²⁾ i když dnes potřebuje upřesnění a doplnění, zejména o ty práce Mathesiovy, které vyšly posmrtně. To ovšem platí také pro sborníky a články, věnované Vilémovi Mathesiovi k jeho padesátinám (1932), šedesátinám (1942) a napsané po 12. dubnu 1945, kdy Mathesius náhle zemřel. Oba uvedené sborníky obsahují práce jeho přátel, spolupracovníků, nakonec i žáků.³⁾ Hodnotících statí z doby před rokem 1945 je málo, protože oprávněně bylo Mathesiovo dílo považováno za nedokončené a od autora se ještě mnoho očekávalo. Málo konkrétní byla také většina nekrologů z roku 1945, protože ty vznikaly v nesnadné situaci na konci druhé světové války a na prahu velkých společenských změn.⁴⁾ Jejich autoři zdůrazňovali obyčejně, že Mathesius věnoval první třetinu svého působení anglickému jazykozpytu a literatuře, že se však záhy zajímal o problémy současného českého jazyka a svým důrazem na studium současného jazyka položil základy k funkčně-strukturální metodě, charakteristické pro Pražský lingvistický kroužek a „Pražskou lingvistic-

*) [Ke 100. výročí narození V. Mathesia a 70. výročí založení stolice anglistiky na UK].

¹⁾ Malý encyklopedický slovník A—Ž. Praha 1972, s. 686.

²⁾ *Soupis prací Viléma Mathesiusa*. Praha 1947, stran 16.

³⁾ Viz tamtéž, s. 16: Sborníky a česky psané články, věnované Vilému Mathesiovi. Viz zejména *Charisteria Guillelmo Mathesio... oblata*, Praha 1932 s příspěvky O. Fischera, M. Weingarta, Fr. Oberpflazera a V. Jiráta.

⁴⁾ J. Koláček, V. Mathesius zemřel, *Lidové Noviny* (LN), 14. 4. 1945.

kou školu“. Ocenění došel Mathesius—komentátor a organizátor českého kulturního života a statečný redaktor sborníku *Co daly naše země Evropě a lidstvu*.⁵⁾

S jistým odstupem napsal svůj nekrolog—recenzi Zdeněk Vančura o sborníku *Možnosti, které čekají*, který uveřejnil v Kritickém měsíčníku. Vančura patřil s Frankem Tetauerem, René Wellkem, Josefem Vachkem, Jiřinou Dunovskou aj. k žákům, od nichž především Mathesius hodně očekával.⁶⁾ Vančura zdůraznil vědecké založení a vychovatelské nadání svého učitele, který se podle jeho názoru pro těžkou oční chorobu obrátil po r. 1923 především k obecně jazykovědným problémům takže studie, které ho proslavily v zahraničí, podle toho vznikaly až v době jeho zrakového oslabení. Vančura zdůraznil dále, že Mathesius se musel soustředit na studie krátké, které mohl soustavně diktovat svým spolupracovníkům. Podle Vančury není také rozdíl mezi závažností a počtem Mathesiových publikací v letech, kdy byl zdrav a v letech, kdy byl nemocen (od počátku třicátých let se k očnímu neduhu připojila vážná choroba páteře, která oslabovala funkci jeho srdce).

Necháme-li stranou hodnocení Mathesia—lingvisty, ukazuje kvantitativní rozbor *Soupisu prací*, doplněný o publikace z let 1945—66, že z běžného obrazu bude leccos nutno opravit. Z Vančurových tézí jde o dvě: téze o tom, že Mathesius se v letech 1906—22 (tehdy totiž se objevily první vážné potíže se zrakem) zabýval anglickou literaturou a jazykem, a že v důsledku své choroby literaturu stále více opouštěl a uvolňoval tak pole působení docentů R. Wellka a Zd. Vančury, a že od jazykozpytu anglického přešel k jazykozpytu obecnému, a za druhé, že naopak jeho činnost se rozvíjela rovnoměrně, bez výkyvů způsobených chorobnými stavy.

Rozbor bibliografie obsažené v *Soupisu* ukazuje, jak citlivě autor reagoval nejenom na choroby (s těmi, jak uvidíme, zápolil statečně), ale také na jiné vnější podněty.⁷⁾ Po skromných začátcích uveřejnil roku 1908 celkem 13 bibliograficky zachycených prací — zřejmě je potřeboval při předkládání habilitačního spisu. Silnou roční produkci (11—16 bibliografických záznamů) udržoval do roku 1916, kdy se jeho pozornost upjala k shakespearovskému výročí. Po roce 1918 přibývaly úkoly, ukládané potřebami mladého státu — mezi nimi byly i nečetné anglicky publikované, propagačně pojaté články. Další silně produktivní období následuje v letech 1920—23, pak ale oční choroba způsobila pokles, který trval až

⁵⁾ Vilém Mathesius, *Možnosti, které čekají*. Epištoly o tvořivém životě. Praha 1944, stran 262 (eseje z let 1921—1943).

⁶⁾ Zd. Vančura, Vilém Mathesius: *Možnosti, které čekají*. Kritický měsíčník VI/1945, s. 34—39.

⁷⁾ Analýzu provedla v semináři prof. K. Hausenblase Kateřina Mašková, Některé aspekty jazyka a stylu Viléma Mathesia, dipl. práce FF UK, 1976.

do konce dvacátých let. Zhoršení zdravotního stavu počátkem třicátých let znamenalo pokles publikační činnosti, která se pak skoro horečně zvýšila v letech 1932—38. Po celkem rovnoměrné tvorbě v letech 1939 až 1942 následovalo další poslední tvůrčí vzepětí po roce 1943.

Důležitější než rozbor kvantitativní je ovšem rozbor kvalitativní. Ukazuje nám, že Mathesius projevoval od samého začátku své tvorby zájem o obecnou a českou jazykovědu, počínaje recenzí práce O. Jespersena z roku 1906 a z dalších průkopnickou studií *O potenciálnosti jevů jazykových* (1911). Od té doby se jeho zájem obrátil na sledování problémů jazykovědných a literárních, od roku 1916 ve větší míře také na sledování problémů kulturně politických. Tento široký záběr zůstal pro Mathesia charakteristický až do jeho smrti. Pochopitelně se musel vzdát snahy o soustavné sledování novější anglické literatury, ale až po H. G. Wellse a G. B. Shawa ji sledoval soustavně, jak o tom svědčí témata jeho univerzitních přednášek a seminářů. Ve srovnání s tématy literárních přednášek a seminářů ostatních členů učitelského kolektivu B. Trnky, R. Wellka, později Zd. Vančury je zjevné, že prof. Trnkovi Mathesius přenechával témata staršího období, oběma mladším spolupracovníkům naopak témata ze současné literatury, a to anglické i americké.

Zcela nemístná je ale kritika, kterou vyslovil Arne Novák vůči V. Mathesiovi a B. Havránkovi jakožto obhájčům „dnešního úzu“ a nositelům „antihistorismu“. Ničeho nebyli Mathesius a Havránek tak vzdáleni, jako právě antihistorismu — proto také jsou liché pokusy ztotožnit je se strukturalismem francouzského ražení.⁸⁾ Po přečtení úvodů ke kapitolám jím redigovaného sborníku *Co daly naše země...* (1939, 1940) pochopí i čtenář — neodborník, že o nějakém antihistorismu nemůže být ani řeči — že naopak Mathesius projevoval vzácné pochopení pro problematiku historické vědy.

Prokázat tyto skutečnosti je úkolem tří kapitol, věnovaných (1) zhodnocení úlohy Mathesia jakožto prvního profesora anglické řeči a literatury na filozofické fakulty české Karlovy univerzity, (2) analýze Mathesiova odkazu literárněvědného, především pak Mathesiově snaze o paralelní studium vývoje písemnictví a společnosti, (3) Mathesiovu zájmu o dějiny kultury a jeho pochopení sociálně-politického významu slovesnosti.

I

Abychom mohli spravedlivě posoudit, co znamenal Mathesius

⁸⁾ Jean Piaget, *Le structuralisme*. Paris 1970, s. 63 ad. Viz též Igor Hrušovský, *Monológy a dialógy*, Bratislava 1980.

pro počátky studií anglistiky a amerikanistiky na českém vysokém učení, musíme si uvědomit několik skutečností.

Především jde o skutečnost, že pražská univerzita (v humanistickém období zvaná akademie, jinak kolej) měla do 1784 latinu jako jazyk vyučovací. Artistická fakulta (předchůdce fakulty filozofické) byla dvouletým přípravným kursem, jeho absolvování bylo nezbytné pro všechny, kdo chtěli dále studovat medicínu, práva nebo teologii. Do roku 1848 se na ní učilo pěti povinným předmětům (filozofie, náboženství, matematika, fyzika, klasická filologie), k nimž si posluchač mohl vybrat ještě předměty volitelné (čeština, franština, angličtina, italština, hebrejštiny, krasopis ad). Pouze řádní profesori byli stálými zaměstnanci, mimořádní, dále učitelé jazyků, lektoři, atd. byli externisty, počet docentů se rozrostl až po roce 1848. V rámci reformy ministra L. Thuna byl filozofický kurs rozšířen ze dvou let na tři (1850), ale teprve roku 1888 ze tří na čtyři roky, čímž se filozofická fakulta stala rovnocenným partnerem ostatních fakult.⁹⁾

Zájem o jiné jazyky než latinu a řečtinu byl na staré fakultě malý, zejména od 1622, kdy univerzitu dostali do rukou jezuité, kteří i po 1654 měli v rukou fakultu artistickou a teologickou. Stará, utrakvistická karolinská akademie se pokoušela o pěstování českého jazyka a literatury, a v letech 1619—20 dokonce průkopnickky zavedla vyučování dvěma moderním jazykům, franštině a italštině. Ale roku 1621 musel první a na dlouho poslední lektor S. Vanet odejít. Po dočasném zrušení Tovaryšstva Ježíšova (1773) dostalo se školství v habsburské monarchii dočasně do rukou piaristického řádu, který neměl připravovat „elitu“, ale měl chudou mládež připravovat pro „praktický život“. Roku 1784 byla němčina prohlášena za vyučovací jazyk na všech univerzitách monarchie — v Praze německé literatuře věnoval od roku 1763 pozornost profesor „krásných umění“, tedy asi estetiky, K. H. Seibt, od roku 1784 A. G. Meissner, profesor estetiky a literatury. Ale od 1804 do 1849 se na tehdejší Karlo-Ferdinandově univerzitě nekonaly žádné přednášky o německém jazyce a literatuře, nejvýš v rámci výuky estetiky se jimi zabývali profesor J. G. Meinert a Fr. Przihonsky. Prvním řádným profesorem německého jazyka a literatury se stal až roku 1849 Ph. v. Canaval. Stolice českého jazyka a literatury, založená roku 1792 pro F. M. Pelcla, byla sice obsazována, ale její postavení, ostatně stejně jako dalších, např. i historie, bylo jakožto stolice nepovinného předmětu nevalné.

Vlastním zakladatelem germanistiky na „utrakvistické“, tj. německo-české univerzitě se stal Johann Kelle, řádný profesor německé řeči a li-

⁹⁾ Stručně dějiny University Karlovy. Praha 1964, s. 179 ad. Die deutsche Karls-Ferdinands-Universität in Prag. Praha 1899, s. 3—14.

teratury od 1857, jenž odchoval první německé i české germanisty a anglisty. Prof. E. Martin byl roku 1874 pověřen konáním přednášek z anglické filologie vedle výkladů germanistických, ale z Prahy odešel už 1877. Jistý ohled na potřeby anglistiky si vynutila skutečnost, že angličtina převládla, zejména po roce 1870, v jazykové výuce na německých obchodních akademiích a na reálkách (středních školách připravujících žáky pro praktické uplatnění a pro studium na technice). Na gymnáziích, navazujících na tradici jezuitských lyceí, se moderní jazyky mimo jazyk vyučovací a nejvýše ještě druhý zemský jazyk (tj. na českých středních školách němčina) nevyučovaly, uplatnily se až po založení tzv. reálných gymnázií. Z důvodů nepochybně politických se na českých středních školách po roce 1870—71 dávala přednost franštině, na německých angličtině.¹⁰⁾

Tím ovšem není řečeno, že o angličtinu, Anglii a anglo-americkou oblast neexistoval v českém prostředí zájem. První český popis cesty do Anglie vznikl po 1466, asi roku 1506 vyšel v Plzni první český tisk věnovaný Americe, *Spis o nových zemích a Novém světě*. Příslušnou zeměpisnou terminologii vytvořil kolem roku 1600 rektor Karolína M. Martin Bacháček z Nauměřic. Pražská univerzita vydala první spis, ovšem latinský, věnovaný problematice Ameriky již roku 1730. Zájem o anglickou, ale od začátku také americkou literaturu (B. Franklin, Washington Irving soupeřil s W. Scottem a Byronem) trval v českém a slovenském prostředí od konce XVIII. století a vrcholil v revolučním a porevolučním období 1848—49, kdy o Anglii jako vzorné zemi průmyslové revoluce přednášel v síních Klementina A. H. Springer a kdy z osmačtyřicátníků odejel do Spojených států pozdější propagátor americké civilizace, *Vojtěch Fingerhut—Náprstek*.¹¹⁾

Protože z českých oblastí se po roce 1848 stěhovalo do ciziny daleko víc lidí než z oblastí osídlených německy mluvícím obyvatelstvem, stalo se vystěhovalectví závažným problémem. Vedle Vídně a Dolních Rakous stávaly se cílem vystěhovalců stále více Spojené státy americké. Praktická potřeba vedla k tomu, že především jednotlivci, kteří Ameriku sami poznali, pro potřeby vystěhovalců sestavovali anglo-české a česko-anglické mluvnice (Jakub Malý, J. V. Sládek, později Fr. Krupička a A. V. Osička) a slovníky (V. E. Mourek a zejména V. A. Jung). Řada z těchto autorů, především Sládek, se uplatňovala i jako překladatelé; charakteristickým rysem byl jednak současný zájem o literaturu anglic-

⁹⁾ J. Polišenský, Jan Jesenský—Jessenius. Praha 1965, s. 146 ad., viz též s. 79 ad. J. Polišenský a Frederick Snider, Aristocrats and the Crowd in the Revolutionary Year 1848, SUNY Press, Albany 1980.

¹⁰⁾ Die deutsche Universität..., s. 449—470.

¹¹⁾ Srv. J. Polišenský — F. Snider, Aristocrats and the Crowd... s. 61—70.

kou a ruskou a pak stoupající zájem o literaturu americké republiky, která byla českému publiku bližší než britská monarchie.¹²⁾

Společenská potřeba se projevila i na univerzitě a v jejím jazykovém vyučování. Vedle češtiny a němčiny jakožto jazyků „zemských“ se tam nejdříve uplatnila italština, kterou učil v letech 1816—41 *F. A. Spick*, pak 1842—67 *Felice Francesconi*, po něm *Romeo Vielmetti*. Šlo především o praktický jazyk včetně obchodní korespondence, ale Francesconi přednášel také o Dantovi a jiných literárních jevech.¹³⁾ Po italštině se uplatnila franština a nakonec i angličtina, kterou roku 1826 učil *Anton Langerhans*, v letech 1833—39 *Eduard Bonifet*, 1840—48 *Philipp Schwelle*, 1849 *Moritz Fischel*, 1850—57 opět *Ph. Schwelle*, 1857—58 *Richard Raby*, 1859—60 *Wilh. Bischoff*. Bischoff učil týdně čtyři hodiny angličtinu a jednu hodinu věnoval čtení Shakespearova *Macbetha*. Od 1861 až do své smrti 1890 byl lektorem anglického jazyka *Joseph Holzamer*, který byl od roku 1875 spolureditelem tehdy založeného francouzsko-anglického semináře. Vedle toho především o starším jazyce a literatuře přednášeli *Aug. Schleicher*, *Johann Kelle*; *E. Martin* přednášel v letech 1874—77 o Beowulfovi, Chaucerovi, anglosaské a středoanglické literatuře. Mimořádný profesor germanistiky *Al. Brandl* připravil v Praze během svého čtyřletého působení spis o Coleridgeovi a německé romantice (*S. T. Coleridge und die englische Romantik*, Berlin 1885). Na rozdíl od německé univerzity se roku 1889 stal mimořádným profesorem anglického jazyka a literatury *Alois Pogatscher*, od roku 1896 řádný profesor oboru. Jemu pomáhal od 1891—94 lektor *John Laurence* (autor spisu *Chapters on Alliterative Verse*, 1894), po něm *Eberhard Just*, M. A. (London).

Podle seznamů přednášek z doby utrakvistické univerzity (tedy 1848—82) vypadala výuka angličtiny tak, že lektor *Joseph Holzamer*, který učil anglicky také na pražské německé obchodní akademii, přednášel ve st. r. 1862—63 anglickou mluvnici s praktickými cvičeními (3 hodiny týdně) a četl a vykládal Shakespearovo drama *Anthony and Cleopatra* (1 hod.), ve st. r. 1872—73 anglickou gramatiku (3 hod.) a četl z *Julia Caesara* (2 hod.) ve st. roce 1882—83 totéž.¹⁴⁾

Na osamostatněné české univerzitě působil od roku 1883 *Václav Em. Mourek* (1846—1911) jako profesor německého jazyka a literatury (na německé univerzitě naproti tomu dlouho slavistika neexistovala), který roku 1890 vydal *Přehled dějin literatury anglické*, dvakrát vydal anglic-

ko-český slovník (1879, 1896—97) a napsal učebnici angličtiny pro samouky (1886, 1889). Překládal *Smolletta* a *Thackeraye*. Také jeho nástupce, *Josef Janko* (1869—1947), germanista mladogramatického směru, se příležitostně zabýval anglickou literaturou. Zatím co *Mourek* psal svůj *Přehled* konzervativním způsobem v duchu klasicisticko-idealistickém, spokojil se *Janko* ve své populárně pojaté knize *Shakespeare. Jeho život a dílo* (1909) s faktografickým shrnutím a popisem děje.¹⁵⁾

Mourek a *Janko* využili vydání nového zkušebního a organizačního řádu pro učitelství na středních školách a podali 8. června 1908 návrh, aby byla zabezpečena příprava středoškolských učitelů angličtiny pro české reálky a obchodní akademie tím, že zatím bude prof. *Janko* přednášet historickou mluvnici anglickou, ale především tím, že bude založena stolice anglického jazyka a literatury a zřízen seminář pod vedením profesora. Návrh byl svěřen komisi ve složení *Mourek*, *Arnošt Kraus* a *J. Zubatý*.¹⁶⁾

Vilém Mathesius, narozený 1882 v Pardubicích jako syn redaktora *Bedřicha Mathesia*, vyrostl v Kolíně, kde chodil do obecné školy a reál. gymnázia a kde byl pod vlivem evang. faráře Č. Duška. Po maturitě studoval němčinu a češtinu u *Mourka* a *Zubatého*, a vedle toho po šest semestrů anglistiku na filozofické fakultě německé pražské univerzity. Roku 1905 složil státní zkoušky a na základě disertační práce *H. Taine jako kritik shakespearovský* byl 18. prosince 1906 prohlášen doktorem filozofie. Byl pak činný jako suplent na české reálce na pražském Starém Městě, pak byl přidělen na reálku v Plzni, ale dostal dovolenou pro působení v Praze na fakultě. V červenci až září 1908 studoval v Anglii v knihovně Britského muzea, v Oxfordě a Cambridgi. Výsledky studia se objevily v podobě recenzí a zpráv ve *Věstníku čes. akademie (VČA)* v ročnících XV.—XVIII. a ovšem také ve třech kapitolách habilitačního spisu o slovosledu v moderní angličtině, které po návratu ještě rozšířil o čtvrtou kapitolu, obsahující analýzu skoro 1 000 ukázek. Žádost o udělení venia docendi projednal sbor filozofické fakulty 11. března 1909 a s kladným návrhem jej odeslal ministerstvu vyučování a kultu ve Vídni. V říjnu 1908 byl mezitím lektorem angličtiny navržen *A. J. Percival Butler*, který studoval v Praze anglistiku na něm. univerzitě u prof. *Al. Pogatschera* a byl autorem trojdílné německé učebnice angličtiny pro střední školy.¹⁷⁾

¹⁵⁾ Stručné dějiny University Karlovy, s. 229, 265.

¹⁶⁾ Osobní spisy V. Mathesia, fond Filozofická fakulta UK (dále FF UK), AUK, k 8. VI. 1908.

¹⁷⁾ Tamtéž, k 24. III. 1909. Viz též V. Mathesius, Z mých pamětí. Pražská filozofická fakulta na počátku století. Naše Doba (ND) XLIII/1936, s. 551—554, 598—604; XLIV/1937, s. 530—535.

¹²⁾ J. Polišenský, Dějiny Británie, Praha 1982.

¹³⁾ Die deutsche Universität..., s. 461 ad. Srv. též Les études romanes en Tchécoslovaquie (red. Z. Hampejs a V. Hořejší), Praha 1960, s. 18 ad.

¹⁴⁾ Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag im W. S. 1862—63, S. S. 1963; W. S. 1872—73; 1882—83, Archiv Univ. Karlovy (dále AUK).

V květnu 1911 podali germanisté Mourek, Kraus a Janko návrh, aby na základě prací, které Mathesius uveřejnil od habilitace, byl jmenován mimořádným profesorem a aby se mu tak umožnilo, aby nevystupoval formálně nadále jako profesor plzeňské reálky. Stejní profesori navrhli také, aby Mathesius přednášel nadále 5 hodin týdně a měl 2hodinový seminář, což se tehdy rovnalo plnému profesorskému úvazku. Zároveň také navrhli, aby byly schváleny stanovy anglického semináře o třiceti paragrafech. Návrh na mimořádnou profesuru byl projednán na jaře a v létě 1911 a v lednu 1912 byl ve Vídni schválen.¹⁸⁾ Po uveřejnění shakespearovských příspěvků, vážících se k jubileu, oslavovanému roku 1916 a prací o původu anglických balad, Wyclifově místě v dějinách anglické literatury byl komisí (Kraus, Janko, Vlček) 22. ledna 1918 sboru ke schválení předložen návrh na jmenování Mathesia řádným profesorem. Návrh prošel sborem v lednu 1918, byl však vyřízen teprve 22. prosince 1919, kdy byl Mathesius ministerstvem školství a osvěty schválen jako řádný profesor anglického jazyka a literatury.¹⁹⁾

Mathesiova univerzitní kariéra byla, ve srovnání s poutí jeho současníků a následovníků, opravdu relativně rychlá a hladká. V letech 1919—1939 byl by mohl rozvíjet jistě úspěšně svoji činnost, protože jeho vědní obor se ocitl relativně na výsluní, a nadto si veřejnost přála slyšet slovo „kulturního aktivisty“, který hlásal proti staromileckému hurávlastelectví anglosaský „zdravý rozum“ (common sense) (*Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu. Praha 1925*).

Mathesius se spolu se Zd. Nejedlým, A. Hoffmeisterem aj. stal častým návštěvníkem pátečních schůzek u K. Čapka; byl uznávanou autoritou pro ministerstvo i jiné instituce. Plnému rozvíjení jeho energie však zabránila nemoc. Oční neduh jej vyřadil v letech 1923—25 na plné dva roky z učitelské činnosti, roku 1925 nadto onemocněla jeho paní a syn. Mathesius nemohl doprovázet K. Čapka do Anglie, teprve roku 1928 se dostal na I. mezinárodní lingvistický kongres do Haagu, roku 1929 do Salzburku a 1931 na II. lingvistický kongres do Ženevy. Ale ve st. r. 1932—33 musel pro zhoršený zdravotní stav žádat znova o snížení povinností přednášet na 2 hodiny týdně — ozvalo se onemocnění páteře a roku 1933 zemřela jeho choť. Také ve st. roce 1934—35 měl Mathesius snížený učebný úvazek, ale železnou vůlí pokračoval v práci za ztížených podmínek aspoň 2—4 hodiny týdně. Protože nemohl číst, závisel na pomoci dvou vědeckých pomocných sil a 2—3 demonstrátorů z řad studentů. Svou technikou duševní práce i svým skeptickým optimismem byl pro své studentské pomocníky výtečným učitelem i nedostižným vzorem. 12. dubna

¹⁸⁾ Jednání z let 1910—1912 na uvedeném místě, fond FF UK, AUK.

¹⁹⁾ Jednání o řádnou profesuru 1916—1919, tamtéž, FF UK, AUK.

1939 byl Mathesius pověřen vedením germanistického semináře, ačkoliv nebyl zdravý a musel proto žádat o pozdější zahájení přednášek v zimním semestru 1939—40.²⁰⁾

Podle „příručky pro absolventy a posluchače filozofické fakulty“ *Studium filosofie*, kterou roku 1934 sestavil tehdejší posluchač anglistiky Gustav Hudec, patřila anglistika k málo oborům, které se vzorně staraly o posluchače. Protože ke státnicím se mohli hlásit posluchači až po úspěšném složení zkoušek z přípravného oddělení semináře, a to literárně-historického i lingvistického, skládali posluchači po dvou letech první státní zkoušku bez obav, a k druhé se nehlásili, pokud si nebyli jisti, že nároky svých učitelů a examinátorů nebudou sto splnit. Propadajících bylo tedy velice málo.²¹⁾ Požadavky u zkoušek byly publikovány a nebyly přemrštěné — byly ovšem vyžadovány bez pardonu.

Mathesius v letech 1934—39 pravidelně vedl literárně-historické oddělení prosemináře (2 hodiny týdně), v letech 1935—38 přednášel čtyřsemestrový kurs *Vědecký rozbor současné angličtiny* (2 hod. týdně) a přednášku nebo seminář literárně-historický (2 hodiny týdně): Vybrané kapitoly z dějin novější anglické literatury, Cvičení v nejnovější literatuře, H. G. Wells a G. B. Shaw, Vybrané kapitoly z dějin anglické literatury XVI.—XVII. století. Výjimečně šlo o kurs lingvistický (tak cvičení z anglické prózy nebo poezie, nebo v letním semestru 1939 *Cvičení v novinářské angličtině*).²²⁾

Teprve v únoru 1911 předložil profesorskému sboru filozofické fakulty žádost o habilitaci z dějin anglické literatury „od Čaucera do současnosti“ profesor české průmyslové školy v Brně, *František Chudoba* (1878—1941). Pocházel z moravského prostředí, poznamenaného protestantismem a seznámil se zejména se skotským prostředím během svých dřívějších studií. Jeho habilitačním spisem byla kniha *Wordsworth, Pokus o třídění*, polemicky stavějící „jezerního básníka“ proti Byronovi a pokoušející se o nové „třídění“ romantiky. Profesorský sbor projednal jeho žádost počátkem roku a schválil návrh komise (Mourek, Kraus, Janko), s tím, že docentura je určena pro brněnskou techniku. Ale téhož roku byl Chudoba přeložen do Prahy a žádal, aby jeho venia docendi byla přenesena na pražskou univerzitu. To se zjevně stalo a Chudoba zůstal do počátku roku 1920 ve svazku filozofické fakulty. V červnu 1918 doporučila komise (Mathesius, Janko, Tille), aby Chudoba byl jmenován mi-

²⁰⁾ Tamtéž, viz dále osobní spisy V. Mathesia ve fondu Rektorát Univerzity Karlovy (RUK), AUK. V. Mathesius, Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu. Okna IV, Praha 1925, stran 91.

²¹⁾ Studium filosofie, Příručka pro absolventy a posluchače filozofické fakulty, usp. G. Hudec, Praha 1934, s. 4 ad.

²²⁾ Seznamy přednášek FF UK z let 1934—1939, Seznam osob a ústavů UK... 1936, AUK.

možným profesorem, ale tento návrh byl už bezpředmětný, protože mezitím se Chudoba stal řádným profesorem anglistiky na brněnské univerzitě.²³⁾

Přesto, že Mathesius byl mezi navrhovateli na Chudobovu profesuru, nebyl vztah mezi oběma anglisty nejlepší, takže Chudobovo jmenování do Brna bylo asi nejlepším řešením pro oba. Na nové univerzitě se nepředpokládalo na anglistiku nával posluchačů (Chudobovým žákem byl až jeho pozdější nástupce, Karel Štěpaník), a tak prof. Chudoba odešel nejdříve jako lektor češtiny na londýnskou School of Slavonic Studies (1920—22). U Mathesia a Chudoby studoval po roce 1914 Otakar Vočadlo (1895—1974), který spolu s Bohumilem Trnkou (nar. 1895) představoval první generaci odchovanců české anglistiky. Ani v jejich případě se ještě neoddělovala specializace literární a lingvistická — teprve časem se Vočadlo přiklonil k literární historii a Trnka k fonologii a lingvistice vůbec. Od podzimu 1922 se stal Vočadlo nástupcem Chudobovým na School of Slavonic Studies, nejdříve jako lektor (Lecturer) a pak v letech 1924—1928 jako pověřený učitel (Recognized Teacher). V letech 1928—29 Vočadlo vykonal přednáškovou cestu po univerzitách v USA a Kanadě. Po návratu domů (1930) působil v Masarykově lidovýchovném ústavu a 20. listopadu 1933 se habilitoval pro obor řeči a literatury anglické na filozofické fakultě Univerzity J. A. Komenského v Bratislavě. 30. března 1936 se stal mimořádným profesorem a k 13. březnu 1939 byl převeden na filozofickou fakultu UK. Po věznění v letech 1942—45 působil (od roku 1946 jako řádný profesor) do roku 1952, kdy odešel do důchodu.²⁴⁾

Před svým odjezdem do Cambridge, kde působil jako *Visiting Professor* v l. 1945—46, podal prof. Vočadlo spolu s prof. Trnkou návrh na zřízení nové stolice americké literatury a kultury, o jejíž potřebě mluvil v minulých letech opětovně Mathesius. Na její obsazení byli dva kandidáti, René Wellek (nar. 1903), který promoval roku 1926 na základě disertační práce *Carlyle and English Romanticism* (Xenia Pragensia, Praha 1929, s. 375 až 403) a habilitoval se roku 1932 na základě knihy *Immanuel Kant in England, 1793—1838* (Princeton, 1931), a soukr. docent Vysoké školy obchodní v Praze, Zdeněk Vančura (nar. rovněž 1903). Oba patřili už ke generaci, která poznala z vlastní zkušenosti amerikanistickou problematiku a vyšla z pražské anglistické školy. Wellek pobyl v Anglii v letech 1924, 1925 a 1927, a působil jako lektor na School of Slavonic Studies od 1938, v USA pak od 1939 (především na University of Iowa).²⁵⁾ Van-

čura pobyl v Anglii na studijním pobytu v roce 1923, v USA strávil leta 1926—28, poznal řadu předních univerzit a měl i praktické zkušenosti s vyučováním přistěhovalců a jejich přípravou („amerikanizační kurzy“). Promoval 21. června 1926 a roku 1928 uveřejnil studii *Filosofie vývoje u H. G. Wellse a G. B. Shawa* (Příspěvky k dějinám řeči a literatury anglické III., s. 1—24).²⁶⁾ Vančura zastupoval již prof. Vočadla a byl Mathesiem orientován na problematiku americké literatury a kultury, zatím co Wellek se habilitoval na dějiny anglické literatury a během pobytu v Americe se stále více přikláněl ke studiu srovnávacích dějin evropských literatur. 23. prosince 1945 doporučila komise (Trnka, Mukařovský, Kozák, Odložilík), aby se prvním (a zatím posledním) profesorem americké literatury a kultury stal se Zdeněk Vančura. Skutečnost, že po Mathesiově smrti bylo možné podle jeho záměrů realizovat výuku anglistiky a amerikanistiky nejenom v Praze a Brně, ale i na nově založené univerzitě v Olomouci, a nakonec i na jiných učilištích, je svědectvím toho, že položil svému oboru základy, které byly opravdu nosné. Po roce 1948 se proto anglistika stala vzorem, podle kterého se sestavovaly osnovy a učební řady pro ostatní obory reformovaného studia na filozofických fakultách. A to byla jenom část možností, které, jak Mathesius tušil, čekaly.

II.

Pohled na univerzitní kariéru (řekli jsme už, že ve srovnání s vrstevníky byla velice rychlá) Viléma Mathesia a na bibliografii jeho prací přesvědčivě ukazuje, že představa o přechodu od literární historie k jazykovědě je falešná. Je sice pravda, že po I. dílu *Dějin literatury anglické* (1910) následovala studie *O potenciálnosti jevů jazykových* (1911), ale v soupise prací se neobjevuje jeho práce disertační *H. Taine jako kritik shakespearovský* (1906) ani „výborný habilitační spis“ — *Kapitoly o anglickém slovosledu* (1908). Protože šlo o habilitaci, a později o profesuru z řeči a literatury anglické, bylo zjevně nutno, aby před komisí kandidát ukázal, že je schopen vědecké práce jak v oblasti literární historie, tak lingvistiky. Můžeme říci, že z šesti, sedmi velkých publikací z let 1910—1944 se dvě, tři hlásily mezi práce literárněvědné, dvě lingvistické a dvě kulturněpolitické.²⁷⁾

Úkol posoudit dnes hodnotu raných literárně-historických prací Mathesiových není z několika důvodů věc jednoduchá. Mathesius se k nim moc

²³⁾ Osobní spisy Fr. Chudoby, fond FF UK, AUK, z let 1911—1920.

²⁴⁾ Osobní spisy Otakara Vočadla ve fondech RUK a FF UK v AUK. Viz též O. Vočadlo, *Anglické listy Karla Čapka*. Praha 1975, zejména s. 83—84, 189, 200—202, 312—323, 329.

²⁵⁾ Dokumentace jednání o zřízení nové stolice je rozptýlena v osobních spisech

O. Vočadla, (korespondence s děkanem J. Rypkou ad.), R. Wellka a Z. Vančury a to v řadách RUK i FF UK, AUK. (Osobní spisy R. Wellka), zejména důležitá je zpráva komise (Mathesius, Trnka, Fischer, Kozák) o habilitaci z 25. I. 1932, FF UK, AUK.

²⁶⁾ Osobní spisy Z. Vančury, RUK a FF UK, AUK. Srv. *Stručné dějiny...* s. 295 ad.

²⁷⁾ Viz *Soupis prací...*, s. 4 ad.

nevracel. Za zmínku jistě však stojí skutečnost, že Mathesiova disertace z roku 1906 navazovala tématicky na dílo, které Václav Tille předložil roku 1902 jako habilitační spis, *Filosofie literatury u Taina a předchůdců*.²⁸⁾ Tento spis vyšel tiskem u Laichtera, který byl později také nakladatelem Mathesiovým. Jeho dva díly představují do dneška zajímavou četbu — v první části Tille věnoval pozornost Tainovým francouzským předchůdcům, především Sainte-Beuvovi, ve druhé podal rozbor Tainovy teorie — s důrazem na teorie o rase, prostředí jakožto výsledku historického vývoje, s charakteristikou Tainovy filosofie dějin, filosofie umění, jeho estetiky. Je možno souhlasit s názorem komise (Hostinský, Polívka, Frida tj. Jar. Vrchlický), že je „škoda, že zde právě pan autor ustává v práci své...“²⁹⁾ Vrchlický, který jako referent vlastnoručně psal zprávu, soudil, že Tilleho kritika Tainovy pozitivistické teorie se zdržuje vlastních názorů, a že při „stanovení zákonů“ při „studiu národa a lidstva a jeho dnešního života“ odkazuje do budoucnosti,

Roku 1911 úlohu Vrchlického při jednání o Mathesiovu mimořádnou profesuru převzal Janko. Komise (Mourek, Kraus, Janko) věnovala hlavní pozornost prvnímu dílu *Dějin anglické literatury*. První díl (Doba anglosaská z roku 1910, stran 171) je psána z pozic idealistických. „Literatura je umělecký výraz myšlenek“, ale anglosaská literatura hrdinská a církevní, dějiny duševní kultury jsou však podmíněny dějinami vnějšími, tj. „sociálními“. Beowulf je tedy dvorský epos, pozměněný křesťanstvím.³⁰⁾ O pět let později, při sestavování návrhu na Mathesiovu řádnou profesuru posuzoval práce Mathesia — literárního historika Václav Tille. Vedle prací shakespearovských ho zajímal především druhý díl *Dějin anglické literatury* (Zápas o národnost, Praha 1915).³¹⁾ Podle něho Mathesius již připravoval díl III. a IV., dovršením Dějin měly být díly V. a VI. Druhý díl považoval Tille za daleko zdařilejší než byl první, zejména partie o genezi anglického národa, jazyka a literatury, o Chaucerovi a Wycliffovi. Tento názor s Tillem sdílel profesor německé univerzity Brotanek: „Je možno mít v podrobnostech odchylné názory a nalézt tu i tam doplňky neb korektury. To je osudem každého souborného díla. Avšak ne mnohá souborná díla jsou vytvořena tak pracným vědeckým studiem, jasným uměleckým stylem a hlubokou opravdovostí muže, jenž je si vědom, že pracuje na prospěch české vědy svůj životní úkol.“³²⁾

²⁸⁾ Osobní spisy V. Tilleho, habilitační řízení od 19. IV. 1902, fond FF UK, AUK.

²⁹⁾ Závěr zprávy habilitační komise, z pera E. Fridy [Jar. Vrchlického] kol. 5. I. 1903, tamtéž.

³⁰⁾ Osobní spisy V. Mathesia, FF UK, AUK, zpráva komise z 2. V. 1911.

³¹⁾ Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích II. Zápas o národnost. Praha 1915.

³²⁾ Zpráva komise pro sbor FF, z 22. ledna 1918, Osobní spisy V. Mathesia, fond FF UK, AUK.

Nebylo vinou Mathesiovou, že tento „životní úkol“ mohl nakonec dát dohromady v míře daleko skromnější, v podobě *Úvodu do dějin anglické literatury*, který po léta přednášel v přípravném stupni literárně-historického oddělení prosemináře, jímž museli projít všichni adepti anglistiky. V posledních měsících svého života, od podzimu roku 1944, připravoval Mathesius redakci svého *Úvodu* pro tisk. Je příznačné, že se nejdříve pustil do redakce úvodního výkladu, a pak si vyžádal přepis partie o renesanci.³³⁾ Na původnosti svého výkladu o renesanci v anglické a české literatuře si Mathesius oprávněně zakládal — dopisoval si o odlišném vývoji v Anglii a Čechách XV. století s historikem Josefem Šustou³⁴⁾

Protože tato autorizovaná verze *Úvodu* nikdy nebyla dokončena, a protože chybí písemné dokumenty, a „písemný dokument je přece něco pevnějšího než ústní podání“,³⁵⁾ je možno jenom konstatovat, že Mathesius *Úvod* představoval vzácně logický výklad o společnosti a literatuře v oblasti anglického jazyka, který sahal až po jeho oblíbence, Shawa a Wellse. Až po tyto autory šla také povinná četba, jak byla rozepsána ve *Studiu filosofie* z roku 1934.³⁶⁾

Na seznamu povinné literatury je zarážející jenom to, že neobsahuje ani jediné dílo amerického autora, ačkoliv některé z nich měl autor ve velké vážnosti; Cottona Mathera, Benjamina Franklina, Nathaniela Hawthorna. Ale úkol, seznamovat studenty s nejnovější literaturou a s literaturou americkou přenechával mladším spolupracovníkům, konkrétně Wellkovi a Vančurovi. Dostí složitým způsobem se tedy Mathesius dostal od pozitivistické literární teorie Tainovy k výkladu italského marxistického literárního vědce Maria Praze, k jehož studiu opětovně vybízel.³⁷⁾

K Vočadlem redigované ediční řadě *Standard Library* se Mathesius stával neutrálně — ovlivňoval však spolu s V. Tillem program nakladatelství Sfinx — B. Janda (Elk) a Družstevní práce. Nebyl stoupencem nových směrů, ale oceňoval stejně *Manhattan Transfer* Johna Dos Passose a *Good Companions* J. B. Priestleyho. Byl protestant, ale asi takového druhu, ke kterému počítal R. W. Seton-Watson prvního prezidenta republiky — „protestant, který nikdy nechodí do kostela“. Mathesius to vyjadřoval tak, že katolicismus (s K. Čapkem sdílel obdiv k románovým freskám Jar. Durycha) je náboženství pro svátek, protestantismus pak náboženství pro pracovní den. Ale svoje názory nevnucoval a nábožen-

³³⁾ Dopis V. Mathesia autorovi z 18. XI. 1844, fond J. Polišenský, AUK.

³⁴⁾ J. Polišenský, Současný stav a problémy bádání o Petra Payne, *Historica*, Universitas Carolina 3/1957, s. 65—79.

³⁵⁾ Dopis V. Mathesia autorovi, 29. VII. 1944, AUK.

³⁶⁾ Studium filosofie, s. 22 ad.

³⁷⁾ Dopis V. Mathesia autorovi, 2. VII. 1942, tamtéž. Srv. Mario Praz, *Storia della letteratura inglese*. Firenze 1937.

ství se u něho stávalo předmětem studia etnografie a srovnávací vědy náboženské. Jeho životním názorem byl „zdravý rozum“ (common sense) spíš než „middle way“ (střední cesta), jak o něm rozšiřoval Arne Novák.³⁸⁾ Arne Novák vyzdvihoval u Františka Chudoby jeho snahu o hledání hodnot poezie Wordsworthovy, Shelleyho, Carlylea, Hardyho, zatímco Mathesiovu vkusu připisoval vedle Wellse a Shawa především Galsworthyho. Kde se však oba anglisté ostře střetli, byla Chudobova dvoudílná *Kniha o Shakespearovi*. O 1. díle napsal Mathesius 2. července 1942, že se mu kniha špatně četla. „Přes její rozměrnost je v ní málo nových myšlenek a pohledů a její kompozice je primitivní.“³⁹⁾ Mathesius neformuloval své metodologické poznatky systematickým způsobem. Když mluvil o Miltonovi, soudil, že pro poznání jeho díla je nutno přihlídnout ke společnosti jeho doby, prostě hodnotit je způsobem příznačným pro danou situaci. Jenom veliká díla jsou schopna překonat dějinné proměny a inspirovat kulturní tvorbu příštích věků, protože jsou pluristrukturální — strukturu vlastní společnosti předbíhají.⁴⁰⁾ Mathesius se zajímal o neformalistické využití studia struktur v literární historii — a v historii kultury — vycházel ovšem při tom z problematiky funkce, čili šlo mu o měnící se vztah formy díla k jeho společensko-kulturnímu obsahu.

III.

Mathesius se vždycky považoval za lingvistu a literárního historika. Obojí, literární historie i lingvistika, tvořilo ostatně součást „filologie“, jak se tomu na počátku století rozumělo. S tehdy převládající mladogramatickou školou se ovšem už před vydáním svého článku *O potenciálnosti jevů jazykových* (1911) Mathesius rozešel stejně jako H. Krušina, O. Jespersen a H. Sweet. Protože Mathesius považoval za svoji povinnost uveřejňovat své vědecké práce především česky, byl až po 1945 „objeven“, díky skutečnosti, že mezinárodní veřejnost s jeho dílem, plným do dneška podnětů, seznámili jeho žáci, především J. Vachek. Z Mathesiových žáků se koncepce „filologie“, spojující jazyk s literaturou držel Zdeněk Vančura, z jeho současníků a spolupracovníků B. Trnka. Obecně se však stránka jazykovědná jasně vydělila. Problémy literárně-historické zvládl Mathesius, jak jsme viděli, ještě především metodami pozitivistickými, o jejichž nedostatečnosti byl stále více přesvědčen. Snad i tato skutečnost vedla k tomu, že se stále více vracel k řešení problémů lingvistických. A protože prožil dvojí ohro-

³⁸⁾ Arne Novák, *Přehledné dějiny literatury české...* Olomouc, b. d., s. 1634—36.

³⁹⁾ V. Mathesius autorovi, 2. VII. 1942, 1. IV. 1944, AUK.

⁴⁰⁾ Srv. I. Hrušovský, *Monolog a dialogy*, s. 143. Srv. Christopher Hill, *Milton and the English Revolution*, London 1977, zastávající podobné stanovisko.

žení národní kultury, v letech první a zejména druhé světové války, obrátil se k otázkám kultury, ovšem na konkrétním, sociálně-politickém pozadí. A to ho nezbytně vedlo k zájmu o historii. Jeho názor na historii byl trochu ironický; dostane-li se lingvista s jediným výtiskem díla na pustý ostrov, může jeho rozbořením vytvořit nové vědecké dílo, zatímco historik je v takové situaci bezmocný. Ale historii považoval, ostatně stejně jako Vočadlo a Vančura, za svůj třetí obor — ne náhodou Mathesius a Vočadlo si zakládali na svém úzkém vztahu k Josefovi Šustovi.

Pro poslední desetiletí jeho života se dochovalo dost pramenů informací, abychom se mohli pokusit o nastínění jeho názorů na dějiny. Pro starší období jsme odkázáni na jednotlivé názory na dějiny, roztroušené v pracích literárně-historických, především v *Dějínách literatury anglické*, v jeho pracích shakespearovských a ovšem v jeho raných pokusech o paralelní analýzu českého a anglického dějinného vývoje.⁴¹⁾ Podnětné, ale časově příliš podmíněné eseje a rozhlasové přednášky působí někdy zastarale. Ale moderní je jejich pojetí a obsah: Mathesius vycházel z poznání že doba jednostranné specializace je u konce a že je nutno počítat s výzkumem interdisciplinárním. Mathesius rovněž velmi „moderním“ způsobem nerozuměl kulturou jenom úhrn hmotných a duchovních statků té které společnosti, nýbrž především jejich vytváření, proces — odtud jeho „kulturní aktivismus“. Citoval někdy Komenského *De cultura ingeniorum* aby podepřel svoje přesvědčení, že vzdělávání není jenom záležitostí školní, ale že jde o proces, který trvá po celý lidský život. To bylo ostatně jeho kredo, které ho uchránilo zkonstatnění, konzervativismu. Naopak, zdá se někdy, jakoby s přibývajícím věkem u něho ubývalo zábrán. Tak roku 1937 uvítal se sympatiemi vystoupení marxistické Historické skupiny v glose *Tři generace. Ideové kvašení v naší historiografii*.⁴²⁾ Přesto, že byl v přátelských stycích s představiteli starší generace historiků, vítal snahy mladých historiků, zejména ovšem těch, kteří podle jeho mínění mohli se pokusit o spojení marxismu se studiem struktur.

Mathesius byl vyznavač „filozofie praxe“ — a tak, když se v posledních letech života začal hlouběji zabývat svými paměti a historií svého rodu, dostal se záhy za hranice, které si obyčejně spisovatelé memoárů a rodinných kronik kladou. Smířil se rychle se skutečností, že jeho rodina sotva pochází z rodiny jáchymovského humanisty XVI. století, a že jeho děd August Mathesius přišel do Prahy jako jirchářský tovaryš z anhaltského Zerbstu a založil se svou druhou manželkou rod, ze kterého

⁴¹⁾ V. Mathesius, *Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu*, Praha 1925, passim. *Týž, Možnosti, které čekají*. Praha 1944.

⁴²⁾ V. Mathesius, *Tři generace*. [*Ideové kvašení v naší historiografii*. *Demokratický střed XIV.*] 19. III. 1937.

vedle Viléma pocházeli jeho bratrance, Bohuslav a plzeňský archivář Fridolin Macháček.⁴³⁾ Pozastavil se nad stavem genealogie a nad tím, že se u nás tak málo lidé zabývají makrogenealogií, demografií, statistikou a populacionistikou. Zamýšlel se nad významem českého vystěhovalectví, především do USA, a možnostmi, jak ho využít pro kulturní politiku republiky. Při luštění matričních záznamů se zajímal o stav znalostí moderní paleografie — a jako obyčejně, byl málo nadšen středověkým zaměřením přípravy mladých archivářů.

Nejvíce se ale sblížil Mathesius s historiky, když připravoval sborník, který ve své původní verzi se měl jmenovat *Co dalo Československo lidstvu*.⁴⁴⁾ Z jubilejní publikace, určené k 20. výročí samostatného Československa se stalo obranné dílo, vydávající svědectví o kulturním vývoji českého a slovenského národa. Mathesiovi se podařilo zajistit spolupráci historiků, jejichž škála šla od oficiálních představitelů Gollovy školy až po marxisty. Mathesius se při tom stýkal a radil stejně se Zdeňkem Nejedlým jako s Rudolfem Urbánkem, Václavem Chaloupeckým, stejně jako s představiteli mladších a nejmladších generací. Nebyl valně spokojen s tím, co mu představitelé „oficiální“ historiografie mohli poskytnout — a nešetřil kritikou K. Čapkem redigované publikace Penklubu.⁴⁵⁾

Dovedl vyhmátnout to, co bylo nové a podnětné. Odtud jeho důraz na vzestup obyvatelstva našich zemí a státnosti v IX.—X. století (tehdy ovšem ještě nebylo ani ponětí o archeologických nálezech z Velké Moravy), na hospodářsky podmíněný politický a kulturní vzestup v XIII. až XIV. století.

Uznával význam husitství, ale také význam pozdně husitské předbělohorské vzdělanosti. Jeho výklad „Temna“ byl takový, že je hledal především v neznalosti historiků, a národní obrození chtěl vykládat bez obvyklých frází a klišé. Ta mu vadila i při hodnocení české buržoazní politiky v XIX. a XX. století a jeho postoj k první republice byl pozitivní, ale kritický. To všechno bylo výsledkem úvah, diskusí, polemik. Obdivuhodná byla jeho práce redakční a nakonec i jeho elán, s nímž toto „svědectví o nezmarné síle a hodnotě našeho národa“ dovedl k dvojí, byť cenzurou zkomolené edici. Podařilo se mu při tom vydat, někdy pod vymyšlenými pseudonymy, hlasy historiků umlčených nebo umlčovaných — zvláště bolestně na něho dolehl tragický skon Bedřicha Mendla, prvního a zatím posledního profesora hospodářských dějin na Univerzitě Karlově. Jeho důraz na hospodářský a sociální vývoj byl u nás před rokem

1938 průkopnický, ale Mathesius se obával ekonomisticko-deterministického zkreslení a chtěl hospodářský vývoj vždycky vykládat spolu s vývojem společenským.

Na sklonku druhé světové války se už Mathesius zabýval myšlenkou, jak by jeho sborník měl vypadat po osvobození, ve své úplnosti, ale také obohacený o nové příspěvky. Mathesius počítal v něm s kapitolkou o struktuře české středověké společnosti, o základech české státnosti, o vztahu husitství a lollardství, o české krizi XVII. století, o pobělohorské pražské univerzitě, o vztahu T. G. Masaryka k modernímu socialismu a ke kritikům, F. Mehringovi, A. Labriolovi ad.⁴⁶⁾

Historie byla pro Mathesia víc než svědectvím nebo dodavatelkou sebedůvěry, utvrzovatelkou rozhodnutí, že se tradici české vzdělanosti nezpronevěříme. Opětovně upozorňoval, jak zhoubné je pro historiky heslo „desire to please“ a proto vybízel ke studiu nejenom husitství a národního obrození, ale také období „tragických“, období bělohorského a pobělohorského, příčin mnichovské tragedie apod. Už koncem roku 1941 navrhoval, aby byla založena vydavatelská řada monografií, které by obsahovaly biografie, doprovázené vybranými texty a která by byla věnována osobnostem, které by mohly být příkladem svou „jadrností a houževnatou tvořivostí“⁴⁷⁾ Jako jiné jeho podněty, byl i tento skutečně dávno po jeho smrti. I v oblasti kultury a kulturní politiky působí Mathesiovo dílo jako zdroj iniciativy dodneška.

Závěrem můžeme konstatovat, že Mathesius, který se považoval za lingvistu a literárního historika, průkopnický prosazoval kombinaci diachronických a synchronických analýz ve společenských vědách včetně historie. Jeho dílo vykazuje (1) pozoruhodnou zásadovost — své základní principy neměnil, ale zároveň byl vždycky ochoten poučit se. To počítal, snad právem, za charakteristický rys české povahy. (2) Svě síly dovedl orientovat účelně na oblasti, kde mohl přes všechny překážky působit efektivně a průkopnický. A tak je zcela logický jeho přechod od původního dvojího zaměření na jazyk a literaturu k problematice kulturní politiky, „kulturního aktivismu“. (3) Od ideálu ještě pozitivistického vědce, spoléhajícího na sílu vědeckého poznání se Mathesius stal typem zlidštěného, humanistického vědce se silným chápáním sociálním. Mathesius si své politické názory nechával pro sebe — ale byl zároveň člověk politický, který si byl vždycky vědom svých povinností

⁴³⁾ Listy V. Mathesia autorovi od 13. VI. 1941, AUK.

⁴⁴⁾ Co daly naše země Evropě a lidstvu. Díl I—II, Praha 1939, 1940. Srv. zejména předmluvu, I. s. 5 a Mathesiovy úvody k jednotlivým kapitolám.

⁴⁵⁾ At the Cross-Roads of Europe, A Historical Outline of the Democratic Idea in Czechoslovakia, Prague, Pen Club, 1938.

⁴⁶⁾ Některé z Mathesiových podnětů se uskutečnily až v posledních desetiletích. Viz zejména R. R. Betts, Essays in Czech History, London 1969.

⁴⁷⁾ Dopis V. Mathesia autorovi, 2. I. 1942, AUK.

vůči společnosti. Jeho dílo bylo určeno adresně pro současnou českou společnost, která během jeho života ovšem prošla prudkým vývojem. Mathesius byl pokrokový vědec, jehož činnost bude i v budoucnosti přitahovat pozornost všech, kdo se s jeho osobností a s jeho odkazem setkali nebo setkají.

JOSEF POLIŠENSKÝ

Vilém Mathesius and the Study of History of Anglo-American Literature and Culture at the Charles University

Vilém Mathesius (1882—1945) was not only an outstanding, pioneering linguist and co-founder of the structural-functional Prague School of Linguistics. He was at the same time an inspiring university teacher and able organizer of Anglo-American studies in Charles University, a hopeful literary historian and „Cultural Activist“.

In the year 1909 Vilém Mathesius became first Assistant Professor (Docent) and in 1912 Professor of English language and Literature. In the same year 1912 he founded the English Seminar and laid foundations to a new organization of studies, which has been in use since, and which became a model for the other linguistic disciplines in the Faculty of Arts. He paid attention, first to the traditional Czech interest in English, American, and also Russian and French culture, considered a set-off to the overwhelming influence of the German culture, and secondly, paid an equal attention to the needs of Czech mass emigration to the United States. This unity of teaching and social needs was a characteristic feature of the activity of the Czech Prague University, made independent in the same year in which Mathesius was born, 1882.

As a literary historian, Mathesius followed the example of his master, Prof. V. E. Mourek, an outstanding Germanist, and the Romanist Prof. V. Tille. His monumentally conceived *History of English Literature* remained a torso, because a severe eyes-illness and later the illness of the spinal chord severely curtailed his activities and led him to the predominantly linguistic studies. But in his courses he led generations of students to a deep analysis of the relations between the development of literature and society.

Mathesius believed that education is an effective instrument of progress. Therefore, he followed with interest the development of other social sciences, especially history. He lived in two periods when the very existence of the Czech nation and its culture was in danger, during the First and Second World Wars. Thus, he courageously edited the collective work *Czechoslovakia's Contribution to Mankind* and saw through the two editions in the years 1939—1940.

The unfinished work of Vilém Mathesius has been the permanent store of inspiration for a better work of Anglicists and Americanists, literary-historians and all people active in in the field of cultural policy.

MATERIÁLY

PŘÍSPĚVEK K NEJSTARŠÍM DĚJINĀM PRAŽSKÝCH UNIVERZITNÍCH KOLEJÍ

KAREL BERÁNEK

Počátky působení Pražského vysokého učení a některých jeho kolejí spočívají pro nedostatek písemných pramenů velmi často jen na dohadech. Proto jsou pro dějiny univerzity důležité i ty nejnepatrnější zmínky v písemných památkách.

Dosud unikala pozornosti listina rychtáře, konšelů a přísežných Většího Města pražského ze dne 16. června 1380, podávající svědectví o prodeji domu staroměstského měšťana Frany a jeho manželky Kláry šesti jmenovaným mistrům.¹⁾ Listina je uložena v Státním ústředním archivu v Praze ve fondu Řádový archiv křižovníků s červenou hvězdou pod signaturou ŘKřč 501 (37/2/4; 53). Při pořádání křižovníckého archivu roku 1736 byla zařazena na konec do skupiny písemností netýkajících se řádu. Ve skutečnosti byla však tato listina pro řád vyhotovena, poněvadž podává svědectví nejen o prodeji domu Franova a Klářina univerzitním mistrům, ale i o závazku kupující strany, že bude platit ročně špitálu křižovníků dvě těžké hřivny (to je celkem 128 grošů).

Při určování polohy prodávaného domu zmiňuje se listina o dvou univerzitních kolejích — koleji lékařské, neboli domu lékařů, jak je zde nazývána, a koleji Všech Svatých, neboli domu mistrů od Všech Svatých, mezi nimiž Franův a Klářin dům ležel.

Naše listina tedy především dokumentuje existenci lékařské koleje, doložené dotud známým zápisem z roku 1405,²⁾ již k roku 1380, to je do doby krátce po smrti Karla IV., za jehož vlády nejspíše vznikla, jak dokládá poměrně pozdní pramen Kampánův „Kalendář dobrodinců“ tím, že jmenuje Karla jako zakladatele čtyř univerzitních kolejí.³⁾ Listina také doplňuje řadu majitelů kolejního domu, rekonstruovanou V. V. Tom-

¹⁾ Viz přílohu.

²⁾ V. V. Tomek, *Základy starého místopisu pražského*, Praha 1866—1872, I, str. 224, čp. 43.

³⁾ J. Polišenský — J. Vobrátilová, M. Jana Kampana *Kalendář dobrodinců prokázaných pražské akademii*, AUC—HUCP IV, 1, 1963, str. 82.

kem,⁴⁾ o toho, kdo jej vlastnil bezprostředně před tím, než se stal majetkem koleje. Byl jím Henzlin z Brodu, snad totožný s Henzlinem, kramářem z Brodu, který se stal staropražským měšťanem roku 1365,⁵⁾ nebo s tím Janem z Brodu, jehož dům nemohl Tomek k roku 1364 polohově přesně určit.⁶⁾

Jak již bylo naznačeno, rozšiřuje listina na prodej Franova a Klářina domu také naše vědomosti o osudech koleje Věch Svatých.⁷⁾ Tuto kolej zřídil Karel IV. dne 30. června 1366 současně s kolejí Karlovou tak, že na uprázdněná kanovnícká místa kapituly královské kaple Věch Svatých na Pražském hradě měli být napříště prezentováni mistři a studenti z koleje Karlovy. Karel IV. dal nové koleji dům kanovníka Bohuty proti faře u sv. Mikuláše na Malé Straně. Z malostranského domu Bohutova se mistři kolegiáti přestěhovali na Staré Město pražské, avšak ne hned do románského domu čp. 16/I, jak se dříve soudilo,⁸⁾ nýbrž do domu nepomuckého kláštera v sousedství lékařské koleje. To se stalo již před rokem 1380. Dům někdy olomouckého biskupa Jana ze Středy koupili od kapituly asi krátce před 31. březnem 1383, kdy na něm zapsali roční plat za 90 kop, které si vypůjčili od poručníků závěti Vincence Nýdka ze Zhořelce na jeho koupi. Nedávné datum přesídlení do tohoto domu čp. 16, který nesl pak po staletí až do svého zboření jméno koleje, je jasné i ze samotného znění zápisu.⁹⁾

Nyní přistupme k nejdůležitějšímu bodu — k vlastnímu právnímu pořízení, které listina rychtáře, konšelů a přísežných Starého Města pražského vysvědčuje, totiž ke koupi domu skupinou mistrů. Z toho, že nejde o jednotlivce, ale o celou skupinu mistrů, lze soudit, že nejde o zakoupení domu pro soukromé užívání, ale k zřízení burzy či koleje. Nabízí se několik možností: Kolej Karlova sídlila tehdy ještě ve dvoře Lazara Žida, který již jejím potřebám dávno nevyhovoval, jak čteme v listině krá-

4) Viz pozn. 2) Dějiny lékařské koleje podal autor v článku O počátcích pražské lékařské fakulty 1348—1622, AUC HUCP IX. 2, 1968, str. 54—58. Naposledy se jí zabýval Fr. Šmahel, Mistři a studenti pražské lékařské fakulty do r. 1419, AUC HUCP XX. 2, 1980, str. 37—38.

5) Jos. Teige, Seznamy měšťanů pražských, Almanach kr. hl. m. Prahy na rok 1902, V, str. 42—43*.

6) Tomek, Základy, str. 247.

7) Dějiny koleje Věch Svatých zpracovali Kamil Hilbert a Karel Chytil ve své práci Dům Andělské koleje na Starém Městě (Č. 16 n.—I. „U staré koleje“), Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy V, 1913, str. 77—125.

8) V. V. Tomek, Děje university Pražské I, Praha 1849, str. 50, původně soudil, že dům Bohuty kanovníka, který Karel IV. kolejí Věch Svatých daroval, byl totožný s domem čp. 16 proti faře sv. Mikuláše na Starém Městě a nikoliv na Malé Straně, jak je to uvedeno v zakládací listině koleje. Později však svůj názor změnil a kladl dům Bohutův do čp. 9 v Pisecké (Thunovské) ulici na Malé Straně (Dějepis města Prahy II, Praha 1871, str. 121). Tento pozdější Tomkův názor je nyní všeobecně přijímán (cf. Fr. Kavka a kolektiv, Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 14).

9) Jos. Teige, Základy starého místopisu pražského II, Praha 1915, str. 182, č. 5.

le Václava IV. o přenesení koleje do domu Rotlevova o tři roky později.¹⁰⁾ Nasnadě je také rozšíření koleje Věch Svatých o sousední dům ještě před jejím přesídlením do domu olomouckého biskupa. V obou případech by byli jako kupci uvedeni probošt a kolegiáti, a proto se zdá, že šlo o instituci ještě neexistující.

Řešení může podat nejspíše charakteristika kupujících mistrů. První z nich Jan Pappendorp byl z národa saského. Licenciátem svobodných umění se stal roku 1375.¹¹⁾ Druhý z uvedených mistrů byl Jan Gesser. V roce 1371, kdy dostal expektanci na kanovníctví v Goldbergu (Złotoryji), byl mistrem svobodných umění, studujícím bohosloví a děkanem v Lübecku. Příslušel nejspíše k bavorskému národu na univerzitě.¹²⁾ Třetí z mistrů Mikuláš Rakovník byl z národa českého. Bakalářem svobodných umění se stal roku 1375. V letech 1380—1383 byl examinátorem bakalareandů, roku 1389 magistrandů, v studijním roce 1379/80 zastával úřad rektora. Byl rovněž bakalářem bohosloví.¹³⁾ Čtvrtý mistr Jan Ryppin byl z národa polského. Bakalářem svobodných umění se stal roku 1373, mistrem roku 1376, examinátorem byl v letech 1378 a 1380.¹⁴⁾ Pátý mistr Heřman Gesing z Winterswiku byl z národa bavorského. Byl mistrem svobodných umění, mistrem a posléze i profesorem bohosloví, kanovníkem u Věch Svatých, u sv. Víta a kantorem kostela vratislavského. Na fakultě svobodných umění přednášel již roku 1361.¹⁵⁾ Šestý z mistrů M. Martin z Plzně náležel k národu českému. Bakalářem svobodných umění se stal roku 1367, mistrem roku 1372, examinátorem v letech 1381, 1386, 1388 a 1391. Tříška jej uvádí též jako autora spisu „De epistola missili“.¹⁶⁾

Příslušnost mistrů — nových majitelů domu Frany a Kláry — ke všem čtyřem univerzitním národům vylučuje, že by se jednalo o zřízení nějakého ústavu obdobného koleji národa českého. To i to, že mistři byli příslušníky jednak nejpočetnější fakulty na univerzitě — fakulty svobodných umění, jednak fakulty bohoslovecké, která tehdy znamenala vrchol univerzitního studia, svědčí nejspíše o tom, že se tyto mistři spojili k nákladnému podnikání a koupili drahý dům v blízkosti tří univerzitních kolejí, aby zde zřídili burzu, kde by studenti přišlí do Prahy bydleli

10) Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis II, str. 267.

11) V. V. Tomek, Děje university pražské I, str. 304 k roku 1380. Mon. hist. univ. I. 1, str. 164.

12) MV/B IV, str. 45.

13) Jaroslav Kadlec, Mistr Mikuláš Rakovník, Studie o rukopisech XIX, 1980, str. 23—25.

14) V. V. Tomek, Děje university pražské I, str. 304; Mon. hist. univ. I. 1, str. 153, 167, 168, 182, 193, 194; Josef Tříška, Starší pražská univerzitní literatura a karlovská tradice, Praha 1978, str. 112.

15) Josef Tříška, Literární činnost předhusitské university, Praha 1967, str. 113.

16) Tamtéž, str. 33, 39.

a stravovali se za plat (tedy nikoliv z výnosu nějaké fundace, jako tomu bylo v kolejích) a studovali.

Takové burzy náležející profesorům byly velmi četné a v univerzitních statutech je několik ustanovení, která se jich týkají. Univerzitní studenti měli bydlet pouze s mistry a bakaláři v burzách a kolejích a obývat jinde mohli jen se zvláštním svolením rektorovým. Představení a pronajímatelé burz směli pak přijímat na byt pouze immatrikulované údy univerzity. Z roku 1385 pochází nařízení, které chránilo burzály, aby jejich byty nebyly pronajímány jiným osobám, pokud by sami nedali dobrovolně výpověď před sv. Havlem na zimní semestr a před sv. Jiřím na letní běh.¹⁷⁾

Burza, kterou si M. Pappendorp a jeho kolegové zřídili, neměla zvláštní název. V současné dorzální poznámce na rubu listiny o koupi domu je označena pouze jmény tří ze spolumajitelů — Jana Pappendorpa, Mikuláše Rakovníka a Heřmana Gesinga.

Burza zanikla asi ještě před koncem století. Žádný z domů v okolí lékařské koleje v Kaprové ulici nebyl podle Tomkových Základů místopisu v létech prvního desetiletí 15. století majetkem zmíněných mistrů nebo jejich dědiců z pražského vysokého učení a také druhá rubní poznámka na listině z poloviny 15. století „Darování kteréhosi domu“ nesvědčí, že by její písař věděl, proč je tato listina v archivu špitálu uložena.

Zbývá ještě pokus lokalizovat přesněji domy, o kterých se v listině mluví. Je to však úkol téměř nemožný, poněvadž knihy soudu zahájeného z druhé poloviny 14. století shořely při požáru radnice Starého Města roku 1399, a proto je v Tomkových Základech starého místopisu pražského pro léta 1366—1404 mezera.¹⁸⁾ Je tedy těžké opřít se o pevné údaje a musíme se spokojit úvahou.

Dům Frany a Kláry, který šest mistrů koupilo, ležel mezi domem mistrů od Věch Svatých a domem mediků. Předchozím majitelem domu mistrů od Věch Svatých byl opat nepomuckého kláštera. Tomek zná v Praze celkem tři domy, které postupně patřily tomuto klášteru. Ty však nepřícházejí v úvahu.¹⁹⁾ Je proto nutno vyjít od druhého domu — domu mediků a z předpokladu, že jím byla lékařská kolej čp. 43 v Kaprové ulici na Starém Městě pražském, jak je známa z pozdějších pramenů. Nyní je otázka, zda dům Frany a Kláry ležel vpravo od koleje mediků směrem

¹⁷⁾ V. V. Tomek, Děje university pražské I, str. 46; Mon. hist. univ. III., str. 9, 12, 13.

¹⁸⁾ Tomek excerpoval městskou knihu č. 987 z let 1351—1366 a knihu č. 2101 z let 1404—1413, která shořela roku 1945 při požáru radnice.

¹⁹⁾ Byl to roku 1282 (?) dům čp. 647. Přebývala v něm královna Eliška a Karel IV. za svého prvního vladařství r. 1333. Potom náležel králi Janovi a Karel IV. jej daroval míšeňskému markraběti Fridrichovi a po jeho smrti jeho synům (Tomek, Základy, str. 146; též, Dějepis Prahy II, str. 150). Druhý dům byl na Malé Straně pod Pražským hradem (Tomek, Dějepis Prahy II, str. 123), třetí na Novém Městě nedaleko kostela sv. Michala (Tomek, Dějepis Prahy II, str. 232, čp. 92).

ke kostelu sv. Mikuláše, či vlevo směrem ke kostelu sv. Valentina a vltavskému břehu. Východiskem další úvahy může být kupní cena 120 kop, která byla na onu dobu velmi vysoká.²⁰⁾ Takové ceně by odpovídal ve směru ke kostelu sv. Mikuláše nejspíše dům čp. 37 za předpokladu, že lékařská kolej čp. 43 zaujímala původně i městiště domu čp. 39 a sousedila tak přímo s domem čp. 37. V opačném směru k Vltavě by odpovídal sousední dům čp. 46, jehož majitelem byl roku 1405 Vok neboli Voksa z Valdštejna.²¹⁾ V tomto případě by byla kolej Věch Svatých před svým přesídlením do domu čp. 16 v domě čp. 48, který kdysi náležel profesoru lékařské fakulty Baltazarovi z Toskány.

PŘÍLOHA

1380 červen 16, Praha

SÚA: ŘKřč 501 (37/2/4; 53)

Rychtář, konšelé a přísežní Většího Města pražského vysvědčují, že Frana a jeho manželka Klára prodali za 120 kop grošů svůj dům s městištěm mistřům Janu Papendorpovi, Janu Geserovi, Mikuláši Rakovníkovi, Janu Ryppinovi, Heřmanu Gesingovi a Martinovi z Plzně. Mistři mají zachovávat měšťanské povinnosti a platit ročně dvě těžké hřivny špitálu.

Nos Martinus Rotlew iudex, Leo sartor, Bernhardus Seidlini, Hana Beneschawer, Peschlinus Nuemburger, Wolfflinus Clementer, Wenczeslaus Negel, Wenczeslaus Geunher, Petrus Leuthmeritzer, Nicolaus de Nova Domo, Martinus Laurentii, Iohlinus Slingel, Iacobus Ortlini, Erhardus Lobel, Heinricus Westval, Theodricus de Ach, Eberhardus de Mulhausen, Cunczo Glaser et Fridlinus Kussenpfenning consules et iurati cives Maioris Civitatis Pragensis tenore presencium publice recognoscimus universis, quod discretus vir Frana et Clara, uxor eius legitima, nostri concives, domum ipsorum cum area sua, sitam inter domum magistrorum de Omnibus Sanctis, olim abbatis monasterii de Pomuk, ex una et domum medicorum, olim Henslini de Broda, parte ex alia cum omni illo iure, sicut ipsi eandem domum habuerunt, sponte suo, heredum et successorum suorum nomine vendiderunt et in publico nostre civitatis iudicio coram nobis more solito resignaverunt sapientibus viris et magistris Iohanni

²⁰⁾ Věčný plat dvě hřivny je velmi starého původu, nejspíše z doby krále Jana, a byl asi záhy vykoupen. Není totiž uveden v přehledu věčných platů, který pro domy v Kaprové ulici uvádí Bedřich Mendl, Z hospodářských dějin středověké Prahy, Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy V, 1932, str. 345.

²¹⁾ O těchto domech viz V. V. Tomek, Základy místopisu, str. 224 a Dějepis Prahy II, str. 199; pak Fr. Ruth, Kronika královské Prahy I, Praha 1903, str. 463—464.

Papendorff, Iohanni Geser, Nicolao Rakobnik, Iohanni Ryppin, Hermano Gesing et Martino de Pilzna ementibus et recipientibus pro se et eorum legitimis successoribus pro centum et viginti sexagenis grossorum dictis Frane et Clare, uxori sue, plene persolutis. Idcirco dicti magistri Iohannes Papendorf, Iohannes Geser, Nicolaus Rakobnik, Iohannes Ryppin, Hermanus Gesing et Martinus de Pilzna, nec non eorum legitimi successores habent et habere debent de et cum domo et eius area plenam licentiam atque liberam potestatem agendi et faciendi de cetero, tamquam de rebus seu hereditate ipsorum propria quidque eorum voluntati placuerit contradiccione qualibet non obstante, quia ipsi magistri executi sunt et fecerunt plene cum domo et eius area supra dictis, quod de iure nostre civitatis fuerat faciendum, ea quoque condicione adiecta, quod predicti magistri omnes promiserunt, quod velint pati cum civitate nostra tamquam unus alter concivis, et tenentur de predicta domo duas marcas graves grossorum census annui, sexaginta quatuor grossos pro marca qualibet computando, ad hospitale annis singulis et perpetuo censuare. In quorum testimonium sigillum dicte nostre civitatis Pragensis ad preces dictarum parcium presentibus est appensum. Datum Prage anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo, sabbato proximo post festum beati Viti martiris.

Orig. perg. lat.; pečet Většího Města pražského²²⁾ přivěšená na pergamenovém proužku, na kterém je nad pečetí připsáno R. Na rubu listiny je připsáno současnou rukou: Magistrorum Iohannis Papendorf, Nicolai, Hermanni etc.

Rukou 15. stol.: donatio domus cuiusdam

Rukou 17. stol.: N° 53

KAREL BERÁNEK

Ein Beitrag zur älteren Geschichte der Prager Universitätskollegs.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Archiv der Kreuzherren mit dem roten Stern (jetzt im Staatlichen Zentralarchiv Prag) wird eine Urkunde des Prager Altstädter Rates vom 16. Juni 1380 aufbewahrt, durch welche der Verkauf des Hauses der Eheleute Frana und Klara an die Universitätsmagister Johann Papendorp, Johann Gesser, Nikolas Rakovník, Johann Ryppin, Hermann Gesing und Martin aus Pilsen für 120 Schock Prager Groschen, wahrscheinlich zur Errichtung einer Studentenbörse (Alumnat), beurkundet wird. Das Haus der genannten Eheleute befand sich laut angeführtem Kaufbrief zwischen dem Kolleg

²²⁾ V. Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých, Zprávy památkového sboru hl. m. Prahy 8, 1908, str. 137, obr. 20.

der Mediziner und dem Magisterkolleg der Allerheiligen. Hierdurch wird nicht nur die Meinung über den alten Ursprung des Medizinischen Kollegs unterstützt, sondern auch ein Beweis seiner Existenz schon für das Jahr 1380 und dafür dargebracht, dass sich das Kolleg der Allerheiligen, vor seiner Übertragung in das Haus Nr 16, im ehemaligen Hause des Abtes von Nepomuk, in der Nachbarschaft des Medizinischen Kollegiums befand.

VZTAHY PRAŽSKÉ UNIVERZITY K VRATISLAVI V 17. AŽ 18. STOLETÍ¹⁾

ANNA FECHTNEROVÁ — ZDENĚK HOJDA

Dějinám českého pobělohorského školství zůstává naše historické bádání stále dost dlužno. Tento povzdech platí obecně, zvláště citelně však chybí moderní zpracování a zhodnocení významu jezuitského školství a především pražské univerzity v letech 1654—1773. V této souvislosti má pro nás důležitost i bádání o dějinách slezských řádových učilišť, která patřila až do pruské okupace Slezska k české řádové provincii. Peregrinace učitelů, v jezuitském řádu přímo programová, zapříčinila, že vazby k českému prostředí jsou na všech slezských jezuitských školách více než četné.

Dějinám slezských jezuitských kolejí se zatím dostalo v literatuře pozornosti hlavně zásluhou Hermanna Hoffmanna,²⁾ polonikálními vztahy vratislavské univerzity se zabýval Henryk Barycz.³⁾ Založení vratislavské jezuitské koleje předcházely fundace v Nise (1622), v Hlohově (1625), Opavě (1625) a v Zaháni (1628). Patří tedy vratislavská kolej k těm, které vznikly až s druhou vlnou protireformační aktivity. Kolej zde byla založena r. 1638, výuka se rozběhla od šk. r. 1641/42. Téměř od počátku (od r. 1643/44) se přednášela etika a logika, z teologie pak pravidelně od r. 1652/53 polemika a morální teologie. Konečně byla r. 1702 obdařena vratislavská akademie univerzitními privilegii a tím bylo jednoznačně potvrzeno její postavení prvního ústavu ve Slezsku.

Zpracování dějin jedné jezuitské školy (respektive rekonstrukce jejího personálního stavu)⁴⁾ zůstává jen jedním uzlíkem ve složitém předívu

¹⁾ Podnětem k několika následujícím kritickým poznámkám je práce K. A. F. Fischera, *Jesuiten in Breslau*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 38, 1980, s. 121—174. V této práci se snaží rekonstruovat profesorský sbor vratislavské jezuitské školy (od r. 1702 univerzity) za l. 1640—1755, to je 12—14 osob ročně při plném obsazení.

²⁾ Jde především o Hoffmannovy studie, otištěné v ZSKG v l. 1928—1935 [zde dějiny kolejí a rezidencí v Zaháni, Svídnici, Břehu, Olavě, Jelení Hoře, Opolí a Vratislavi].

³⁾ H. Barycz, *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979, s. 351—352.

⁴⁾ K této rekonstrukci využil Fischer kromě životopisných slovníků [Pelcia, Sommervogela, Poggendorfa] hlavně pramenů z vídeňského a vatikánského archivu. V r. 1978 otiskl práci *Jesuiten-Mathematiker in der deutschen Assistenz bis 1773*, Roma 1978.

VZTAHY PRAŽSKÉ UNIVERZITY K VRATISLAVI V 17. AŽ 18. STOLETÍ¹⁾

ANNA FECHTNEROVÁ — ZDENĚK HOJDA

Dějinám českého pobělohorského školství zůstává naše historické bádání stále dost dlužno. Tento povzdech platí obecně, zvláště citelně však chybí moderní zpracování a zhodnocení významu jezuitského školství a především pražské univerzity v letech 1654—1773. V této souvislosti má pro nás důležitost i bádání o dějinách slezských řádových učilišť, která patřila až do pruské okupace Slezska k české řádové provincii. Peregrinace učitelů, v jezuitském řádu přímo programová, zapříčinila, že vazby k českému prostředí jsou na všech slezských jezuitských školách více než četné.

Dějinám slezských jezuitských kolejí se zatím dostalo v literatuře pozornosti hlavně zásluhou Hermanna Hoffmanna,²⁾ polonikálními vztahy vratislavské univerzity se zabýval Henryk Barycz.³⁾ Založení vratislavské jezuitské koleje předcházely fundace v Nise (1622), v Hlohově (1625), Opavě (1625) a v Zaháni (1628). Patří tedy vratislavská kolej k těm, které vznikly až s druhou vlnou protireformační aktivity. Kolej zde byla založena r. 1638, výuka se rozběhla od šk. r. 1641/42. Téměř od počátku (od r. 1643/44) se přednášela etika a logika, z teologie pak pravidelně od r. 1652/53 polemika a morální teologie. Konečně byla r. 1702 obdařena vratislavská akademie univerzitními privilegii a tím bylo jednoznačně potvrzeno její postavení prvního ústavu ve Slezsku.

Zpracování dějin jedné jezuitské školy (respektive rekonstrukce jejího personálního stavu)⁴⁾ zůstává jen jedním uzlíkem ve složitém předivu

¹⁾ Podnětem k několika následujícím kritickým poznámkám je práce K. A. F. Fischera, *Jesuiten in Breslau*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 38, 1980, s. 121—174. V této práci se snaží rekonstruovat profesorský sbor vratislavské jezuitské školy (od r. 1702 univerzity) za l. 1640—1755, to je 12—14 osob ročně při plném obsazení.

²⁾ Jde především o Hoffmannovy studie, otištěné v ZSKG v l. 1928—1935 (zde dějiny kolejí a rezidencí v Zaháni, Svídnici, Břehu, Olavě, Jelení Hoře, Opolí a Vratislavi).

³⁾ H. Barycz, *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979, s. 351—352.

⁴⁾ K této rekonstrukci využil Fischer kromě životopisných slovníků (Pelcla, Sommervogela, Poggendorfa) hlavně pramenů z vídeňského a vatikánského archivu. V r. 1978 otiskl práci *Jesuiten-Mathematiker in der deutschen Assistenz bis 1773*, Roma 1978.

interpersonálních vazeb mezi jezuitskými kolejemi. Vždyť průměrný člen řádu vystřídal za svůj život 10—15 působišť. Nás budou v této souvislosti zajímat vratislavští jezuité českého původu. V letech 1640—1755 se jich tu vystříдалo 108, tedy dokonce víc než jejich kolegů domácího, slezského původu. Po nich následují Moravané (47), Němci z Říše (15), jen 6 Poláků atd. Ze 109 jezuitů z Čech jich nejvíce pocházelo z Prahy (17), dále jsou silně zastoupeny severní Čechy (Chomutov, Kadaň, Mimoň) a západní Čechy s Chebem. Zřejmě byla ve Slezsku dávána přednost osobám z jazykově německých oblastí. Většina osob z Čech nepůsobila ve Vratislavi déle než jeden, maximálně dva roky (asi 75 %), jen u zbývajících čtvrtiny můžeme předpokládat, že zanechali ve Slezsku výraznější stopu své činnosti. Počet jezuitů—Bohemů se zvyšuje až po r. 1670. Souvisí to jistě jednak se saturováním už dotvořené sítě kolejí v Čechách, jednak s konsolidací vratislavské univerzity. Vrcholný příliv českých jezuitů do Vratislavi jsme zaznamenali v desetiletí 1690—1700 (22).

Styky pražské univerzity s její mladší vratislavskou konkurentkou byly jedním z mnoha projevů kulturní výměny česko-slezské v barokní době. Proto uvádíme níže výpis všech vratislavských jezuitů z Čech s opravenými údaji a s doplňky v poznámkovém aparátu (především u osob, které se výrazněji zapsaly i do dějin Klementina):⁵⁾

Profesoři z Čech na vratislavské univerzitě 1640—1775 (řazení abecedně):

1. Baldecker Henricus, Moravus Danschicensis⁶⁾
2. Biessin Petrus, Rožmitál, Eth., Metaphys., Praef. bibl. 1683/84; n. 20. 12. 1647, ingr. 11. 10. 1664, + 8. 2. 1685 Olomouc
3. Bleiweis Johannes, Jaromiriensis, Dec. fac. phil., Controv. 1740/1741—1742/43; n. 11. 6. 1702, ingr. 9. 10. 1718, + 2. 1. 1760 Vídeň⁷⁾

⁵⁾ V jednotlivých biografických heslech se dopustil Fischer řady nepřesností a chybných identifikací. U jezuitů českého původu jsme opravili věcné chyby a doplnili další odkazy na literaturu. K tomu byly využity následující prameny a literatura: Prameny: SK ČR: MS XXIII F 75, XXIII D 147, XXIII C 57, VII C 18, XXIII C 112, XXIII E 73, XXIII D 189, XXIII D 57, VI E 18, XXIII C 101 a nesignovaný diář rektora Klementinské koleje. SÚA: Rukopisy 16, JS III₀ 422, 418, 444, 437, 455, 461, 462, 463. StOA Brno: Cerr. II. 76, G 11 sign. 593. Kapitulní knihovna: MS CXCIX, CC, CCI, CCII, D 165. KNM: MS VII C 29.

Literatura: J. Schmidl, Historia S. J. Prov. Boh., Pragae 1747. B. Balbín, Bohemia docta, Pragae 1778. F. M. Pelcl, Böhmische, mährische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten... Prag 1786. C. Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus... Paris 1895. S. Segert, K. Beránek, Orientalistik an der Prager Universität, Th. 1., Praha 1967. J. Tráška, Disertace pražské univerzity 16.—18. století, Praha 1977. I. Raková, Přehled rektorů a děkanů jednotlivých fakult pražské univerzity v období 1654—1773, Archivní zprávy (AUK) 2, 1977, 31—69; J. Tráška, Studie a soupis k starší pražské univerzitě, Praha 1980.

⁶⁾ Fischer uvádí jako „Dobhicensis“ Boh.

⁷⁾ J. B. z Jaroměje. Fischer nemá data narození a vstupu do S. J. Pelcl, 204. Sommervogel I 1544. Zástupce české provincie S. J. u vídeňského dvora.

4. B o l l i Antonius, Praha, Log. 1752/53, Phys. 1753/54; n. 30. 7. 1721, ingr. 20. 10. 1736, + 22. 7. 1792 Kučerov Mor.⁸⁾
5. B r i c h t a Josephus Paulus, Chwaloviensis, Eth. 1743/44, Log. 1744/1745; n. 25. 12. 1708, ingr. 9. 10. 1727, + post 1772
6. B r u n o Friedericus, Ostrov/O., Log. 1690/91, Phys. 1691/92, Metaphys., Eth. 1692/93, Moral. 1696/97—1697/98, Rector 1711/12—1714/1715; n. 19. 7. 1655, ingr. 17. 10. 1674, + 9. 11. 1722 Chomutov
7. B r u s c h Matthias, Cheb, minister 1687/88—1689/90; n. 24. 2. 1653, ingr. 17. 10. 1671, + 2. 10. 1691 Jihlava
8. B u / c / k o w s k i Adalbert, Chotusice u Čáslavi, mathemat. 1691/92; n. 13. 12. 1658, ingr. 9. 10. 1678, + 1738 Nová Granada (Kolumbie)⁹⁾
9. C h m e l w o d a Joannes, Německý Brod vel Lipnice, Log. 1685/86, Phys. 1686/87, Metaphys., Eth. 1687/88; n. 29. 11. 1644, ingr. 11. 10. 1661, + 29. 11. 1698 Kutná Hora¹⁰⁾
10. C h r i s t e n Franciscus, Vysoké Mýto, Eth. 1714/15, Phys. 1715/16, Metaphys. 1716/17; n. 25. 5. 1682, ingr. 9. 10. 1699, + 6. 3. 1733 Praha¹¹⁾
11. C o n s t a n t i u s Georgius, Mšeno, mathemat., Controv., Jus can. 1654/55; n. 1607, ingr. ca. 1628, + 24. 3. 1673 Praha¹²⁾
12. C z a k e r t Wenceslaus, Česká Lípa, prof. rudim. 1679, in conv. reg., agens caus. Sil. 1712—1715; n. 25. 4. 1655, ingr. 30. 9. 1672, + 28. 6. 1730 Krupka¹³⁾
13. D e s b o y s Joannes, Libědice, mathemat. 1736/37; n. ca. 1704, ingr. 21. 10. 1721, + 20. 4. 1768 Soběslav
14. D r e y h a u s e n Joannes, Praha, Eth. 1731/32; n. 25. 2. 1697, ingr. 27. 10. 1712, + 20. 4. 1775 Praha¹⁴⁾

⁸⁾ Fischer nemá datum úmrtí. Pelcl, 245. Sommervogel I 1622—23. Tráška 1980, 120. V Praze děkan FF 1766.

⁹⁾ Vojtěch Bukovský zahynul v Latinské Americe na území dnešní Kolumbie. Z. Kalista, Cesty ve znamení kříže, Praha 1947, s. 134, vydal jeden jeho list, psaný před odjezdem za oceán z Portugalska.

¹⁰⁾ Fischer nemá přesně rodiště a datum narození.

¹¹⁾ Pelcl, 165. Sommervogel II, 1163—64. Děkan teol. fak. v Olomouci (4 roky) a kancléř olomoucké univerzity (5 let). Rektor pražské novoměstské koleje.

¹²⁾ Pelcl, 31—33. Jiří Konstanc z Řepína patří k předbalbínovské generaci českých jezuitů. Byl vědecky a literárně činný. Jeho nejznámější spis je Brus jazyka českého (Lima linguae bohemicae), základní dílo puristické barokní filologie. Byl jedním z překladatelů Nového zákona pro Dědictví svatováclavské. J. Jungmann, Historie literatury české, Praha 1849, s. 583, uvádí dalších sedm překladů do češtiny, srv. též V. Hradecká, S. Vidmanová, Jezuitské učebnice u nás v letech 1650—1700, Vědecké informace ZK ČSAV Supplement 3/1973, 40—53. Konstanc je také autorem latinského spisku se svatohorskou tematikou z r. 1652.

¹³⁾ Fischer jej uvádí ve Vratislavi jen v l. 1692—94 a 1699/1700. Czakerť zde mimoto učil rudimentisty 1679 a v l. 1712—15 působil ve Vratislavi jako regent konviktu a prokurátor slezské provincie S. J. Opraveno datum vstupu do S. J. Tráška 1977, 63, V Praze děkan FF 1696—1697.

¹⁴⁾ Fischer uvádí chybně datum narození a nepřesně data vstupu do S. J. a úmrtí. Dreyhausen a Pelcl nemá (!), Sommervogel III, 205. Historiograf české provincie S. J.,

15. Dussik (Dussig) Henricus, Brandýs/L., Log. 1696/97, Phys. 1697/1698, Metaphys., Eth. 1698/99, Schol. 1704/05—1705/06; n. 21. 6. 1661, ingr. 7. 12. 1680, + 13. 5. 1737 Krupka¹⁵)
16. Dworsky Wilhelmus, Choltice, Moral. 1678/79—1679/80; n. 4. 6. 1640, ingr. 11. 10. 1661, + 29. 11. 1703 Praha¹⁶)
17. Ecker Wenceslaus, Kaplice, Log. 1663/64, Phys. 1664/65, Metaphys., Eth. 1665/66, Controv. 1672/73, 1678/79; n. ca. 1630, ingr. ca. 1649, + 11. 5. 1697 Znojmo¹⁷)
18. Ehrenpreis Franciscus, České Budějovice, minister 1682/83; n. 10. 8. 1635, ingr. 29. 10. 1656, + 27. 11. 1698 Krupka
19. Eitner Joannes, Praha, minister 1694/95—1696/97; n. 27. 10. 1648, ingr. 1. 10. 1664, + 1704 Hlohov
20. Fabritius Joannes, Brechaviensis, podle Sommervogela rektor, archivně nedoložen¹⁸)
21. Fahrenschon Joannes, Chomutov, Eth. 1708/09, Log. 1709/10, Phys. 1710/11, Metaphys. 1711/12; n. 30. 11. 1676, ingr. 9. 10. 1692, + 1714 Nisa
22. Firmius Zacharias, Kadaň, Log. 1658/59, Phys. 1659/60, Metaphys. 1660/61, Sacra scriptura 1674/75; n. ca. 1625, ingr. ca. 1645, + 27. 5. 1676 Olomouc
23. Fischer Franciscus, České Budějovice, minister 1657/58—1658/1659; n. ca. 1605, ingr. 21. 2. 1628, + 30. 3. 1666 Znojmo
24. Fligner Christophorus, Domažlice, Schol. Controv. 1690/91—1693/94, Decanus fac. phil., Sacra scriptura 1691/92—1693/94; n. 1660, ingr. 30. 9. 1670, + 29. 1. 1700 Znojmo¹⁹)

studoval v Olomouci filosofii a v Praze teologii. V r. 1741 mu bylo uloženo sepsat dějiny české jezuitské provincie. S výjimkou let 1744—1749, kdy byl z odpovědníkem litoměřického biskupa Adolfa Karla, vév. saského, věnoval se tomuto úkolu až do své smrti. Sestavil chronologický rejstřík k 2. dílu Dějin Millerových (za l. 1644—1724), ten byl použit později Janem Schmidlem. Dreyhausena, jak se zdá, historická práce příliš nezajímala a skončil v podstatě u sběru materiálu. Z dalších spisů: Liber Scripturibus S. J. Provinciae Bohemiae ab anno 1724 ad suam usque aetatem (doplňky k římskému slovníku jezuitských spisovatelů z r. 1760), Das ehrlich und redlich seine hundertfältige Frucht bringende Weinstock, oder das anno 1743 herrlich begangene erste (sic!) Jahrhundert de S. J. (jubilejní spisek). V l. 1758—1771 byl prefektem univerzitní knihovny. Pozoruhodné je jeho jazykové nadání, znal 5 jazyků a v l. 1762—1773 působil jako z odpovědník italského a francouzského kostela v Praze. Srv. A. Podlaha, Předchůdcové Schmidlovi v historiografii české provincie Tovaryšstva Ježíšova, Sborník historického kroužku 8, 1899, 46—49 a Z. Tobolka, F. Horák, Národní a Univerzitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj. Počátky knihovny až do r. 1777, Praha 1959, s. 48.

¹⁵) Fischer má chybně data narození a vstupu do S. J. Sommervogel III, 310—11. V Praze děkan FF 1703.

¹⁶) Sommervogel III, 314. Z Vratislavi přešel Dworský do Prahy, kde byl 10 let děkanem FF (1681—1690) a poté děkanem TF (1691—1695). V Praze zůstal až do své smrti, je uváděn jako regent konviktu u sv. Bartoloměje, z odpovědník arcibiskupa a předsedící arcibiskupské konzistoře.

¹⁷) Pelcl, 75. Třiška 1977, 36.

¹⁸) Pelcl, 39. Sommervogel III, 524n. Zdá se, že Fabritius ve Vratislavi nikdy nebyl.

¹⁹) Fischer má chybně rodiště (uvádí Trutnov) a datum narození.

25. Förschan Joannes, Praha, Moral. 1726/27, Sacra scriptura, Controv. 1727/28—1728/29; n. 30. 10. 1689, ingr. 24. 10. 1705, + 8. 1. 1740 Litoměřice²⁰)
26. Gelka Christianus, Kadaň, Hebr. 1676/77; n. 14. 9. 1637, ingr. 17. 10. 1659, dimissus 27. 2. 1678 Chomutov²¹)
27. Gihl Josephus, Praha, Eth. 1722/23, Schol. 1732/33, Jus canon. 1729/30; n. 1. 3. 1692, ingr. 9. 10. 1707, + 22. 9. 1746 Praha²²)
28. Graser (Glaser) Joannes, Praha, minister 1697/98; n. 21. 2. 1651, ingr. 15. 10. 1670, + 17. 10. 1707 Chomutov
29. Grasold Bernardus, Cheb, Eth. 1728, Log. 1729/30, Phys. 1730/31, Metaphys. 1731/32, Decanus phil., Moral., Controv. 1732/33—1735/1736; n. 27. 5. 1695, ingr. 27. 10. 1712, + 22. 3. 1754 Brno²³)
30. Grimm Leopoldus, Kašperské Hory, Schol. 1729/30—1734/35, Dec. fac. theol. 1732/33—1734/35, Rector 1741/42—1743/44, 1743—1746 praepos. Provinc.; n. 17. 11. 1688, ingr. 22. 10. 1707, 26. 4. 1759 Brno²⁴)
31. Grünsklee Wilhelmus, Žlutice, minister 1707/08; n. 25. 5. 1669, ingr. 14. 10. 1685, + 1710 Praha (?) nebo 8. 10. 1740 Otyň (Deutsch-Wartenberg).
32. Haberkorn Josephus, Kynžvart, —; n. 25. 12. 1734, ingr. 27. 10. 1753, + 26. 5. 1803 Otyň (Deutsch-Wartenberg).²⁵)
33. Hainzel Josephus, Ostrov/O., —; n. 31. 12. 1733, ingr. 27. 10. 1754, + 4. 3. 1784 Vratislav²⁶)
34. Hanel Antonius, Praha, Moral. 1707/08—1709/10, Controv., Sacra scriptura 1710/11—1711/12, Decanus fac. phil. 1710/11—1711/12; n. ca. 1670, ingr. ca. 1686, + 26. 8. 1732 Olomouc²⁷)

²⁰) Též Förchan, Förschman. Fischer má chybně datum narození, nepřesně data vstupu do S. J. a úmrtí. Pelcl, 177. Sommervogel III, 823—24, OSN IX, 385. Z Vratislavi odešel Förschan do Olomouce, kde vydal spis o Janu Nepomuckém (Factum est in coelo silentium..., 1731). Věnoval se církevní historii (Quaestio iuris et facti Historico-Polemica de consiliis S. R. Ecclesiae praesertim oecumenicis, Opava 1732) a polemické teologii. Od r. 1735 byl předsedícím biskupské konzistoře v Litoměřicích.

²¹) V Praze přednášel Gelka hebrejštinu 1671 a 1674/75. Srv. Segert—Beránek, 79.

²²) Fischer má nepřesně data narození a vstupu do S. J. V Praze děkan FF 1731—1732, děkan TF 1743—1746.

²³) Pelcl, 191. Sommervogel III, 1688. Po příchodu z Vratislavi byl 1739 děkanem FF v Praze. Pak v Olomouci (kancléř univerzity) a v Brně.

²⁴) Fischer má chybně datum narození a nepřesně data vstupu do S. J. a úmrtí. Pelcl, 181. Sommervogel III, 1830n. Po odchodu z úřadu provinciála české provincie S. J. rektorem pražské univerzity (1749). Je autorem několika teologických spisů, tématicky dost nevyhraněných.

²⁵) Pelcl, 269. Sommervogel IV, 8. Haberkorn zůstal ve slezské provincii, po zrušení S. J. přednášel na vratislavské univerzitě ekonomii a estetiku.

²⁶) Pelcl, 267. Sommervogel IV, 18. Po oddělení slezské provincie zůstal ve Slezsku, po zrušení S. J. přednášel na vratislavské univerzitě fyziku.

²⁷) Pelcl, 150. Sommervogel IV, 65—66. Většinu života strávil v Olomouci. Hanel byl podle Pelcla první český jezuita, který dosáhl titulu doktora kanonického práva.

35. Hartmann Wenceslaus, Praha, Rector 1697/98—1700/01; n. 2. 2. 1664, ingr. 22. 6. 1658, + ?
36. Hohman Matthaeus, Planá, Log. 1679/80, Phys. 1680/81, Metaphys., Eth. 1681/82, Controv. 1683/84—1686/87, 1688/89, Schol. 1685/86—1686/87, Sacra scriptura 1687/88—1688/89, Decanus fac. theol. 1683/84—1688/89; n. březí 1644, ingr. 3. 9. 1662, + 9. 4. 1696 Jeníkov
37. Holtzbecher Christian, Jablonec/N., Moral., Controv. 1699/1700; n. 10. 12. 1659, ingr. 15. 10. 1676, + 18. 10. 1722 Chomutov
38. Hopfe Christian Joannes Franciscus, Kraslice, Log. 1666/67, Phys. 1667/68, Metaphys. 1668/69; n. ca. 1621, ingr. ca. 1651, + ?
39. Hopfen Joannes, Český Krumlov, Eth. 1702/03, Log. 1703/04, Phys. 1704/05, Metaphys. 1705/06, Hebr. 1704/05—1705/06, 1712/13, Sacra scriptura 1708/09, 1714/15, Controv. 1708/09, 1714/15, Moral. 1706/07, 1712/13, Praef. bibl. 1703/04, Schol. 1713/14—1714/15, Decanus fac. phil. 1708/09; n. 24. 6. 1670, ingr. 20. 3. 1688, + 1715 Vratislav
40. Hypisch Franciscus, Praha, Eth. 1725/26, Log. 1726/27, Metaphys. 1728/29; n. 1. 3. 1696, ingr. 14. 10. 1709, + 8. 9. 1744 Litoměřice
41. Illing Carolus, Žatec, Log. 1678/79, Phys. 1679/80, Metaphys., Eth. 1680/81; n. duben 1644, ingr. 14. 1. 1663, + 20. 11. 1691 Český Krumlov²⁸⁾
42. Junghans Michael, Cheb, Minister 1703/04—1706/07; n. 17. 12. 1663, ingr. 7. 12. 1680, + 29. 1. 1719 Lehnice
43. Keipel Joannes, Chomutov, Log. 1672/73, Phys. 1673/74, Metaphys. 1674/75, Moral. 1674/75—1675/76, Controv. 1675/76, 1682/83, Schol. 1679/80—1682/83, Sacra scriptura 1680/81, Decanus fac. phil. 1680/81—1681/82, Decanus fac. theol. 1682/83; n. ca. 1639, ingr. ca. 1658, + 6. 9. 1691 Olomouc
44. Kichler Bartholomaeus, Nová Bystřice, Phys. 1651/52, Metaphys. 1652/53, 1664 praef. gener. stud., prof. controv.; n. ca. 1618, ingr. ca. 1635, + 1. 5. 1675 Olomouc²⁹⁾
45. Klausal Joannes, Velvary, Log. 1718/19, Phys. 1719/20, Metaphys. 1720/21, Schol. 1730/31—1731/32, Decanus fac. theol. 1731/32; n. 3. 5. 1687, ingr. 9. 10. 1702, + 15. 9. 1768 Praha³⁰⁾
46. Koblitz Ferdinandus, Broumov, Log. 1669/70, Moral. 1676/77; n. květen 1636, ingr. 21. 10. 1654, + 19. 4. 1707 Olomouc

47. Kolbe Franciscus, Praha, Schol., Hebr. 1718/19—1720/21, Jus canon. 1732/33; n. 16. 2. 1682, ingr. 9. 10. 1698, + 19. 4. 1727 Plaňany³¹⁾
48. Kraus Wenceslaus, Vlašim, Moral. 1740/41—1742/43, Controv. 1743/44—1744/45, Sacra scriptura 1745/46, Schol. 1748/49, Decanus fac. phil. 1743/44—1748/49; n. 1. 3. 1707, ingr. 28. 10. 1721, + 1. 11. 1772 Kutná Hora³²⁾
49. Kugler Franciscus, Praha, Eth. 1730/31, Schol. 1738/39—1745/1746, Sacra scriptura 1746/47—1750/51, Decanus fac. theol. 1740/41 1745/46, 1750/51; n. 10. 10. 1697, ingr. 9. 10. 1714, + 21. 6. 1751 Vratislav
50. Kugler Joannes, Tachov, Log. 1687/88, Phys. 1688/89, Metaphys., Eth. 1689/90, Jus canon. 1704/05—1711/12, Controv. 1712/13, Decanus fac. theol. 1704/05—1715/16; n. 26. vel 23. 4. 1654, ingr. 14. 10. 1672, + 24. 2. 1721 Olomouc³³⁾
51. Kysel (Küssel) Jacobus, Jindřichův Hradec, Log. 1675/76, Phys. 1676/77, Metaphys. 1677/78; n. 25. 7. 1640, ingr. 2. 10. 1657, + 6. 1. 1702 Hradiště u Olomouce
52. Kus Franciscus, Nepomuk, Log. 1699/1700, Phys. 1700/01, Metaphys. 1701/02; n. 2. 4. 1666, ingr. 28. 11. 1683, + 9. 1. 1721 Jindřichův Hradec³⁴⁾
53. Lau Joannes, Chřibská, Eth. 1734/35; n. 17. 1. 1700, ingr. 9. 10. 1721, + post 1773 Znojmo³⁵⁾
54. Lewaldt Joannes, Nová Bystřice (?), Mathemat. 1721/22, 1725/1726—1728/29, 1737/38—1745/46, Museum mathematicum 1737/38—1746/47, Minister 1726/27; n. 4. 11. 1686, ingr. 9. 10. 1704, + 4. 9. 1769 Praha³⁶⁾
55. Lie/bis ch Antonius, „Dumberg“ (?), —; n. 10. 6. 1737, ingr. 27. 10. 1754, + 25. 2. 1777 Vratislav
56. Liebstein Leopoldus, Mimoň, Log. 1702/03, Phys. 1703/04, Metaphys. 1704/05; n. 20. 1. 1667, ingr. 14. 10. 1685, + 26. 4. 1711 Peeking³⁷⁾

³¹⁾ Pelcl, 166. Sommervogel IV, 1178—79. 1710—11 přednášel v Praze hebrejštinu, sv. Segert—Beránek, 82—3. Významný filozof suárezovského zaměření. Srv. Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, 134.

³²⁾ Pelcl, 211. Sommervogel IV, 1230—31. V Praze děkan FF 1753/54, později v Olomouci děkanem TF a 3 roky rektorem.

³³⁾ Fischer má nepřesně datum narození a chybně datum úmrtí. Pelcl, 122. Sommervogel IV, 1271—72. V olomouci kancléř univerzity.

³⁴⁾ Fischer má chybně datum narození.

³⁵⁾ Fischer nemá jeho poslední působení, 1773 naposledy ve Znojmě jako praefectus spiritualis et confessor.

³⁶⁾ Lewaldt byl prefektem matematického muzea také v Praze v l. 1762/63—1767/68, 1767—1768 byl v Praze děkanem TF.

³⁷⁾ Sommervogel IV, 1810. Zahynul jako misionář v Číně.

²⁸⁾ Fischer má chybně datum úmrtí. Trška 1977, 53. Z. Tobolka — F. Horák, 46.

²⁹⁾ Fischer jej má ve Vratislavi jen v l. 1651—1653.

³⁰⁾ Klausal hájil 1724 v Praze disertací „Curiosa naturae arcana inclyti regni Bohemiae...“. Později 3 roky rektorem olomoucké univerzity. Pelcl, 177. Sommervogel IV, 1196—97.

57. Ludwig Christian, Mimoň. Log. 1695/96, Phys. 1696/97, Metaphys., Eth. 1697/98; n. 6. vel 7. 8. 1660, ingr. 9. 10. 1678, † 14. 2. 1727 Kladsko
58. Lukaweczy Carolus, „Cambergensis“, Minister 1660/61; n. listopad 1620, ingr. únor 1643, † 8. 6. 1687 Kutná Hora
59. Lux Christophorus, Rožmitál, Mathemat. 1685/86—1686/87, Minister 1686/87; n. 10. 12. 1654, ingr. 14. 10. 1670, † 12. 2. 1703 Cheb
60. Macasius Franciscus, Jáchymov, Jus canon. 1726/27—1728/29; n. 12. 8. 1686, ingr. 20. 10. 1703, † 10. 5. 1733 Praha³⁸⁾
61. Majer Casparus, Benešov, Minister 1710/11; n. 1. 1. 1665, ingr. 14. 10. 1685, † 11. 3. 1734 Kladsko³⁹⁾
62. Mayer Joannes, Chomutov, Minister 1681/82; n. 24. 8. 1639, ingr. 31. 10. 1650, † 1692 Svídnice
63. Meinl Georgius, Cheb, Minister 1692/93; n. 14. 7. 1650, ingr. 2. 11. 1667, † 23. 11. 1719 Svídnice
64. Mibes Jacobus, Duchcov, Schol. 1685/86—1689/90, Moral. 1685/86—1686/87, 1689/90, Decanus fac. phil. 1685/86—1689/90, Rector 1701/1702—1703/04, 1707/08—1710/11; n. 18. 11. 1648, ingr. 26. 9. 1666, † 2. 1. 1726 Praha⁴⁰⁾
65. Miller Matthaeus, Stróźów (Wilhelmsdorf)⁴¹⁾ nebo Austriacus Mahlbergensis⁴²⁾
66. Mühlwenzel Ignatius, Cheb, Minister 1742/43—1745/46; n. 22. 1. 1690, ingr. 24. 10. 1705, † 7. 11. 1766 Praha⁴³⁾
67. Mühlwenzel (Milwenzel) Joannes, Cheb, Moral. 1697/98; n. 27. 8. 1662, ingr. 12. 11. 1677, † 11. 6. 1719 Olomouc⁴⁴⁾
68. Neüwert Franciscus, Praha, Log. 1708/09, Phys. 1709/10, Metaphys. 1710/11, Moral. 1711/12—1713/14, Jus canon. 1713/14—1717/18, Schol. 1719/20—1721/22; n. 26. 3. 1675, ingr. 9. 10. 1691, † 30. 6. 1722 Vratislav⁴⁵⁾

³⁸⁾ Sommervogel V, 238. Od r. 1733 přednášel kanonické právo v Praze, v téže roce zvolen děkanem FF, ve svém prvním děkansém roce zemřel.

³⁹⁾ Fischer posunuje jeho působení ve Vratislavi o rok dozadu (1709/10) a chybně uvádí datum a místo úmrtí (Praha).

⁴⁰⁾ Pelcl, 106, Sommervogel V, 1065. Mibes vystudoval v Praze a 1679 zde obhájil téze ze scholastické teologie, srv. Tríška 1977, 57. Od r. 1694 opět v Praze, 1694—95 děkanem FF, 1696—1698 děkanem TF pak do Vratislavi jako rektor (první rektor nové univerzity Leopoldiny).

⁴¹⁾ Fischerem uváděné datum narození se hodí na Joanna Millera, ten ovšem pocházel z Kladska.

⁴²⁾ Matthaeus Miller, který zemřel 31. 5. 1721 v Praze na Novém Městě byl Austria-cus.

⁴³⁾ Sommervogel V, 1381. V Praze Steplingův žák. Jeho základním dílem Fundamenta mathematica ex arithmetica, geometria et trigonometria, 1736. Zabýval se také optikou a astronomií, sám si brousil čočky k dalekohledům, srv. OSN XVII, 844.

⁴⁴⁾ Fischer uvádí chybně všechna data i místo úmrtí (Klatovy).

⁴⁵⁾ Pelcl, 158. Sommervogel V, 1696.

69. Nigrin Joannes, Praha, Praef. bibl. 1688/89; n. 6. 5. 1653, ingr. 10. 2. 1671, † 29. 5. 1714 Kutná Hora
70. Nonner Christophorus, Cheb, Minister 1680/81; n. 14. 8. 1645, ingr. 6. 10. 1665, † 3. 2. 1696 Krupka
71. Oehlschläger Theodor, Praha, Eth. 1747/48, Phil. moral. 1748/49, Phil. 2. anni 1749/50, Theol. naturalis 1750/51—1751/52, Moral. 1752/53—1753/54; n. 7. 12. 1715, ingr. 20. 10. 1734, † 9. 5. 1762^{45a)}
72. Oppersdorff Franciscus, Frhr. von Aich und Friedstein, Chrudim, Schol. 1736/37—1737/38; n. 1. 9. 1693, ingr. 9. 10. 1710, † 23. 10. 1770 Hradec Králové⁴⁶⁾
73. Ossendorf Christianus, Benešov, Moral. 1684/85; n. 10. 5. 1646, ingr. 5. 10. 1665, † 4. 10. 1710 Kladsko
74. Pasqual Dominicus, Tábor, Log. 1662/63, Phys. 1663/64, Metaphys. 1664/65; n. ca. 1628, ingr. ca. 1645, † 16. 2. 1681 Hradec Králové
75. Pfefferkorn Carolus, „Westadiensis“, Log. 1692/93, Phys. 1693/94, Metaphys., Eth. 1694/95, Sacra scriptura, Moral. 1699/1700, Decanus fac. phil. 1699/1700; n. 14. 12. 1658, ingr. 18. 10. 1674, † 24. 6. 1728 Košumberk
76. Pirchan Martinus, Počátky, Controv. 1718/19, Decanus fac. theol. 1718/19; n. 17. 11. 1671, ingr. 9. 10. 1688, † 14. 4. 1719 Vratislav⁴⁷⁾
77. Pokajo Udalvicus, Plzeň, Mathemat. 1695/96, Sacra scriptura 1694/95, Schol. 1694/95—1698/99, Controv. 1694/95, Decanus fac. phil. 1694/95—1695/96; n. 1. 9. 1653, ingr. 30. 9. 1669, † 13. 8. 1706 Praha⁴⁸⁾
78. Praxel (Prasel) Paulus, Nové Hrady, Log. 1689/90, Phys. 1690/91, Metaphys. 1691/92, Moral. 1692/93—1695/96, Praef. bibl. 1689/90—1691/92; n. 16. 12. 1649, ingr. 17. 10. 1669, † 1. 8. 1718 Kladsko⁴⁹⁾
79. Proschke (Broschke) Wilhelmus, Duchcov, Minister 1665/66; n. 21. 9. 1634, ingr. 14. 10. 1657, † 12. 5. 1713
80. Quesselius Georgius, Kladruby, Minister 1691/92; n. 1630, ingr. 4. 10. 1650, † 17. 7. 1703 Jindřichův Hradec⁵⁰⁾
81. Raisky Timotheus, Kamenná Voda u Mostu (?), Schol. 1740/41—

^{45a)} Tríška 1977, 106.

⁴⁶⁾ Tríška 1980, 185. V Praze děkan FF 1733 a 1736.

⁴⁷⁾ Sommervogel VI, 846. Pirchan děkanem FF v Praze 1713—1714.

⁴⁸⁾ Pelcl, 119. Sommervogel VI, 939. Pokajo (Pokagio) děkanem TF v Praze 1703—1705.

⁴⁹⁾ Pelcl, 115. Sommervogel VI, 1181—82.

⁵⁰⁾ Fischer zkontaminoval Quesselia s Georgem Prescherem ze slezského Kochendorfu. (Kochłowice nebo Wierzbęcin) U Quesselia uvádí chybné datum narození, údaj o úmrtí zaměnil s Prescherem (ten † 1692 v Kladsku). Sommervogel VI, 1205—06.

- 1743/44, Jus. canon. 1737/38—1739/40; n. 18. 12. 1700, ingr. 6. 1. 1716, + 3. 7. 1761⁵¹⁾
82. Renner Ignatius, Mimoň, Minister 1732/33—1733/34; n. 13. 8. 1688, ingr. 27. 10. 1704, + 15. 5. 1760 Jindřichův Hradec
83. Rentsch Carolus, Praha, Log. 1732/33, Phys. 1733/34, Metaphys. 1734/35; n. 19. 11. 1699, ingr. 9. 10. 1716, + 3. 9. 1755 Praha
84. Richter Christian, Most, Minister 1675/76—1676/77; n. 10. 8. 1640, ingr. 11. 10. 1657, + červen 1699 Brno
85. Ringelhan Joannes, „Krabern“ (?), Schol. 1721/22—1728/29, Controv. 1729/30, Sacra scriptura 1729/30—1731/32; n. 19. 4. 1680, ingr. 9. 10. 1696, + 26. 4. 1740 Praha⁵²⁾
86. Rudloff Joannes, Tábor, Moral. 1713/14—1715/16, Jus canon. 1718/19; n. 25. 12. 1676, ingr. 9. 10. 1693, + 26. 7. 1726 Hradec Králové
87. Rudolphi Christianus, Kadaň, Minister 1684/85; n. 9. 12. 1643, ingr. 1. 10. 1667, + 1705 Telč
88. Rück Joannes, Bochoř, Minister 1693/94; n. 16. 3. 1653, ingr. 16. 10. 1672, + 15. 9. 1696 Jindřichův Hradec
89. Schmidel Joannes, Jáchymov, Mathemat. 1767/68—1770/71, 1774/75—1783/84; n. 30. 3. 1733, ingr. 18. 5. 1754, + post 1786⁵³⁾
90. Schmidt Henricus, Jablonec/N., Minister 1685/86, Log. 1682/83, Phys. 1683/84, Metaphys., Eth. 1684/85; n. 10. 3. 1647, ingr. 14. 10. 1667, + 5. 10. 1713 Středokluky
91. Schönfelder Petrus, Žlutice, Minister 1683/84; n. 28. 5. 1644, ingr. 13. 6. 1663, + 7. 5. 1705 Lehnice
92. Scholz Andreas, Broumov, Eth. 1674/75; n. 29. 11. 1640, ingr. 15. 10. 1660, + 26. 8. 1704 Praha
93. Si/e/ber t Christophorus (? Christianus), Dubá, Eth. 1704/05, Log. 1705/06, Phys. 1706/07, Metaphys. 1707/08, Praef. bibl. 1705/06, Hebr. 1706/07—1707/08, Sacra scriptura 1723/24—1725/26, Decanus fac. phil. 1723/24—1725/26; n. 8. 5. 1668, ingr. 14. 10. 1685, + 4. 4. 1727 Olomouc
94. Spanberger Simeon, Jindřichův Hradec, Schol. 1674/75—1675/76; n. 14. 10. 1633, ingr. 18. 10. 1652, + 6. 6. 1680 Praha

⁵¹⁾ Pelcl, 200. Sommervogel VI, 1410. Rajský dosáhl třech doktorátů a svými spisy zasáhl do mnoha oborů, především kanonického práva a historie. Psal i duchovní poezii. Pelcl poznamenává, že měl zvláštní zájem o budování knihoven všude, kde působil. Z Vratislavi odešel do Olomouce, kde byl rektorem. Čtyři roky zastával úřad provinciála v české provincii S. J. Zemřel jako rektor v Klementinu.

⁵²⁾ Snad z Krabčic u Roudnice. Pelcl, 162. Sommervogel VI, 1861. V Praze děkanem FF 1721. Publikoval v oboru polemické teologie.

⁵³⁾ Pelcl, 268. Sommervogel VII, 805. Po oddělení zůstal ve slezské provincii, po 1773 senior FF a profesor matematiky na vratislavské univerzitě.

95. Starzinsky Franciscus, Chrudim, Controv. 1717/18; n. 28. 10. 1680, ingr. 9. 10. 1696, + 12. 3. 1757 Kutná Hora⁵⁴⁾
96. Stephan Rudolphus, Planá, Schol. 1678/79; n. ca. 1638, ingr. ca. 1654, + 16. 8. 1679 Vratislav
97. Stoessl Joannes, Česká Lípa, Minister 1698/99; n. 6. 8. 1661, ingr. 7. 12. 1680, + 2. 9. 1709 Javor
98. Strusius Matthaeus, Postoloprty, Eth. 1678/79; n. 31. 3. 1641, ingr. 24. 10. 1660, + 20. 10. 1680 Nisa⁵⁵⁾
99. Swoboda Andreas, Benešov, Minister 1668/69; n. listopad 1624, ingr. 30. 10. 1650, + 5. 4. 1681 Březnice
100. Tischler Samuel, „Benshensis Sil.“ (snad Benešov nad Ploučnicí v Čechách), Eth. 1712/13, Log. 1713/14, Phys. 1714/15, Metaphys. 1715/16, Hebr. 1713/14—1714/15, 1717/18, Minister 1717/18; n. 25. 8. 1679, ingr. 24. 10. 1698, + 29. 1. 1730 Praha
101. Tobisch Franciscus, Hořepník (?), Eth. 1726/27; n. 9. 3. 1691, ingr. 9. 10. 1707, + 14. 4. 1727 Vratislav
102. Tobl Joannes, „Sutticensis“, Sacra Scriptura, Controv. 1697/98—1698/99; n. 3. 11. 1660, ingr. 14. 5. 1676, + 14. 5. 1708 Praha⁵⁶⁾
103. Tuhawsky Tobias, Praha, —; n. 12. 9. 1652, ingr. 14. 10. 1668, + 10. 4. 1691 Vratislav⁵⁷⁾
104. Ulbrecht Joannes, Ústí/L., Minister 1720/21—1721/22; n. 24. 12. 1675, ingr. 20. 10. 1703, + 11. 10. 1735 Litoměřice
105. Wernier Joannes, Lipnice, Minister 1715/16—1716/17; n. 12. 7. 1679, ingr. 4. 11. 1695, + 17. 4. 1734 Klatovy⁵⁸⁾
106. Werner Matthaeus, Broumov,⁵⁹⁾ Controv. 1669/70, Sacra Scriptura 1672/73—1676/77, Schol. 1673/74, Moral. 1675/76, Decanus fac. theol. 1672/73—1676/77; n. ca. 1610, ingr. 31. 8. 1629, + 14. 11. 1684 Nisa
107. Wölker Franciscus, Praha, Log., Eth. 1684/85, Phys. 1687/88, Metaphys., Eth. 1688/89;⁶⁰⁾ n. 4. 10. 1654, ingr. 30. 9. 1670, + 2. 9. 1714 Padova⁶¹⁾

⁵⁴⁾ Trška 1977, 82.

⁵⁵⁾ Fischer uvádí chybné rodiště (Horu sv. Šebastiána) a chybí mu záznam o úmrtí.

⁵⁶⁾ Sommervogel, 56—57. Neidentifikován.

⁵⁷⁾ Správně Tichavský. Pelcl, 118. O jeho činnosti v Rusku (misionář v Moskvě) srv. A. V. Florovskij, Čeští jezuité na Rusi. Jesuité české provincie a slovanský východ, Praha 1941, 133—167, 369—373. Poté kdy byl z Ruska vykázán působil jako vojenský kaplan.

⁵⁸⁾ Fischer má chybné datum narození.

⁵⁹⁾ U Millera Boem. Rattensis. Sommervogel, VIII, 1078.

⁶⁰⁾ Pelcl 121, Sommervogel VIII, 1192—93. Podle našich údajů studoval 1684—1685 3. a 4. rokem teologii, srv. též Trška 1977, 61, Trška 1980, 242. Ve Vratislavi až od r. 1687!?, 1698 děkanem FF v Praze, 1708—1711 rektor koleje v Praze na Novém Městě.

⁶¹⁾ Fischer chybně udává jako místo úmrtí Prahu. Zemřel cestou z Madridu, kam byl poslán k cis. vyslanci Václavu z Lobkovic.

108. Woraczicky Joannes, Tábor, Schol. 1716/17—1717/18; n. 2. 3. 1678, ingr. 14. 10. 1689, + 6. 3. 1723 Praha⁶²)
109. Worel Carolus, Nymburk, Moral. 1719/20, Decanus fac. phil. 1719/20; n. 28. 5. 1676, ingr. 9. 10. 1695, + 13. 3. 1744 Jičín⁶³)
110. Zahradka Joannes, Pavlov, Jus canon. 1734/35, Schol. 1735/36; n. 25. 6. 1698, ingr. 6. 1. 1716, + 11. 12. 1741 Praha⁶⁴)
111. Zwicker Julius, Most, Log. 1701/02, Phys. 1702/03, Metaphys. 1703/04, Mathemat. 1701/02, Hebr. 1704/05, 1709/10—1710/11, Schol. 1708/09—1712/13, Controv., Sacra scriptura 1707/08—1709/10, Decanus fac. phil. 1707/08—1709/10, Rector 1720/21; n. 15. 12. 1667, ingr. 9. 11. 1685, + 12. 6. 1738 Praha⁶⁵)

Seznam zkratk:

Eth.	etika	Ius canon.	kanonické právo
Log.	logika	Hebr.	hebrejšтина
Phys.	fyzika	Dec. fac.	děkan fakulty
Metaphys.	metafyzika	praeos. Prov.	provinciál
Schol.	scholastická teologie	praef. (gen.) stud.	studijní prefekt
Moral.	morální teologie	praef. bibl.	prefekt knihovny
Controv.	polemická teologie	n.	natus
Mathemat.	matematika	ingr.	ingressus (vstup do S. J.)

ANNA FECHTNEROVÁ — ZDENĚK HOJDA

Die Beziehungen der Prager Universität zu Wrocław (Breslau) im 17. und 18. Jahrhundert

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autoren veröffentlichen eine Liste mit 111 Namen der aus Böhmen stammenden Professoren des Breslauer Kollegiums und der Breslauer Universität aus den Jahren 1640—1775, als sie unter der Verwaltung des Jesuitenordens stand. Die Zahl der an dieser Universität tätigen böhmischen Jesuiten war grösser als die Zahl der einheimischen, aus Schlesien stammenden Professoren. Ihr Anteil war besonders am Ende des 17. Jahrhunderts dominant. In den Anotationen zu diesem Verzeichnis wird besonders die festgestellte Tätigkeit dieser Professoren an der Prager Universität erwähnt. In Artikel werden in 21 Fällen die ungenauen Angaben oder falschen Identifikationen von böhmischen Professoren korrigiert, die in der Arbeit von K. A. F. Fischer, Jesuiten in Breslau (Archiv für schlesische Kirchengeschichte 38, 1980) vorkommen.

⁶²) Fischer má chybně rok narození. Sommervogel VIII, 1205, 1721—1723 rektor koleje v Praze na Novém Městě.

⁶³) Sommervogel VIII, 1205. V Praze děkan FF 1724, 1740 rektor koleje v Klatovech, pak v Jičíně. Srv. Trifška 1980, 243.

⁶⁴) Pelcl, 197. Sommervogel VIII, 1440—42. V Praze děkan TF 1741. Podle Pelcla měl pověst velkého učenice, v r. 1741 vydal v Praze spis „Ioannes Hus damnatus...“

⁶⁵) Pelcl, 147, Sommervogel VIII, 1546—47. V Praze rektorem v Klementinu 1730—1731. 3 roky provinciál české prov. S. J.

**KE SPOLUPRÁCI ZDEŇKA NEJEDLÉHO S JIŘÍM HORÁKEM
V OBLASTI FOLKLORISTIKY**

ZDENĚK URBAN

Na závažnost přínosu Zdeňka Nejedlého k rozvoji české etnografie a folkloristiky (od konce 90. let minulého století) a k současné marxistické orientaci těchto vědních oborů poukázal velmi podnětně zvláště A. Robek.¹⁾ Iniciativě Robkově vděčíme též za první sondy, upozorňující — na podkladě materiálu archivu bývalého Státního ústavu pro lidovou píseň — na význam Nejedlého tvůrčí i vědecko-organizační spolupráce s Jiřím Horákem.²⁾ Pokusme se uvedenou součinnost blíže osvětlit archívními prameny dosud neznámými, z osobních pozůstalostí obou členů členů profesorského sboru Univerzity Karlovy i ČSAV.³⁾

K upřesnění charakteru a rozsahu vzájemné vědecké spolupráce počněme třemi velmi příznačnými dopisy Horákovými,⁴⁾ jež jsou zároveň novými cennými svědectvími pronikavého vlivu Nejedlého na pokrokový vývoj české kultury vůbec.

První z těchto listů napsal o šest let mladší Horák u příležitosti Nejedlého čtyřicetin:

„13/II 18.

*Slovutný pane profesore,
z denních listů zvěděl jsem o významném dni, kterého s upřímnou radostí vzpomněl nejen široký kruh Vašich přátel a žáků, ale i všichni, kdož s opravdovým zájmem sledují rozvoj naší vědecké li-*

¹⁾ Antonín Robek, Dějiny české etnografie 1, Praha 1976 (dotisk 1979), s. 171—173; též — Jaroslava Krupková — Věra Marešová, Zdeněk Nejedlý a národopis (Český lid 65, Praha 1978, č. 1, s. 2—9, s. 92—94, a č. 3, s. 146—152); též, Národopisná práce Zdeňka Nejedlého (sb. Zdeněk Nejedlý, red. M. Brůžek, Praha 1980, s. 115—121); aj.

²⁾ Antonín Robek — Jaroslava Krupková — Věra Marešová, Zdeněk Nejedlý a národopis..., s. 3—7, 93 a 147; též, Jiří Horák a československá národopisná věda (Antonín Robek — Jan Petr — Zdeněk Urban, Bibliografický soupis prací akad. J. Horáka s přehledem jeho činnosti, Praha 1979, s. 5, 7—9 a 20—21).

³⁾ Archiv Kabinetu Zdeňka Nejedlého při Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV — ÚA ČSAV a nezpracovaná část Horákovy pozůstalosti (v Martině, v majetku dr. Anny Horákové, které srdečně děkuji za ochotu, s níž mi tento materiál umožnila prostudovat i publikovat).

⁴⁾ Archiv Kabinetu Zdeňka Nejedlého, korespondence J. Horáka.

teratury. Pravím s radostí — musil ji pocítiti každý, kdo všestranně si uvědomil výsledky Vaší dotavadní činnosti.

Nejste a nebudete ani nyní v mužných letech chladným katedrovým učencem, který pěstuje „leidenschaftslos“ svou vědu a naléhavé otázky, zlobu dne zaklíná formulí *Noli turbare*... Nikoli, jste a budete vášnivým bojovníkem, ale Vaše pře je spravedlivá: bojujete za vyšší úroveň uměleckou a tím i za vyšší úroveň národní kultury. A víte sám, že ve Vašem táboře konec konců sešli se — a sejdou se — všichni, jimž umělecká kultura našeho národa je vážným cílem — a problémem — a nikoli hříčkou nebo dojnou kravkou.

Přeji Vám ze srdce, abyste zůstal zdrav — pevně věřím, že při oslavě Vaší druhé, další čtyřicítky budou zásady, za něž nyní bojujete, pokládány za samozřejmé. Ale i potom — a snad právě proto — *meminisse juvabit*.

Poroučí se Vám

s projevem nelíčené úcty

Jiří Horák.“

Druhý dopis je odpovědí na blahopřání, jež zaslal Nejedlý Horákovi k jeho sedmdesátinám, a spadá tedy do doby o 36 let pozdější:

„15. XII. 1954.

Pane ministře,

dovoluji, prosím, abych Vám poděkoval za Váš laskavý dopis k 4. XII. Oživil v mé paměti vzpomínky na r. 1909, kdy jsem se Vám poprvé — tedy před 45 lety — představil v místnosti tehdejšího »pracovního výboru«⁵). Vaši činnost jsem ovšem sledoval již dříve, ale od té doby mně ji osobní styk s Vámi ještě více přiblížil. A kromě toho jsem téměř po půl století mohl sledovati také Vaši organizační činnost v oboru lidové písně.

V rozhodných dějinných chvílích jste vždy zasáhl úspěšně, tak r. 1914 na počátku války, kdy jsme na Váš podnět koupili všechny zaslané sbírky, tak na konci války, r. 1918, kdy jste zachránil náš archiv před odvezením do Vídně, tak r. 1919, kdy jste nově organizoval Ústav a postaral se o to, aby se našim německým kolegům vrátily sbírky, které s „oddanou“ horlivostí zaslali do Vídně. Jako předseda Ústavu pečoval jste o soustavné doplňování sbírek a i především Vaši zásluhou, máme-li dnes v archivu materiál, z něhož budou čerpat celá generace, materiál, který by byl zcela jistě

⁵) Český pracovní výbor pro lidovou píseň v Čechách (Podnik c. k. ministerstva kultu a vyučování Lidová píseň v Rakousku).

zapadl. A po roce 1945 jste nám dal možnost zahájit v nových místnostech nové období.

Není třeba, abych tu vzpomínal Vaši práce v Sovětském svazu za německé okupace, Vašeho úsilí budovat slovanskou vzájemnost na nových základech, Vaši organizační práce doma dovršené novou Československou akademií věd, již se našemu národu dostalo vrcholné instituce kulturní.

A při tom všem si připomínám Váš přátelský vztah a vlídnou pozornost, kterou jste po celá desetiletí věnoval mé práci.

Děkuji Vám za to a poroučím se Vám s projevem upřímné úcty.

Jiří Horák“

Třetí dopis, ze sklonku let padesátých, je opět poděkováním, tentokrát za osobní účast bezmála dvaosmdesátiletého Z. Nejedlého na slavnostním večeru u příležitosti Horákových pětasedmdesátin:

„6. XII. 1959.

Pane prezidente,

k 75. narozeninám dostalo se mi vyznamenání vskutku nejvzácnějšího tím, že jste poctil svou přítomností večer pořádaný Československou akademií a že jste laskavými slovy vzpomněl mé činnosti. Přijměte, prosím, projev mé upřímné vděčnosti a úcty.

Jsem šťasten, že jsem pod Vaším vedením a také spolu s Vámi mohl pracovat od r. 1906⁶) po celá desetiletí. Učil jsem se od Vás právě v oboru lidové písně. Již v mladých letech ukázalo mi Vaše dílo o předhusitském a husitském zpěvu, že je třeba studovat píseň v široké souvislosti s dějinami doby a se sociálními i hospodářskými poměry, ze kterých vyrůstá. A Vaše dílo o Bedřichu Smetanovi podává vlastně dějiny naší lidové písně v době národního obrození.

Ale kromě toho kolik bystrých postřehů, porovnání a hlubokých úvah o našich dějinách, o našem umění i o našem vývoji politickém i o Slovanstvu jsem si zapamatoval z Vašich statí kritických, z Vašich rozprav a knih historických, estetických a filozofických.

Vděčně vzpomínám, že se mi především Vaši podporou dostalo možnosti pracovat v Akademii a starat se při vlastní práci také o náš vědecký dorost, o jeho odborný vzestup a ukázněnost v práci. Nikdy neměli naši mladí pracovníci tak příznivé možnosti k vědecké činnosti jako nyní — zejména v naší dnešní Akademii. Ale to zavazuje náš dorost i nás starší.

⁶) Správně — jak vyplývá z pozůstalosti v ÚA ČSAV i z předcházejícího dopisu — má být 1909.

Všecky tyto vzpomínky a podněty jsem měl na mysli v památný večer 3. XII., ale nechtěl jsem prodlužovat vlastním projevem program i tak dosti obsáhlý. Proto prosím, abyste laskavě přijal tento dopis, jímž doplňuji svůj krátký závěr.

Poroučí se Vám, pane prezidente, s projevem upřímné úcty

Jiří Horák.

Moje žena se Vám poroučí a prosí Vás, abyste laskavě přijal překlad Hviezdoslavovy »Hájkovy ženy«. K překladu Jiřiny Kintnerové připojila moje žena podrobný kritický rozbor básně⁷⁾ a objasnila historické i sociální pozadí. Jde o první výklad toho druhu v literatuře české i slovenské.“

Jistě, bylo by snad možno namítnout, že všechny tři citované dopisy jsou spjaty se slavnostními chvílemi a že je v nich proto nutno počítat se sklony k nadsázkám. Ale srovnání s několika desítkami dalších, dosud nepublikovaných listů a vzkazů J. Horáka Z. Nejedlému i s ostatním archívním materiálem nám jednoznačně ukazuje, že tomu tak není; „jubilejnost“ se promítla pouze do stylizace, neovlivnila však nijak údaje faktografického charakteru ani podstatu hodnotících soudů. Horák, byť metodologicky v jádře pozitivista a po politické stránce nejednou podléhající pozlátku buržoazní „demokracie“, si Nejedlého vskutku vždy hluboce vážil a — zvláště právě v oblasti folkloristiky — si velmi podrobně všímal jeho odborných podnětů. Nesbližoval jej s Nejedlým jenom jejich společný sběratelský zápal, jemuž vděčíme za shromáždění obrovitého množství materiálu, z něhož bez jakékoliv nadsázky opravdu „budou čerpat celé generace“. Blízcí si oba vědci byli též řadou rysů přístupu k tomuto materiálu, úctou k úrovni umělecké tvořivosti lidových vrstev počínaje a úsilím o důsledně kritickou, historicky přesnou interpretaci textů konče. A zejména ve vztahu k nutnosti „studovat píseň v široké souvislosti s dějinami doby a se sociálními i hospodářskými poměry, ze kterých vyrůstá“, Nejedlý postupně Horákovy názory bezesporu plodně rovněž přímo ovlivňoval.

Je ostatně nutno připomenout, že se s kladným vlivem Nejedlého na Horáka průkazně několikrát setkáváme i na poli politickém, především v souvislosti s poměrem k RSFSR (Sovětskému svazu) v letech 1917—1945.⁸⁾ Lze to doložit například ve spojitosti s Horákovou cestou do po-

⁷⁾ Jde o české vydání z roku 1959; rozbor, poznámky a vysvětlivky A. Horákové viz s. 327—362.

⁸⁾ Zdeněk Urban, SSSR a ideový svět akademika Jiřího Horáka, 1917—1945 (Český lid 65, Praha 1978, č. 2, s. 95—97); též, U istokov sotrudničestva čechoslovackich

revolučního Petrohradu v říjnu 1921 a s přátelským tónem reportáží, jež napsal po svém návratu,⁹⁾ s Horákovým vystoupením z roku 1933 na podporu udělení Nobelovy ceny Gorkému (a ne emigrantu Buninovi),¹⁰⁾ s příspěvkem do sborníku Československo Sovětskému svazu k 20. výročí¹¹⁾ a do soukromého tisku vyslanectví SSSR v Praze u příležitosti 100. výročí smrti Puškinovy.¹²⁾ Uvedené skutečnosti vedly Nejedlého také k tomu, aby Horáka začlenil do jedné z prvních delegací, jež odjely do SSSR téměř bezprostředně po osvobození Československa Rudou armádou v roce 1945. Dojmy z této cesty shrnuje pak Horák zajímavým, rovněž dosud neznámým dopisem:¹³⁾

„14. VII. 1945.

Pane ministře,

je tomu právě měsíc, co jsme letěli do »mátušky bělokamenné« a teprve nyní — po státních zkouškách¹⁴⁾ — mám chvílku klidu, abych Vám poděkoval za nezapomenutelnou cestu, za kterou děkuji Vaší laskavostí.

Mělo to pro mne význam vskutku symbolický, že po dusných letech válečných první zájezd do širokého, svobodného světa mne zavedl právě do Moskvy. Dosah té cesty se ještě podstatně zvýšil tím, že jste v čele naší delegace stál právě Vy, který jste prodlelím šesti let vykonal v Sovětském svazu tolik práce na prospěch československo-ruské a vůbec slovanské vzájemnosti v duchu a v pravdě.

Vaše rozsáhlé styky se všemi významnými osobnostmi a Váš srdečný, přátelský vztah ke studentstvu i ke všem pracovníkům v oboru kulturním i osvětovém daly mi možnost poznati za 16 dní mnohem více, než by kdokoliv jiný mohl poznati za dobu mnohem delší.

Získal jsem mnoho, ale vedle cenných dojmů moskevských vá-

i sovětských učenců (Voprosy istorii jestestvoznaniija i techniki 3, Moskva 1982, č. 2, s. 116—119).

⁹⁾ Jiří Horák, Siebzehn Tage in Petrograd (Prager Presse 1, Praha 1921, č. 260, s. 5); též, Petrohradské obrázky (Lidové noviny 29, Brno 1921, č. 643, s. 5); též, Dojmy a zkušenosti petrohradské (Čas 32, Praha 1922, č. 6, s. 2—4); též, Československá pomoc ruským učencům (Český svět 18, Praha 1922, č. 15, s. 1—4).

¹⁰⁾ j.hch. (Julius Heidenreich—Dolanský), Nikoliv Bunin, nýbrž Gorkij (Lidové noviny 41, Brno 1933, č. 589, s. 7) aj.

¹¹⁾ Jiří Horák, Myslím, že v dnešní době každý... (Československo Sovětskému svazu k 20. výročí, red. Z. Nejedlý, J. Gallas a H. Ripka, Praha 1937, s. 41—42).

¹²⁾ Jiří Horák, Náš stoletý boj o Puškina (Věčný Puškin, red. S. S. Aleksandrovskij, F. Halas a F. Kubka, Praha 1937, s. 17—21). Tuto stať přinesla v překladu do ruštiny pod názvem Stoletnaja bor'ba za Puškina i moskevská Pravda (Pravda 25, Moskva 1937, č. 40, s. 2).

¹³⁾ Viz pozn. č. 4.

¹⁴⁾ V souvislosti s prvním poválečným (zkráceným) semestrem.

žím si především toho, že jsem byl s Vámi a mohl jsem si při těch pěkných besedách znovu ověřiti, co vím již čtyřicet let: že máte vážnou, opravdovou snahu prospěti naší vědě a našemu kulturnímu životu vůbec. Podle slov Leonarda da Vinci je Vaše veliká láska k české kultuře »dcerou velikého poznání«.

Děkuji Vám za důvěru, kterou jste mi projevil. Není to jen prázdna zdvořilůstka, řeknu-li, že bych se upřímně radoval z toho, kdyby se mi shodou okolností zase někdy poštěstilo býti s Vámi někde »na slovanské půdě«.

Poroučí se Vám

s projevem upřímné úcty

Jiří Horák.

P.S. — Dovoluji si připojiti 1 300 Kč a děkuji Vám za ruble, které mi daly možnost přece přivéztí pár knížek. »Přepočítací kurs« jsem zachoval podle Vašeho přání. O moskevských dojmech budu přednáseti a přednášku — rozšířenou — vydám tiskem.¹⁵⁾

Z ostatního materiálu si uveďme nejprve rukopisné znění dotazníku o lidových zpěvácích.

Národopisné dotazníky mají u nás bohatou a bezesporu velmi závažnou tradici, o jejíž zrod se zasloužila cenná navedení akademického spolku Slavia, vzniklá na půdě filozofické fakulty pražské univerzity v sedmdesátých letech XIX. století.¹⁶⁾ Z téže fakulty — jako hlavního, byť neoficiálního organizačního centra — vyšel pak zásluhou Emanuela Kováře impuls ke vzniku početných navedení a tazatelů v souvislosti s přípravou Národopisné výstavy československé a počínaje rokem 1906 k vydávání dotazníků prostřednictvím Českého pracovního výboru pro lidovou píseň v Čechách (pozdějšího Státního ústavu pro lidovou píseň).

Dotazník, jehož rukopis — z pera Nejedlého a Horákova — zde uveřejňujeme, výrazně usiluje o zvědečtění terénního výzkumu a patří k metodologicky nejpodnětnejším. Byl většinou pokládán za dílo širšího kolektivu, a proto v bibliografiích prací ani jednoho z obou badatelů není uveden;¹⁷⁾ v některých studiích byl dosud (pod vlivem závěrečného úda-

¹⁵⁾ Přednáška se konala na FF UK, k jejímu vydání tiskem však nedošlo.

¹⁶⁾ Zdeněk Urban, Česká národopisná „navedení“ ze 70. let XIX. století a jejich význam (Český lid 66, Praha 1979, č. 3, s. 142—148).

¹⁷⁾ Stanislava Jonášová a kol., Bibliografie díla Zdeňka Nejedlého, Praha 1959, 398 s.; Zdeněk Urban, Bibliografie prací akademika Jiřího Horáka za léta 1905—1976 a soupis hlavních studií a článků o jeho vědeckém díle (Antonín Robek — Jan Petr — Zdeněk Urban, Bibliografický soupis prací akad. J. Horáka s přehledem jeho činnosti, Praha 1979, s. 85—212).

je) připisován pouze Nejedlému. Ve skutečnosti je Horák autorem vstupního textu, bodů 1—11 a 17—18 a poznámek. Ostatní části napsal Nejedlý, který také před odevzdáním rukopisu do tisku provedl v Horákově znění několik úprav (uvádíme je pod čarou). Svůj text zaslal Horák Nejedlému spolu s dopisem ze dne 10. dubna 1913, dotazník byl zřejmě vytištěn v říjnu 1913, neboť Horák v listě ze dne 28. října 1913 již Nejedlému píše: „Dotazníky jsem dostal a kdybyste si přál, račte mi jich zaslati větší počet a rozeslal bych je, abyste se nemusil sám touto věcí obtěžovati.“¹⁸⁾

Text zní:

„Dotazník

Českého pracovního výboru pro lidovou píseň v Čechách

Podepsaný výbor potřebuje zpráv o lidových zpěvácích, a proto žádá o laskavé zodpovězení těchto otázek:

1. Jméno a příjmení osoby, která zpívá, rodiště, stáří, zaměstnání. Někteří zpěváci nemají stálého zaměstnání, jsou dohazovači, hlídači atd. Tu zejména zapisujte podrobně.

2. Vzdělání. Umí čísti a psáti? Chodil(a) do školy?¹⁹⁾ Byl na vojně nebo na vandru? Naučil se tam některým písním? Vypište kterým.

3. Které písně zpěvák sám složil? Vypište podrobně všechny, i když pozorujete, že údaje zpěvákovy nejsou správné.

4. Jak nazývá zpěvák jednotlivé druhy písní? Jak říká baladám, písním lyrickým (milostným), satirickým, jak nazývá písně kramářské čili špalíčkové? I názvy zdánlivě bezbarvé (písnička dlouhá, krátká, smutná, veselá, k tanci atd.) zapisujte.²⁰⁾

5. Jak soudí zpěvák o jednotlivých druzích písní? Kterým dává přednost?

6. Co soudí zpěvák o látkách epických písní (balad)? Kdy a kde se stal onen příběh, jež balada líčí? Vypravuje o tom nějakou pověst? Zaznamenejte i záporné odpovědi zpěváků.

7. O kterých písních soudí zpěvák, že vznikly »u nich«? Zná skladatele jiných písní (z okolí)? Vypište vše podrobně.

8. Pracují v krajině, kde zpěvák žije, slovenští (nebo jiní) dělníci? Zná zpěvák jejich písně? Zapište je a připojte, co o nich soudí.²¹⁾

¹⁸⁾ Rukopis dotazníku i oba dopisy jsou uloženy v archívu Kabinetu Zdeňka Nejedlého, korespondence J. Horáka.

¹⁹⁾ U Hor.: „Chodil do školy? Při mužích.“ (opr. Nej.).

²⁰⁾ U Hor.: „Lid většinou říká jen: »dlouhá«, »krátká« písnička, »smutná«, »veselá«, »k tanci« ad. I takové zdánlivě bezbarvé názvy zapisujte.“ (Opr. Nej.).

²¹⁾ Závěrečných 6 slov u Hor. zní: „zároveň s jeho úsudky o nich.“ (Opr. Nej.)

9. Má zpěvák rukopisný zpěvník neb sbírku špalíčkových (kramářských) písní?²²⁾

10. Kdo vůbec častěji zpívá? Zda jen mládež či také dospělí?

11. Kdy se zpívá? Zda ještě při práci na poli či jen v hostinci při zábavách (muzikách)?²³⁾ Zpívá-li dosud mládež večer na návsi, jak bývalo před lety, nebo při nějakých společných schůzkách (přásky, dračky aj.)?²⁴⁾

12. Udržely se ve vašem kraji lidové obyčeje? Např. obžinky, masopustní hry, koledy aj. Jak se slaví svatba? Není-li již starých zvyků, oznamte, kdy asi zanikly.

13. Udržely se starodávné tance? Popište je. Zpívá se u vás ještě k tanci a kdy? Tančí se nějaké zvláštní tance, kolové nebo řadové? Jak se u vás říká druhům tance i jednotlivým tancům? Jaká hudba se k nim hraje (na které nástroje)?

14. Jaké nástroje jsou u vás známy? Udržela se dosud hudba dudácká? Kdy zanikla? Znáte-li dudáky neb jiné význačné muzikanty, oznamte o nich vše, co nahoře žádáno o zpěvácích.

15. Mají muzikanti staré partesy? Popište je.

16. Zvláštnosti zpěvu, jež nelze zaznamenati notovým písmem (ozdobování zpěvů, zvláštní zabarvování hlasu), oznamte výboru, aby je mohl zachytiti fonografem.²⁵⁾

17.²⁶⁾ Je-li možno, opatřte dobré fotografie význačných zpěváků (zpěvaček) a muzikantů. Bude-li jejich opatření spojeno s výlohami, vyžádejte si dříve souhlasu výboru.²⁷⁾

18.²⁸⁾ Jaký jest celkový stav lidového zpěvu ve vašem kraji?

Poznámky:

a) Zapisujte výpovědi zpěvákovy se všemi chybami jazykovými, šetřte všech zvláštností zpěvákovy mluvy. Podrobnější návod obsahuje brožurka prof. V. J. Duška vydaná nákladem výboru.

b) Jest zřejmo, že výbor nežádá podrobných životopisů osob, které si jen tu a tam zazpívají. Běží tu o osoby, které znají mnoho písní, které tedy jaksi vynikají a mají pověst dobrých zpěváků.²⁹⁾

²²⁾ Slova „neb sbírku špalíčkových (kramářských) písní“ doplnil Nej. Tato důležitá vsuvka souvisí s Nejedlého akcentuací písní kramářských, která se později promítla i do jeho energické podpory úsilí B. Václavka.

²³⁾ Slovo „(muzikách)“ doplnil Nej.

²⁴⁾ Slova „nebo při nějakých společných schůzkách (přásky, dračky aj.)“ doplnil Nej.

²⁵⁾ V citovaném již dopise Horákové ze dne 10. dubna 1913 čteme: „Pozoruji, že jsem zapomněl na fonograf. Račte to laskavě připojiti v poznámkách hudebních.“

²⁶⁾ U Hor. začleněno do textu jako poznámka b.

²⁷⁾ U Hor. text od slova „fotografie“ zní: „zpěváků. Hotové výlohy nahradí výbor.“

²⁸⁾ U Hor. bod 12.

²⁹⁾ U Hor. v poznámce c. Místo slov „mnoho písní“ bylo u Hor. „více písní“. Závěrečnou větu poznámky — „Vedle těchto biografii rázovitějších zpěváků žádá výbor

c) Výboru jde o přesná fakta, jichž by mohl použití pro chystané vědecké vydání písní, a nikoli o beletristické obrázky.³⁰⁾

d) U všech z příspěvků pojatých do díla bude otištěno jméno zasílatelovo.³¹⁾

Za Český pracovní výbor pro lidovou píseň v Čechách:

Prof. Dr. Zdeněk Nejedlý,

t. č. předseda, Smíchov 1102.

V Praze, v červenci 1913.“

Mezi Horákovými dopisy z této doby převládají listy, informující Nejedlého o hodnotě jednotlivých rukopisných sbírek, které Český pracovní výbor hodlal zakoupit. Jsou to převážně výkazy o činnosti, odhady, návrhy organizačních pokynů pro sběratele (včetně návrhů tras terénního výzkumu). Abychom naznačili velkou důležitost uvedené skupiny dopisů, charakterizujme si ji třemi příznačnými ukázkami³²⁾ (třetí, nedatovaná, pochází nepochybně rovněž z téhož období):

„15. III. 1912.

Slovutný pane profesore,

v úterý jsem Vás nezastihl ve výboru, a proto si dovoluji podati Vám výsledek odhadu Kubových textů písemně. Jest to sbírka »Kuba B« (»A« jsme koupili) z »Nár. Mus. Českosl.« a obsahuje 580 listů, z nichž však několik jest bez textů. Celkem jsem našel 569 textů (ovšem ve mnohých případech jsou »texty« pouhé fragmenty dvojveršové).

Výsledek odhadu:

469 variantů	117 K 25 h
100 nových	50 K
Přidání za nové texty	25 K
	<hr/>
	192 K 25 h

K variantům bych podotkl toto: Jak se ráčíte pamatovati, stýká se tato sbírka Kubova úzce se Zichovou³³⁾ sbírkou »Do kolečka«.

snažně, aby mu byly zaslány podrobné (obě slova podtrhl J. H. — pozn. Z. U.) zprávy o tom“. — Nej. vyškrtl.

³⁰⁾ U Hor. v první části poznámky d. Původní text zněl: „Výboru neběží o beletristické obrázky, nýbrž o přesná fakta, jichž by mohl použití pro chystané vědecké vydání písní.“

³¹⁾ U Hor. uvedeno slovy: „Netřeba připomínati, že“. Závěrečnou větu poznámky — „Podrobně vyplněné dotazníky budou výborem přiměřeně honorovány.“ — Nej. vyškrtl.

³²⁾ Viz pozn. č. 4.

³³⁾ Ludvík Kuba — Otakar Zich, pozdější univ. profesor.

Když jsme ji — ještě za života Hostinského³⁴⁾ — od Zicha kupovali, prohlásil Hostinský, že ty texty Zichovy, které se shodují jediné s Kubou a jinak jsou nové, mám považovati za nové. I domníval jsem se, že to musí platiti také vice versa, a proto ty texty Kubovy, které se shodují pouze se Zichem, považuji za nové (vesměs podtrženo J. Horákem — pozn. Z. U.). Tím si vysvětlíte oněch 100 nových textů. Naproti tomu texty Kubovy — zejména špalíčkové — které se shodují s texty našich materiálů, považuji za varianty, nepřihlížeje nijak k časovému pořadí, tj. za které doby jest náš text zaslán atd. Odevzdal jsem sbírku Zichovi a požádal jej, aby odhadl melodie. Zná sbírku, prostudoval ji a opatřil poznámkami. Bude třeba jen, aby provedl součet. To je »úřední« část dopisu.“

(Následuje Horákova prosba o podporu jeho žádosti o snížení pedagogického úvazku na střední škole, což by mu umožnilo soustavněji se věnovat vědecké práci; za podpory Nejedlého Horák pak vskutku snížení tohoto úvazku později dosáhl. — Pozn. Z. U.)

„Poroučí se Vám v hluboké úctě

Vám oddaný

Jiří Horák.

N. B. — Račte mi, prosím, oznámiti, který den by se Vám hodil na prohlídku oněch věcí Havlíčkových. Snad by se přece něco našlo.“

Text druhého dopisu zní:

„18. VII. 1913.

Slovutný pane profesore,
především jest nutno, abych Vám vysvětlil své dlouhé mlčení; jak doufám, ráčíte býti ujištěn, že jen vis maior mne zdržela: dvojí úmrtí v nejbližším příbuzenstvu a nemoc bratrova mne snad omlouvají. K tomu maturity — shrnulo se toho na mne trochu mnoho. Z toho důvodu jsem byl nucen odložit svou cestu do Krakova až na září. Knihovna krakovská jest totiž otevřena jen do 31. VII. a já bych mohl jeti až v pondělí 21. — zbývalo by mně tedy jen asi 10 dní. Proto jsem se rozhodl, že nyní až asi do 6. srpna zůstanu v Praze a pak pojedu k příbuzným na Sázavu. Teprve od včerejška jsem zase v normálních poměrech a mohu pomýšleti na práci. Dal jsem se do písniček; v naší »pracovně« jest krásné ticho, chládek — je to (hlavně při letošním počasí) příjemný letní pobyt. Přikládám

³⁴⁾ Univ. prof. Otakar Hostinský [zemřel dne 19. ledna 1910].

tedy »maršruty« pro naše sběratele, jak jsme je se Zichem sestavili. Jsou tu ovšem vytyčeny jen hlavní body, jakási síť důležitějších měst, jejíž vyplnění nutno ponechati zkušenosti pp. sběratelů. Bylo by tuším zbytečno podávati podrobný výčet vesnic, bude třeba, aby se na místě samém orientovali a zjistili, kde se dá co dělat. Přikládám také (bohužel patrně pozdě!!) opis oněch dvou písní Erbenových.³⁵⁾

Podarilo se mi seznámiti se (prozatím jen písemně, par distance) s děkanem v Neutonicích (Noutonicích — pozn. Z. U.) u Přílep. Má prý sbírku písní; zajedu některý den k němu, aby nám ji zapůjčil nebo aby ji vůbec prodal. Jsou prý tam zajímavé koledy. (Co na tom pravdy, nevím.)

Dnešní poštou dovolil jsem si zaslati Vám otisky drobností v poslední době tištěných. Dopisy Srezněvského z Prahy (některé jsem přeložil)³⁶⁾ jsou zajímavé i pro poznání hudebního života pražského v letech čtyřicátých. Ostatně snad Vám jsou známy.

Prosím, abyste mne tedy laskavě omluvil a, přeje Vám příjemných prázdnin, jsem

v hluboké úctě Vám oddaný

Jiří Horák.

P. S. — Prázdninové cesty (»komandirovky«, jak říkají Rusové) pp. Bradáče, Zemánka, Homolky.³⁷⁾

I. Bradáč:

(Plzeň) — Radnice — Zbítov (Zbítov — pozn. Z. U.) — Mýto — Strašice — Mirošov — Blovice — Přeštice — (Plzeň).

N. B. — Račte upozorniti p. Bradáče, že v Mýtě je sběratel p. Fr. Lego, dále aby se obrátil na redakci Brdského kraje (Rokycany), neboť v posledním ročníku (a též v dřívějších) uveřejnili příspěvky písňové i říkadlové pp. Moravec, Jaňour aj.³⁸⁾ Snad by mu tito krajinští sběratelé mohli podati informace. Ostatně p. Jaňour je také v našem seznamu malých sbírek s menším příspěvkem.

II. Zemánek:

(Chrudim) — Něm. Brod — Humpolec — Řečice Červená — Hořepník — Lukavec — Načeradec (Načerac — pozn. Z. U.) — Štěpánov — Vlastějovice — Jeníkov Golčův.

³⁵⁾ Nejedlého na ně patrně upozornila Horákova stať Erbenova sbírka českých písní lidových [Národopisný věstník Československý 7, Praha 1912, č. 1, s. 1—12].

³⁶⁾ Jde o separát Horákovy stati Z dopisů I. I. Srezněvského a P. I. Preise [Výroční zpráva c. k. českého gymnasia na Královských Vinohradech 19, Praha 1913, s. 3—19].

³⁷⁾ Jde o ředitele škol J. Bradáče a J. Zemánka a o učitele Fr. Homolku.

³⁸⁾ Bedřich Moravec, Em. Jaňour, Josef Hodek aj.

N. B. — Račte se laskavě zeptati Zemánka, zda při svém sbírání v okolí Hlinska zašel až k Polné. Běží jen o to, abychom věděli, jak daleko sahá probádaný okruh.

III. Homolka:

Benešov — Vlašim — Louňovice — Jankov — Neustupov — Miličín (Miličín — pozn. Z. U.) — Hory Ratibořské — Chejnov (Chýnov — pozn. Z. U.).

Jak ráčíte viděti, zvolili jsme touru II. a III. tak, že se stýkají (Vlašimsko — Načeradsko); získáme tím souvislý pás spojující Hlinsko s Tábořskem.

Mimo to jsem soukromě vyzval Dra Dobiáše³⁹⁾ (dobrého hudebníka, suplenta na našem gymnáziu), aby sbíral na Pelhřimovsku. Zaslal již dříve sbírku písní a Zich prohlásil zápisy za spolehlivé a dobré. Také textově jsou zajímavé.

Budou-li dotazníky hotovy, račte mi několik zaslati, rozdal bych je některým známým, od nichž bychom snad mohli očekávati příspěvků.

P. S. čís. 2. — Právě když jsem chtěl zalepovati obálku, seznal jsem, že jsem opisy Erbena i s oním německým informativním přehledem naší edice nechal v »písničkách«. Nechci tím zdržovati expedování dopisu — ostatně by byl příliš těžký. Pošlu Vám to zítra.“

A třetí dopis, neméně zajímavý a důležitý:

„Slovutný pane profesore,
prohlížeje doma své zápisky shledal jsem, že sbírku p. Jakubce⁴⁰⁾ jsem odhadl již loni, a proto mohu Vám podati přesný výsledek. Sbírkou p. Al. Jakubce (z roku 1895) obsahuje celkem 161 text.
Z toho: variantů úplných nebo část[ecných] 125
nových 36

Sbírkou patří k zápisům prvního řádu, neboť

1) dialekt jest neobyčejně pečlivě zaznamenan;

2) obsahuje zajímavé varianty balad;

3) pan sběratel srovnal své texty pečlivě se sbírkami tištěnými a připravil tak svou sbírku ke studiu. Loni odhadl jsem ji b e z m e l o d i í na 67 korun; myslím tedy, že i s melodiemi ji můžeme odhadnouti na 90 korun (100 K?).

Zichovu sbírku odhadl jsem zhruba na 200 K (vesměs pod-

³⁹⁾ Josef Dobiáš, pozdější univ. profesor.

⁴⁰⁾ Alois Jakubec, bratr univ. profesora Jana Jakubce.

trhl J. H. — pozn. Z. U.), počítaje v to i odhad (jeho) melodií. Je to úplně k tisku připravená sbírka chodských písní »nahoru«.

Kvitanci příkládám.

Poroučí se Vám v hluboké úctě Vám oddaný

J. Horák.

N. B. — Málem bych zapomněl, že jste mne žádal, abych napsal, co jsem »udělal«. Tedy:

1) Prohlédl sbírky: Duškovu (400 písní; N. B. — část druhou prohlédl kol. Koníř), Adámkovu (1 500 písní), Zemánkovu B, C (ca. 500 písní).⁴¹⁾

2) Vykonal soupis epiky z celého dosud sebraného materiálu.

3) Prohlíží pozůstalost Erbenovu.

4) Sestavil (zčásti) rejstřík textů špalíčkových.

Z ostatních dopisů Horákových si povšimněme ještě alespoň listu, osvětlujícího velmi cenně vznik konečného, tištěného znění zprávy o činnosti Ústavu pro lidovou píseň u příležitosti sjezdu československých etnografů a folkloristů (1924).⁴²⁾

„2. března 1925.

Vážený pane profesore,
na sjezdu národopisných pracovníků československých jsem přednesl také Zprávu o Ústavu pro lidovou píseň. Když jsem referát zpracovával pro tisk, soudil jsem, že by bylo dobře vyličiti trochu podrobněji vznik a vývoj Ústavu. Časopisy *Das deutsche Volkslied*, *Ztschr. f. österr. Volkskunde*, spisek *Die Volksliedbewegung in Deutschösterreich*⁴³⁾ mi poskytly mnoho látky. Víte, že *Das deutsche Volkslied* otiskoval podrobně protokoly o schůzích *Leitend. Hauptausschuss-u*⁴⁴⁾ a kromě toho přinesl také zprávy o výborech českém a moravském. Podal jsem zprávu o našich letácích (čes. i moravs.), jakož i o znamenitých poznámkách Hostinského, jež byly zčásti otištěny v protokolech, zčásti v *Das deutsche Volkslied*. Šlo mi vů-

⁴¹⁾ Sběrateli byli V. J. Dušek, K. V. Adámek a uvedený již J. Zemánek; druhým posuzovatelem byl Agathon Koníř.

⁴²⁾ Jiří Horák, Zpráva o činnosti Ústavu pro lidovou píseň. *Národopisný věstník československý* 18, zvl. příl. Úkoly a cíle národopisu československého, Praha 1925, s. 62—79.

⁴³⁾ Tuto publikaci připravili E. K. Blümml, Franz Fr. Kohl a Josef Reiter (Wien 1910, 147 s.).

⁴⁴⁾ *Leitender Hauptausschuss* — hlavní výbor, stálý poradní sbor při vídeňském ministerstvu kultu a vyučování pro přípravu edice *Das Volkslied in Österreich*; čelným členem vedení tohoto hlavního výboru byl prof. Hostinský.

bec o to ukázati z protokolů Hauptausschuss-u, jak vynikající vliv měl Hostinský ve vídeňském ústředním výboru. Rozumí se, že jsem věnoval také vzpomínku Duškovi. V části o činnosti Ústavu po převratu jsem podal výňatky stanov, seznamy členů výboru (všech). Jako příklad znázorňující rozsah naší látky uvedl jsem hlavní sbírky české (Adámek, Bradáč, Dušek, Homolka, Kubín, Sládek,⁴⁵) Zemánek, Zich). Kromě toho jsem podle návrhu, který zaslal moravský výbor (a který byl námi opráven), vylíčil zásady vydavatelské.

Doufám, že snad v zásadě projevíte souhlas s tímto referátem, ale pošlu Vám nezlomenou korekturu. Uznáte-li, že informuje přehledně, snad bychom si mohli dát pořídit zvl. otisky, abychom měli jakousi informativní brožurku. K tomu by se mohl připojit můj referát o založení archivu pro lidovou prózu, poněvadž tam je také zpráva o sběratelských výsledcích ve Finsku a zamýšlený archív (podtrhl J. H. — pozn. Z. U.) doplňuje vlastně náš Ústav.

Oušem o tom rozhodnete, až si přečtete stat.⁴⁶) Připomínám jen, že podávám přehlednou informaci, poněvadž podrobné vyličení dějin Ústavu bude podáno patrně v díle samém.

Poroučí se Vám

Jiří Horák.“

Spolupráci obou vědců nám — kromě materiálu v ÚA ČSAV a v archívu ÚEF ČSAV (ve fondu bývalého Státního ústavu pro lidovou píseň) — dokreslují též neznámé dopisy a korespondenční lístky Nejedlého Horákovi, dočasně uložené v neroztříděném dosud zbytku Horákovy pozůstatosti v Martině (v budoucnu budou rovněž předány do ÚA ČSAV).⁴⁷) Uvedme si z nich čtyři charakteristické ukázky.

První dvojice ukázek, z konce let dvacátých, je závažná jednak vysvětlením Nejedlého překvapivé neúčasti na pražském prvním mezinárodním sjezdu slavistů, jednak připomínkami k formě vydání písňové sbírky prof. Gustava Jungbauera.

„Milý kolego,
především malou informací: jsem v nemocnici v Litomyšli, kde jsem se musil dát operovat. A proto především nemohu se bohužel zúčastnit sjezdu slov. filologů, k němuž jsem přihlášen. Chci ven ještě (odtud z nemocnice zítra odcházím) na zotavenou, nejspíše na

⁴⁵) J. Š. Kubín, ředitel školy J. Sládek.

⁴⁶) Otázka byla vyřešena zvětšeným nákladem citované zvláštní přílohy k Národopisnému věstníku československému.

⁴⁷) Viz pozn. č. 3.

Zvičinu a vrátím se až zač. listopadu. To je tedy první: omluvte mne, prosím, ú. předsednictva, že se nemohu zúčastnit. Za druhé: Jungbauerova sbírka se tiskne, úvod s titulem jsou 2 archy, textu jsou 4 archy. Ale tisk úvodu jsem zarazil kvůli titulu. Jungb. si udělal jen německý titul, celé sbírky i své edice. To, myslím, nejde, to je proti usnesení. Podívejte se na to, prosím, do tiskárny. Já myslím, že levý, souborný titul by měl být týž jako v českém vydání (česky), a pravý (podtrhl vesměs Z. N. — pozn. Z. U.) titul snad německý, jako titul knihy. Nemyslíte? Poradte se, prosím, s Jakubcem, co tomu říká. A dejte mi zprávu. Kam, to se přihlásím, jak někde budu usazen.

Tak a teď se mějte dobře. Lituju, že nebudu přítomen, tuze jsem se na sjezd těšil, bude tam tolik mých známých ze všech pronárodů. Ale co dělat! Srdečně Vás zdraví

Váš

Zdeněk Nejedlý.

Litomyšl, 4/10 929.“

K záležitosti Jungbauerovy sbírky se pojí rovněž vzkaz na korespondenčním lístku označeném pražským poštovním razítkem ze dne 16. listopadu 1929:

„Milý kolego,

ve středu nejsem v Praze (podtrhl Z. N. — pozn. Z. U.) a nemohu být v Praze. Nebylo lépe odložit tu věc, když už to tak dlouho čekalo, na schůzi hl. výboru? Bude v lednu? Já jsem v Praze 30. prosince, ale chci potom zase odjet. Udělejte to tedy ve středu beze mne (ačkoliv bych tam byl rád), nebo to odložte. Srdečně Vás zdraví

Zd. Nejedlý.“

Na okraj těchto dvou ukázek je v souvislosti s Jungbauerovou sbírkou nutno především konstatovat, že Nejedlý správně postřehl nevhodnost a politickou nebezpečnost uvádět souborný titul celé edice pouze německy a že v součinnosti s Horákem právem (v lednu 1930) prosadil, aby levá titulní strana (s názvem edice — Lidová píseň v republice Československé, s názvem řady C — Písně německé, s označením nakladatele — Státní ústav pro lidovou píseň v ČSR) byla pouze v českém znění a aby teprve pravá titulní strana přinesla německy název daného svazku (Volkslieder aus dem Böhmerwalde) a údaj o editorovi (Herausgegeben von

Dr. Gustav Jungbauer). Stojí rovněž za zmínku, že stejně rozhodně se Nejedlý postavil proti Jungbauerově snaze vypustit z jedné „posměšné písni o národech“ protičeskou strofu, protože obdobná cenzura dokumentu ve vědecké publikaci by „vrhala na nás horší světlo, než by mohla ta sloka“ (tím spíše, že „o všech se tam mluví posměšně, i o Němcích“ — Z. Nejedlý).⁴⁸⁾

Druhá dvojice ukázek z nevydané Nejedlého korespondence je z poloviny třicátých let. V poměru k otázce vzájemné spolupráce, kterou jsme si položili, je důležitý zvláště dopis z počátku ledna 1935:

„Milý příteli,

„především díky za oznámení stran předsednictví.⁴⁹⁾ Nemusím Vás ujišťovat, že to přijímám jako úkol pracovní, čili že budeme spolu pracovat jako dosud.

„Pak odpusťte, že jsem ještě nedodal »Laichtra«.⁵⁰⁾ Budu hned hotov s »Masarykem«, IV. díl. Trochu se mi to protáhlo a já nemohl do toho vpadnout s něčím jiným. Jde však již jen o dny.

A konečně přiložené svolání: samozřejmě podpisuju. Připojuju též letáček, který Vás snad bude zajímat.⁵¹⁾

Vždy zcela Váš

Zdeněk Nejedlý.

2/1 35.“

Na tento dopis obsahově navazuje korespondenční lístek, nesoucí razítko vlakové pošty Liberec — Pardubice:

⁴⁸⁾ Antonín Robek — Jaroslava Krupková — Věra Marešová, Zdeněk Nejedlý a národopis (Český lid 65, Praha 1978, č. 1, s. 4). Viz též Horákův dopis Nejedlému ze dne 29. května 1934 (Archív Kabinetu Zdeňka Nejedlého, korespondence J. Horáka); je příznačné, že v této druhé otázce, „přihlížeje ke kategorickému přání autorovu“ (tj. Jungbauerovu), Horák Nejedlého nepodporoval — spolupůsobila tu patrně zejména obava, že „by se ústav mohl státi terčem útoků, které by nám nebyly milé“. V první otázce se Horák naopak o prosazení Nejedlého stanoviska energeticky zasazoval, jak o tom svědčí mj. též jeho sdělení Nejedlému ze dne 9. prosince 1929, 13. prosince 1929 aj. (viz pozn. č. 4).

⁴⁹⁾ V Ústavu pro lidovou píseň.

⁵⁰⁾ Jde o Nejedlého stať Otakar Hostinský, kterou si Horák zajistil pro sborník Jan Laichter, život a dílo (Praha 1935, s. 159—165), jejíž tehdy redigoval. Horák uvedený příspěvek Nejedlého později znovu naléhavě urgoval, dopisy ze dne 11. ledna 1935, 6. února 1935 a 29. března 1935 (viz pozn. č. 4).

⁵¹⁾ V souvislosti s „insigniádou“. Toho se týká též „letáček“; viz Zdeněk Nejedlý, Pravda o insigniích, Praha s. a. [1934], 7 s.

„Milý příteli,

zítřka odesílám rukopis pro Laichtrův sborník Milotovi. Promiňte, že jsem Vám způsobil tolik nesnázi, ale musil jsem s tím sem ven, abych to mohl napsat. Měl jsem toho poslední měsíce více než dosti.

Srdečně Váš zdraví

Zdeněk Nejedlý.

10/4 35.“

Obě sdělení — svým charakterem výrazně bezprostřednější než dopisy povahově zdrženlivého a dosti uzavřeného Horáka, jenž navíc k Nejedlému až do konce svého života přistupoval nejenom s úctou, nýbrž i s jistým „ostychem k učitel“ — dosti zřetelně naznačují, že průběhem let nabyl pracovní kontakt těchto dvou badatelů závažný rys samozřejmosti, organické vnitřní potřeby a že také přátelskost jejich lidského vztahu se znatelně prohloubila. Nedůležitá není v uvedených sděleních ani otázka zdánlivě okrajová — o jaký příspěvek Nejedlého tehdy Horákovi šlo v takové míře, že byl ochoten kvůli němu o několik měsíců zdržet tisk jubilejního, tedy časově vázaného sborníku. Ne náhodou se totiž jednalo právě o stať o Hostinském, neboť oba tohoto badatele a pedagoga od mládí pokládali za jednoho ze svých učitelů nejprvnějších a boj za jeho pokrokový vědecký odkaz patřil, zejména v oblasti folkloristiky, na přední místo mezi oněmi společnými jmenovateli, které Nejedlého a Horáka sbližovaly.⁵²⁾

ZDENĚK URBAN

Zur Zusammenarbeit von Zdeněk Nejedlý und Jiří Horák auf dem Gebiet der Folkloristik

ZUSAMMENFASSUNG

Die kommentierte Edition der Korrespondenz von zwei Prager Professoren, des Slawisten und Ethnographen Jiří Horák und des Musikologen, Historikers und Politikers Zdeněk Nejedlý aus den Jahren 1913—1945 bringt neue Erkenntnisse zur Geschichte der Methodik und Organisation der folkloristischen Forschung und auch zu der allgemeinen Geschichte der Prager philosophischen Fakultät.

⁵²⁾ Vztah Nejedlého k Hostinskému výstižně charakterizoval Miloš Jůzl v knize Otakar Hostinský, Praha 1980, s. 276—283; vztahu Horákova si však autor bohužel nepovšiml.

RECENZE

MAGISTER UND SCHOLAREN — PROFESSOREN UND STUDENTEN.
Geschichte deutscher Universitäten und Hochschulen in Überblick. Leip-
zig—Jena—Berlin, Urania 1981, 279 s.

Pět autorů — *Werner Fläschendräger* z Lipska, *Werner Klaus* z Dráž-
ďan, *Roland Köhler* a *Aribert Kraus* z Berlína a *Günther Steiger* z Jeny
se spojilo k sepsání přehledu dějin německých univerzit. Bohatě ilustro-
vaná kniha, v níž je autorský text místy doplněn graficky vtipně odliše-
nými ukázkami pramenů, je vskutku reprezentativním dílkem. Na závěr je
kniha doplněna rozsáhlým, dvacetistránkovým slovníkem akademických
pojmu, který je vysoce užitečnou pomůckou pro každého, kdo se zabývá
dávnými i novými dějinami německých univerzit.

První čtyři kapitoly o dějinách univerzit na území „Svaté říše římské
národa německého“ do 18. století sepsal *Werner Fläschendräger*. V ply-
nulém proudu vyprávění nás informuje o zakládání univerzit, jejich práv-
ním postavení, vnitřní organizaci a životě ve středověku a na počátku
novověku. Od beání až k dosažení doktorského klobouku sledujeme osu-
dy studentů a o jejich učitelích se dovídáme mnohé zejména na příkla-
dech z dějin univerzit na území NDR. Ve středu pozornosti je právem
role těchto univerzit v době Lutherově, ale zasvěceně a důkladně je po-
psána i doba pietismu, působení Christiana Wolffa stejně jako hrubé stu-
dentské mravy 17. a 18. století. Jen snad jedno je možno k této části
namítnout — úloha univerzit v životě společnosti byla po většinu sledo-
vaného období větší, než by se zdálo při četbě těchto kapitol. Jejich funk-
ce ve zdravotnictví a v jurisdikci je jen lehce nastíněna a jejich vztah
k církvím zůstal skoro úplně v pozadí. Dovídáme se jen málo o tom, od-
kud přicházeli jejich studenti a kam odcházeli jejich vychovanci.

S láskou a zápalom popsal *Günther Steiger* ve dvou následujících kapi-
tolách osudy studentů a učitelů německých univerzit ve století mezi fran-
couzskou revolucí a vznikem Bismarckovy Říše. Atmosféra Jeny z doby
přednášek Friedricha Schillera i z let předcházejících slavnost na Wart-
burgu vystupuje v jeho široce vykreslené fresce do popředí. Přitom ve
věcném výkladu se dovídáme i o organizačních proměnách, které na sa-

mém začátku 19. století vedly k zániku mnoha německých univerzit a ke vzniku nových v čele s univerzitou berlínskou. Teprve v tomto údobí můžeme pozorovat pokles relativní váhy bohosloveckých fakult — v letech 1831—35 na nich stále ještě studovala třetina všech univerzitních studentů v Německu. Více, mnohem více se tu dovídáme o politickém ruchu na univerzitách a jeho zápase s předbřeznovou reakcí perzonifikovanou zde knížetem Metternichem. I o čelných vědcích německých univerzit najdeme nejednu informaci. Při jistě právem hrdě nastíněném obraze slavné éry německých univerzit, éry Hegelovy a Marxovy, Virchowovy a Heckelovy zůstává poněkud v pozadí skutečnost, že tyto univerzity byly přece jen také — a z hlediska vydržovatelů především — učilišti pro přípravu výkonných státních služebníků, že pokrokový liberalismus mnoha profesorů a demokratismus studentů nebyl vždy prost výlučnosti a netolerantnosti nacionalismu.

Tato skutečnost je naopak výrazně zdůrazněna v následující kapitole pojednávající o technických učilištích i univerzitách, o vědě a reakční politice císařského Německa. Autory této kapitoly jsou *Werner Klaus* a opět *Werner Fläschendräger*. Zsvěcený výklad o sepětí těchto škol s potřebami kapitalistů i jim sloužícího státu ukazuje, jak profesori pod dojmem vítězství let šedesátých se stávají věrnými „poddanými“ vilémovské éry. Jistě jádro tohoto výkladu je pravdivé, ale kontrast mezi pozitivním obrazem liberálních vědců, idealistů a lidí vcelku svobodomyšlných, jak je podán v předchozí kapitole, a portrétem konzervativních poddaných v této kapitole je až příliš ostrý. Jistý posun německých vysokých škol jako celku — zdaleka ne jen jejich profesorské složky — doprava během 19. století je nespornou skutečností, ale rok 1871 nebyl v tomto procesu tak ostrým zlomem, jak by se z celkové kompozice mohlo zdát. Kapitola přináší mnoho přesných údajů o růstu počtu studentů v tomto období, o reakčnosti a antisemitismu, který ovládl buršenshafty i o pokrokovějších studentských organizacích, které se na základě kritiky oficiálního šovinismu nesměle prosazovaly spíše na pokraji studentského života. Hrdou bilancí velikých postav světové fyziky a chemie, které v té době působily na německých univerzitách, končí tato kapitola.

Rozvážně, kriticky a mnohostranně přistoupil *Aribert Kraus* ke svým dvěma kapitolám věnovaným výmarské republice a osudům univerzit pod barbarskou vládou fašismu. První z těchto kapitol zachycuje pestrý obraz jak politické, tak i vědecké činnosti univerzit a všímá si i pozoruhodných náběhů na reformu vysokého školství. Od zastánců kaiserovské ideologie, zdaleka ne slabě zastoupených, nacházíme tu stoupence všech měšťanských stran až po levicové jedince, kteří jen ojediněle vytvořili významné kulturní středisko, jako v desavském Bauhausu. Případ Theodora Lessinga ilustruje však slabost pokrokových sil v academic-

kém prostředí, stejně jako poměrně dosti rozvinuté vědecké styky se Sovětským svazem nemohly nic změnit na tom, že, jak autor ukazuje, mnozí vysokoškolští učitelé se zalekli, měli-li se veřejně zastat prvního socialistického státu. I na německých vysokých školách působili komunističtí studenti, v roce 1931 jich bylo 700 organizováno v Kostuffe — v buršenshaftech a korpsech jich ovšem tou dobou bylo 70 000.

Obrazem pálení knih nacisty před berlínskou univerzitou začíná následující kapitola, která výstižně a hutně informuje o tom, jak nevelký počet nacistických studentů — v roce 1930 měl nacistický studentský svaz stále ještě jen 4 000 členů — a ještě menší počet nacistů v učitel-ských sborech vtiskl při rozhodující podpoře státního aparátu během krátké doby univerzitám nacistický ráz. Na 800 profesorů bylo vypovězeno z německých vysokých škol z rasových a politických důvodů již v roce 1933 a na počátku roku následujícího. Zajímavou, vcelku málo známou skutečností je však to, že ještě v roce 1935 propadli při volbách rektorů nacističtí kandidáti v Drážďanech i v Jeně. Osud vědy za nacismu je dobře ilustrován na osudu slavné berlínské fyzikální školy; stručně, ale výstižně vypovídá o barbarství rasismu, jemuž pomáhali i pracovníci lékařských fakult, několik úděsných fakt z koncentračních táborů. Obsáhle, podrobně je vylíčena odbojová činnost vysokoškolských pracovníků, bojovníků o to statečnějších, že působili zpravidla jako osamocení hrdinové. Jen jedno zůstává poněkud ve stínu — vývoj idejí a postojů té liberálně konzervativní většiny profesorů, jichž se nedotkla rasová persekuce, kteří s uznáním sledovali politické a vojenské úspěchy nacistů, ale neztratili jistou míru kritického odstupu a z nichž několik se i zapojilo do Goerdelerova spiknutí.

Cesta ze zkázy, materiální i morální, je zachycena v první ze čtyř závěrečných kapitol věnovaných obnově, výstavbě a rozvoji školství v NDR. Působení sovětské vojenské administrativy, aktivita komunistů a těch, kdo podpořili jejich úsilí, brigádnický elán té části mládeže, která se rozhodla pro socialismus — to je náplň této kapitoly, která ukazuje první kroky na pozadí válečné zkázy, malých přídělů potravin, které konkrétně vyčísluje právě tak jako první stipendia vyplácená ještě na základě rozhodnutí sovětské vojenské administrativy. Na konkrétních faktech je tu ilustrován průběh třídního zápasu na půdě vysokých škol.

Další tři kapitoly podávají již jiný obraz — obraz vzestupné cesty socialistického vysokého školství v NDR od okamžiku jejího vzniku v roce 1949. Čísla a konkrétní údaje dokumentují všestranný rozvoj vysokého školství od prvních cílevědomých kroků ke změně charakteru socialistické inteligence, které se projevily mj. v budování dělnických a rolnických fakult, až po přínos vědy NDR k pokrokové výstavbě rozvojových zemí a k dobývání kosmu. Dočteme se zde o vědeckých úspěších čelných

vysokoškolských učitelů právě tak jako o družbě s vysokými školami socialistických zemí. Tabulky o stálém početním růstu jak studentů, tak i učitelů a vědeckých pracovníků vysokých škol v závěrečné kapitole ukazují, jak optimisticky vidí perspektivy vysokého školství NDR jeho historikové.

Kniha, o níž informujeme, je významným přínosem k dějinám evropského vysokého školství. Je vypracována podle přesně promyšleného plánu, shrnuje obrovské množství poznatků a má jasnou a pevnou ideovou koncepci.

Jan Havránek

NOVÝ ČASOPIS K DĚJINÁM UNIVERZIT

History of Universities. Volume I. „Continuity and change in early modern universities“. Avebury 1981, 225 s.

Skupina britských historiků *Laurence Brockliss, Peter Denley, Robert Evans, John Fletcher* a *Charles Schmitt* přistoupila za vedení naposledy jmenovaného k vydávání časopisu věnovaného problematice univerzitních dějin. Svě rozhodnutí zdůvodňují tím, že ač, sice již při nejmenším sto let probíhá seriózní práce na tomto poli, nebylo jí zatím věnováno žádné periodikum. Svůj časopis chtějí orientovat na dějiny evropských a amerických univerzit a také jinak nazývaných škol univerzitního typu do II. světové války. Hlavně je zajímá místo univerzit v kontextu evropské kultury a civilizace a chtějí přitom postupovat především srovnávací metodou. Většina příspěvků, jak slibují a v prvním svazku také splňují, má být založena na výzkumu primárních pramenů. Časopis má tři rubriky: články, recenze a zprávy, přičemž v prvním čísle část článková výrazně dominuje.

Podkladem prvního čísla jsou příspěvky, které byly v roce 1979 předneseny ve Warburg Institute londýnské univerzity na kolokviu věnovaném raně novověkým evropským univerzitám. Autorem prvního z nich, který je věnován nerovnoměrnosti průběhu modernizace mezi německými a anglickými univerzitami v 16. století, je *John M. Fletcher* (*Change and resistance to change: a consideration of the development of English and German universities during the sixteenth century*, s. 1–36). Základním úkolem jeho studie je popsání velkých proměn, k nimž došlo ve vyučovacím procesu na německých univerzitách 16. století pod vlivem humanismu a reformace, srovnání této situace s vývojem v Anglii, kde se až na nevelké změny, např. vymizení výuky musiky, zachoval starý model scholastické fakulty artistické. Vskutku obraz britských univerzit, který zde vykresluje, se jak po stránce obsahu tak i formy jen málo liší od toho, jak vypadala výuka v Karolinu ve století 14. i s tím, jak byly třeba

rozděleny úlohy mezi magistri actu regentes a bakaláře. Pravda, byly zde již některé novinky, např. královští profesori teologie, lékařství, občanského práva a hebrejštiny. Do Cambridge zasahovaly vlivy z kontinentu o něco důrazněji než do Oxfordu. Fletcher pátrá po příčinách tohoto rozdílu, nalézá je v tom, že od dob Wyclifových a Ockhamových byly anglické univerzity přesvědčeny o své superioritě vůči kontinentálním školám, když za těmito učiteli přicházeli mnozí, zatímco angličtí studenti neodcházeli za hranice. Hlavní důvod rozdílnosti však vidí v tom, že německé univerzity se rozvíjely v období reformace v ovzduší zdravé konkurence a jednotlivá knížata měla zájem na tom, aby právě jejich univerzita jim přinášela slávu a jejich poddaným i zisk. Na závěr široce a hluboce založené studie oplývající mnoha detaily Fletcher vyslovuje pochybnosti o tom, zda vskutku byla humanistická univerzita školou lépe připravující pro život než aristotelské učiliště středověké a zda rušivý vliv autority knížat nepřinášel vlastně německým univerzitám více škody než užítku.

O vynikající primární pramenný materiál se opírá článek *Anthony Graftona: Teacher, text and pupil in the Renaissance class-room: a case study from a Parisian College* (s. 37–70). Autor získal svazek, který obsahuje výtahy z textů klasických římských a řeckých autorů, které užíval při výuce svých studentů na pařížské univerzitě v letech 1572 a 1573 Claude Mignault. Již sama edice je komentována pro školské účely a kromě toho jsou v ní ještě zachovány vpisky studentů, což umožňuje rekonstruovat do značných detailů vlastní proces výuky, který byl podle Graftona orientován na rozdíl od předchozích století více na výcvik myšlení než řečnické obratnosti a vedl studenta k pochopení hodnot literárního stylu klasických autorů. Mignault záhy pak opustil učitelské působení a stal se významným právníkem. Na závěr studie se autor zamýšlí nad tím, jak užívání tištěných textů, které mohl mít každý student ve svém majetku, změnilo způsob výuky klasických jazyků tím, že čas ušetřený na diktování mohl být použit k důkladnému rozboru textu. Pracovní postupy užívané tehdy v Paříži pod Ramusovým vlivem našly své pokračovatele v jezuitském školství 17. století. V příloze je otištěn soupis textů, ukázky příspěvků a glos a konečně ukázky Mignaultových výkladů a doklad o jeho myšlenkové závislosti na Ramusovi.

Určitou nepřehledností trpí jinak myšlenkově neobyčejně podnětný článek *Anthony Pagdena: The 'School of Salamanca' and the 'Affair of the Indies'* (s. 71–112). Pojednává o diskusích španělských univerzitních teologů, převážně dominikánů, o tom, jak pohlížet na Indiány v nově opanovaných oblastech Ameriky. Tyto spory probíhaly od druhého desetiletí 16. století a vyvrcholily kolem r. 1550 po vystoupení známého ochránce Indiánů Bartolomé de Las Casas. Zatímco profesori španěl-

ských univerzit se Salamankou v čele soudili, že Indiáni jsou lidé, i když předurčení svou povahou k otroctví, obhajoval císařův osobní kaplan a kronikář Juan Ginés de Sepúlveda stanovisko, že jejich chování dokazuje, že to jsou jen homunculi, u nichž lze těžko nalézt lidské rysy. Jeho stanovisko odráželo zájmy majitelů Indiánů, kteří neradi viděli, když se jim kdokoliv včetně církve pletl do volné dispozice s jejich majetkem.

Článek, který napsal Henk J. de Jonge se nazývá *The study of the New Testament in the Dutch universities 1575—1700* (s. 113—129) a je věnován proměně teologických studií, k níž došlo na reformovaných univerzitách v důsledku toho, že bylo zcela upuštěno od studia děl Petra Lombarda či Tomáše Akvinského a všechna pozornost byla soustředěna na text bible. Vedlo to k filologické komparatistice s řeckou a hebrejskou její verzí a ve filologické, nikoliv racionalistické, kritice biblického textu vidí autor zdroj oživení biblistiky v Nizozemí v 16. a 17. století. Znalost řečtiny se stala předpokladem pro úspěšné absolvování bohosloveckého studia. Rozborem dobových debat o čistotu či pokaženost biblické řečtiny mezi profesory univerzit v Leidenu a Franekeru, v nichž nenalézá ještě ani historický ani literárně kritický přístup, končí Jongův článek.

L. W. B. Brockliss sleduje v článku *Philosophy teaching in France, 1600—1740* (s. 131—168) proměnu výuky filozofie na francouzských kolejích (*collèges de plein exercice*), které od 17. století převzaly funkci předběžné vysokoškolské přípravy, jež byla dříve záležitostí artistických fakult. Dvouletá příprava ve filozofických disciplínách, kterou tyto koleje poskytovaly, byla zaměřena na čtyři základní obory, a to logiku jako průpravný obor a dále metafyziku, fyziku a etiku. Ke svým závěrům dospívá autor na základě rozboru učebnic a především studentských zápisů z přednášek jejich profesorů, které byly, jak autor ukazuje, nejčastěji doslova diktovány, a které studoval pro koleje ve třech městech, v Paříži, v Toulouse a v Caen. Ve všech předmětech proběhl ve sledovaném období pozvolný, ale důsledný posun od aristotelismu ke karteziánství, přičemž přelomem jsou léta kolem 1690. Pronikání nových objevů a koncepcí působilo převratně, zvláště ve výuce fyziky. Vývoj neprobíhal na všech školách stejně rychle a jezuitské koleje začaly uplatňovat Descartesovy koncepce až ve třicátých letech 18. století.

Článek R. J. W. Evanse o německých univerzitách po třicetileté válce (*German universities after the Thirty Years' War*, s. 169—190) podává nejprve zasvěcenou přehlednou informaci o stavu německých univerzit — více v protestantské než v katolické oblasti — v druhé polovině 17. století. Druhá část článku pak informuje o sbírce více než 40 000 disertací ze 17. a 18. století, která byla roku 1827 zakoupena pro Bodleian Library v Oxfordu a rozebírá na jejich základě ideovou atmosféru severoněmeckých univerzit, zejména wittenberské, lipské a jenské. V přehledné

tabulce uveřejněné v příloze je podána informace o náboženské příslušnosti německých univerzit a o přibližném počtu jejich studentů na počátku, v polovině a na konci 17. století. Je zde uvedena i Praha s kategorickým označením „katolická“, což jistě pro rok 1600, kdy v Praze existovaly univerzity dvě, není výstižné. Skutečnost, že místo počtu studentů jsou u Prahy (a také u Olomouce) pouze otazníky pro všechna tři data, ukazuje, že práce našich historiků přes řadu významných edicí (některé z nich Evans, jak vyplývá z poznámek, zná) i studií z poslední doby, nedospěly ještě tak daleko, aby daly autoritativní odpověď na otázku po počtu studentů na pražských univerzitách v 17. století.

Dvě důkladné, kritické, místy snad až příliš útočné recenze o nových knihách o dějinách italských středověkých a renesančních univerzit a o novějších pracech k dějinám oxfordských a cambridgeských kolejí, podávají cenný přehled o současném stavu bádání. Na závěr jsou pak uveřejněny referáty o sedmi nových publikacích z oblasti dějin západoevropských univerzit. Nový časopis tak již v prvním čísle ukázal, že právem aspiruje na významné místo v oblasti univerzitních dějin.

Jan Havránek

375 LET UNIVERZITY JUSTUSE LIEBIGA V GIESSENU

Jubilea jako specifický fenomén historické práce by si věru zasloužila speciální typologickou studii. Aniz bych chtěl její výsledky předjímat, myslím, že lze konstatovat, že mohou být jubilea dobře a špatně pojata, jubilea jejichž ohlas je jen okamžitý, dočasný či trvalý. A lze říci, že tento dopad nemusí být v přímé návaznosti na okrouhlost data či závažnost jubilující události. Vedle propagandistického způsobu využití jsou tu ještě dva další, totiž jubilejní publikace a výstavy. A jelikož se v posledních letech už vžila zvyklost, že bilancující, velké výstavy vydávají takřka, nebo opravdu monumentální katalogy (z posledních tj. z roku 1982 stačí uvést katalog Františka z Assisi z Kremže — Steinu či kláštera sv. Petra v Salcburku), lze je stavět na úroveň jubilejních publikací.

I když úkol jubilejních publikací je původně především oslavného rázu, váhu získávají teprve tím, že svůj úkol vidí v tom, aby přinášely vyvážený a kritický pohled *dnešního* pozorovatele a historika, oproštěný od laciného a leckdy i primitivního balastu velkých slov. Máme-li přejít k vlastnímu tématu naznačenému v titulku této zprávy, je možno říci, že třetí série jubilejních publikací v tomto století věnovaná giessenské univerzitě po dvousvazkovém sborníku k 300. výročí v r. 1907 a jednosvazkovém k 350. jubileu z r. 1957 plní s úspěchem cíle, které si dala. A je možno říci už na tomto místě úvodem, že jde o publikace trvalé hod-

noty nejen pro vlastní historii giessenské Almae matris, nejen pro dějiny Hesenska, ale pro univerzitní dějiny v širokém smyslu toho slova, i pro dějiny kultury vůbec. A je možno jít i dále a konstatovat, že vzhledem k pojetí jsou tyto práce důležité i pro dějiny novověku vůbec a to nejen pro stálé přihlížení ke všem podstatným souvislostem, ale i z hlediska metodického.

Celkem jde (necháme-li stranou časopisecké články) o čtyři publikace, které je třeba úvodem stručně představit.

1. Základ další práce vždy tvoří pramenné edice. Protože matriky do r. 1807 jsou vydány a na pokračování se zřejmě nepomýšlí, neboť následující doba do r. 1901 je zpřístupněna ve formě jejich rejstříků, bylo nejdůležitějším úkolem vydat kritickou edici statut, jež pro svůj rozsah a podrobnost patří k nejdůležitějším. Po přípravných studiích tento úkol splnil *Hans Georg Gundel*, jenž svou edici statut (která si udržela platnost více než čtvrt tisíciletí) doprovodil i rozsáhlým věcným komentářem.¹⁾

2. Nevděčného úkolu podat v sevřené formě přehlednou celkovou historii „Ludoviciany“ se ujal giessenský medievalista *Peter Moraw*.²⁾

3. Sborník monografických prací, zhruba do poloviny 19. století sahajících, přináší v 16 detailních studiích rozbor řady vážných problémů nejen giessenských.³⁾

4. Protože konkrétní význam univerzit — alespoň před dobou současné masové univerzity — do značné míry stojí a padá s osobami jejich učitelů, bylo šťastným řešením, i když obtížným úkolem, připravit více než 1 200 stránkovou publikaci, která přináší 115 portrétů a medailonků giessenských řádných profesorů všech oborů z let 1900—1946.⁴⁾ Z celkového počtu 234 jde o takřka 43 % osob; uvědomíme-li si ale, že řada profesorů v Giessenu — jak ostatně bylo v Německu obvyklé — dlouho nesetřvala a počítáme-li tedy dle délky jejich ordinariátu v Giessenu, stoupá procento až k číslu 66. Vlastním životopisům předchází několik úvodních obecněji pojatých statí, z nichž třeba jmenovitě uvést rozpravu druhého z vydavatelů, *P. Morawa*, podávající rozbor a popis organizace giessenské univerzity v první půli tohoto století včetně výčtů držitelů

1) Statuta Academiae Marpurgensis deinde Gissensis de anno 1629. Die Statuten der Hessen—Darmstädtischen Landesuniversität Marburg 1629—1650 (Giessen 1650—1879). Herausgegeben von H. G. Gundel, Marburg 1982 (= Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Hessen Bd. 44), 360 s. a 16 vyobr.

2) P. Moraw, Kleine Geschichte der Universität Giessen 1607—1982. Giessen 1982, 271 s. a 16 vyobr.

3) Academia Gissensis. Beiträge zur älteren Giessener Universitätsgeschichte. Herausgegeben von P. Moraw und V. Press, Marburg 1982 (= Veröffentlichungen etc. Bd. 45), 448 s., 1 mapa a 3 tabulky.

4) Giessener Gelehrte in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Herausgegeben von H. G. Gundel, P. Moraw und V. Press, 1, 2, Marburg 1982 (= Veröffentlichungen etc. 35,2), 76* + 512 s. a 58 vyobr. a 72* + 596 s. a 57 vyobr.

všech stolic i s lety, kdy jimi byli. Ovšem stať jde značně dále a přináší nejen základy obecného vývoje a postavení univerzity jako celku ve společnosti, ale i více než jen materiály k sociální historii a vzdělání giessenských ordinářů jako specifické vrstvy vzdělanců, a to s přihlédnutím k potenciální i skutečné specifice podle jednotlivých fakult.⁵⁾

Z technických důvodů (neměl jsem k dispozici veškerý materiál) i s ohledem k možnostem tohoto časopisu nemohu věnovat dostatečně zevrubnou pozornost všem výše zmíněným složkám vědecké bilance giessenského jubilea. Ostatně to ani není potřebí protože ten, kdo bude chtít z těchto prací, jež jsou svým přebohatým poznámkovým aparátem i přehledem obecného současného stavu bádání v této vědní historické disciplíně unikátní, čerpat, musí k výše jmenovaným (zejména jde o poslední dva z citovaných titulů) přihlednout přímo. Upozorňuji tedy zejména na dvě statě z jubilejního sborníku a na „Přehledné dějiny“.

Sborník uvozuje přemýšlivá, hutná a nárok na obecnou platnost si činící stať *Morawova*.⁶⁾ Zejména zaujme kritická opatrnost před jubilejním, západem, který často akcentuje pozitiva a leckdy přehlíží negativní rysy, a zamýšlí se nad vztahem lineárního a vertikálního pojetí univerzitních dějin, čili jinými slovy nad tím, do jaké míry lze univerzitní historii traktovat samostatně a jaké vazby převažují: zda autonomního vývoje té které vysoké školy v různých epochách, či zakotvenost těchto ústavů v obecných dějinách doby. Že akcentuje druhé pojetí rozumí se už takřka samo sebou. Dále varuje před ještě vážnějším nebezpečím, kterým je podvědomé přenášení současných jevových forem na doby starší, zvláště nebezpečné právě u univerzit, které při zachování jména dokonce několikrát změnilly svou podstatu a kriticky se obrací ke známé přednášce H. Grundmanna⁷⁾ který v univerzitních pospolitostech středověku chtěl vidět sociálně nediferencovanou komunitu, kde platila především intelektuální váha osobnosti a odtud už je přímá cesta k zevšeobecnování reflexí o idejích, podstatě, koncepci a úloze univerzit, viděných mimo konkrétní historické prostředí. Autor přináší i ostře viděnou periodizaci univerzitních dějin s jejími zlomy v reformaci, v 18. století, v období klasické univerzity v 19. věku až k zbyrokratizované univerzitě masového charakteru dneška.

V další partii se v teoretické rovině obírá třemi dimenzemi univerzitní historie, totiž institucionální, intelektuálněvědeckou a dimenzí lokál-

5) P. Moraw, Organisation und Lehrkörper der Ludwigs-Universität Giessen in der ersten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts, Giessener Gelehrte 1, s. 23* — 77*.

6) P. Moraw, Aspekte und Dimensionen älterer deutscher Universitätsgeschichte, Academia Gissensis s. 1—43.

7) Poprvé v roce 1957, naposled v H. Grundmann, Ausgewählte Aufsätze 3, Stuttgart 1978 (= Schriften der Monumenta Germaniae historica 25,3), s. 292—342.

ní vázanosti a podmíněnosti jedné každé z nich a podtrhuje nutnost jejich vzájemné vyváženosti. V smyslu jeho závěrů analyzuje *R. Ch. Schwinges*⁸⁾ dvě základní otázky prvního a třetího okruhu problémů, totiž frekvenci univerzity na základě imatrikulací a vlastní zázemí posluchačstva v letech 1650—1800, které provází řadou diagramů, grafů a mapek, jež jeho vývody, zasazené do širších souvislostí, činí přehlednějšími. Z jeho závěrů je pro nás důležité zejména, že imatrikulace probíhaly v průběhu celého roku, ovšem s kulminací v dubnu a říjnu. Jediným bohemikem tu je imatrikulace 36 studentů z Čech v samých počátcích univerzity, kterou vysvětluje — jde převážně o šlechtice — tím, že šlo spíše než o vlastní studium o akci na počest zakladatele univerzity, který právě v Praze vymohl na Rudolfovi II. v r. 1607 císařské potvrzení svého právního aktu (s. 273). Překvapí ovšem, že v evidenci imatrikulací frekvencí na univerzitách v říši jsou rakouské univerzity opomíjeny, ač přichází již od počátku 18. stol. univerzita v Bratislavě, a to bez bližšího vysvětlení.

Hlavní naše pozornost se však upírá ke knize Morawově, která je opravdu — přesto, že není doprovázena poznámkovým aparátém — plnou realizací výše zmíněných Morawových představ a postulátů. Celek představuje šest vzácně vyvážených kapitol chronologického sledu, z nichž každá sleduje všechny aspekty vývoje institucionálního včetně každodenního života studentského, života intelektuálněvědeckého i vztahů k prostředí a obecnému dění doby. Skorem se nechce věřit, že bylo možno — přes všechny práce přípravné — se s tématem vyrovnat za pouhé čtyři měsíce. A obzvláště je třeba zdůraznit autorovu kritičnost; stačí si jen přečíst kapitolu čtvrtou, resp. její část o „třetí říši“ nebo o době bezprostředně poválečné, kdy univerzita dočasně po r. 1946 zaniká a znovu se rodí skoro proti vůli amerických okupačních i domácích úřadů z vysoké školy zemědělské a veterinární, která ji nakrátko vystřídala.

Bylo by možno probírat jednotlivé kapitoly knihy o „Ludovicianě“, jak se univerzita až do r. 1946 jmenovala podle vévody Ludvíka V. Hesensko-darmstadtského, či o univerzitě Justuse Liebiga, jak se nazývá podle svého nejvýznamnějšího profesora, zakladatele analytické chemie, a všude bychom našli zajímavé údaje (vyzdvihnout je třeba uměřeně, nicméně tím působivější užití čísel ať už o počtech osob či knih, o platech a jiných výdajích na univerzitu a její části) a postřehy, které často kladou naléhavou otázku: jak to bylo jinde, konkrétně třeba v Praze? Uveďme aspoň některé: na str. 46 nn. je rozpracována podrobná genea-

⁸⁾ R. Chr. Schwinges (unter Mitarbeit von G. Richarz), *Immatrikulationsfrequenz und Einzugsbereich der Universität Giessen 1650—1800. Zur Grundlegung einer Sozialgeschichte Giessener Studenten, Academia Giessensis*, s. 247—295.

logie potomků zakládajícího profesora teologie Mentzera, kteří po několika generacích — včetně žen, byli úzce svázáni s univerzitou, takže Moraw — protože to nebyl ojedinělý případ — oprávněně mluví o „Universitätsverband“ (srv. též s. 68). Velký důraz je kladen i na otázku konfesionality, jež byla dlouho určujícím momentem a kdy docházelo k různým střetávaním vlivů (pietismus ap.), vysvětluje postoj této luterské univerzity k židům a katolíkům (s. 74), sleduje její boj s nově vznikajícími akademiemi (s. 92n.), připojuje úvahy o funkci malých a velkých univerzit (s. 96n.) atd. Ostatně je třeba dodat, že Giessen měl ještě v r. 1810 pouhých 5 000 obyvatel.

Ale je třeba skončit a tak závěrem lze jen vytknout, že knize chybějí rejstříky a i obsah je jen velmi rámcový. Ale to jsou snad jediné dva nedostatky, které této i velmi čtivé knize možno vytknout. A tak se lze vrátit k začátku: Giessenského jubilea bylo využito příkladným způsobem. Příkladným způsobem pro Giessen sám i pro dějiny univerzit obecně.

Ivan Hlaváček

W. Th. M. FRIJHOFF, *LA SOCIÉTÉ NÉERLANDAISE ET SES GRADUÉS, 1575—1814*, Amsterdam, APA—Holland University Press 1981, 424 s.

Frijhoffova kniha, která nese podtitul „sériový výzkum o postavení intelektuála“, je na poli univerzitní historiografie skutečně ojedinělým počinem, k němuž bychom těžko nacházeli obdobu. Ani titul, ani podtitul v úplnosti nevystihuje sociálně historickou a socio-kulturní šíři záběru. Autor založil svůj výzkum důsledně na pramenech sériového, řadového charakteru, a to nejen univerzitních (matriky, alba promováných apod.), ale i demografických, seznamech úředníků atd. To mu umožnilo používat klasických kvantitativních metod, jejichž výsledky potom koriguje na základě prozopografických mikrovýzkumů. Frijhoff však nezůstává u řady důkladně vypracovaných tabulek. Výsledky kvantitativního výzkumu jsou mu materiálem pro vyřešení hlavní, sociálněhistorické otázky, totiž jaké bylo místo průměrného univerzitně vzdělaného intelektuála v nizozemské společnosti (zde i dále rozumíme provincie severního Nizozemí) v časovém rozpětí 240 let.

Knihy je rozdělena na tři části. V první shrnuje historii budování vyššího školství v severonizozemských provinciích od založení univerzity v Leydenu (1575) až po vydání dekretu o reorganizaci vyššího školství novou restaurační vládou r. 1815. Systém vyššího školství byl charakterizován rozvinutou sítí univerzit, „écoles illustres“ (vyšší gymnázia bez práva promovat), atheneí, seminářů a dalších příbuzných institucí. V tomto komplementárním systému hrály největší roli univerzity v Leydenu, Harderwijk (zal. 1600/48) a Utrechtu (1634/36), o poznání menší akční

rádus měly univerzity ve Franekeru (1585), Groningenu (1614) a epidemický charakter mající univerzita v Nijmegenu (pouze 1655—1679), dále nejdůležitější „illustre scholen“ v Amsterdamu, Dordrechtu, s'Hertogenboschi, Bredě a Middelburgu. Ve sledovaném období konstatuje autor rostoucí specializaci těchto institucí a oproti jiným západoevropským zemím poměrně pozdní vznik parauniverzitního sektoru, to je vyššího odborného, především vědecko-technického školství.

Podrobně je zkoumána otázka funkce a společenské váhy akademických gradů, jejich vývoj na jednotlivých univerzitách a fakultách a proměny a význam promočního ceremonálu. Formálně byly na všech nizozemských univerzitách udělovány tytéž diplomy jako jinde, tedy bakalářské, licenciát a doktorát. Ve skutečnosti se však tento středověký systém gradů rychle zjednodušoval. Bakalářský titul vyšel z užívání a licenciát a doktorát byly časem nahlíženy jako rovnocenné tituly. Zároveň ztrácí matematický a přírodovědný směr na filozofických fakultách svůj propedeutický charakter a tak se stává titul magistra artium plnohodnotným doktorátem. Specifická byla situace teologických fakult. Reformovaná církev nebyla formálně církví státní a neměla tudíž teologické fakulty plně v rukou. Na nizozemských univerzitách prakticky neexistovalo konfesijní přinucení, k promócím byli běžně připouštěni, ovšem za zvláštních podmínek, i židovští studenti. Katolíci ze severního Nizozemí chodili sice studovat teologii do Lovaně, ale rozhodně nebyl tento směr peregrinace masovou záležitostí. Protože reformovaná církev v Holandsku neuznávala teologickou promoci jako akt opravňující k duchovní službě, skládali absolventi teologických fakult církevní, tedy mimo-univerzitní zkoušku způsobilosti v ortodoxii. Je vlastně paradoxem, že teologické grady byly v Nizozemí udělovány spíše cizincům, pro domácí uchazeče neměly praktický význam. Obecně se uvolnila souvislost mezi absolvováním studijního cyklu a promocí. Tento jev, ostatně celoevropský, vyvrcholil v období „poklasické“ akademické peregrinace, v období kavalírských cest v 17. století. Řada univerzit v Nizozemí i v zahraničí propůjčovala své diplomy „studentům“, kteří se prezentovali k promócím, aniž by na univerzitě kdykoliv studovali. Nizozemští studenti si takto oblíbili zejména univerzity ve Francii. Měšťanská vláda v Nizozemí uznávala všechny diplomy získané v zahraničí, pokud se student politicky neangažoval proti republice. Rovněž grady dosažené na nizozemských univerzitách byly v Evropě běžně uznávány.

V závěru první části se dotkl Frijhoff ještě dvou zajímavých otázek. Na příkladu studijního postupu a denního režimu Christiana Huygense upozornil na problémy okolo životního stylu studenta v 17. století. S tím souvisí i badatelsky vždy obtížná otázka nákladů na studium a dosažení gradů. Stanovené sociální limity v přístupu ke studiu nelze studovat

ani bez druhé strany mince, totiž hmotných výhod, plynoucích z absolutoria. Autor podnikl srovnání nákladů a poplatků za promoce v celém sledovaném období. V průběhu 18. století vzrostly náklady především díky výdajům za vytištění téží (okolo 50 % z celé částky) a za pohoštění (asi 1/4 částky). Tak například na konci starého režimu stála r. 1786 doktorská promoce Gysberta Karla van Hogendorp v Leydenu 432 zl. Vzhledem k danému srovnání s platy za získání církevních úřadů na jedné straně a s platy (deputáty a saláry) městských úředníků na druhé straně, nebyl to obnos přemrštěně vysoký.

Druhou část své práce vyplnil autor minuciózním kvantitativním rozborem graduovaných domácích studentů i cizinců na pěti univerzitách nizozemských a dále všech Nizozemců, graduovaných v cizině. Zde se přesvědčivě prokázalo, že jen souhrnné studium situace na domácích i zahraničních akademiích může přinést spolehlivý pohled na sociální vývoj vyššího školství. Uvedme zde jen nejdůležitější výsledky: procento graduovaných z celkového počtu imatrikulovaných pravidelně vzrůstá (v Leydenu ze 4 % do 1625 na 45 % 1815). Nejnavštěvovanějšími univerzitami byly Leyden a Utrecht (zde ovšem počty hodně kolísají podle aktuální přitažlivosti, dané osobnostmi profesorů — tak například velký význam pro studium medicíny měla profesura Hermana Boerhaave v Leydenu v l. 1709—1738). Největší počet graduovaných pocházel z Amsterdamu, Haagu a Utrechtu. Z cizích univerzit navštěvovali Holanďané nejraději Orléans. Pro cizince měl v Nizozemí největší přitažlivost Leyden (zde 30—36 % cizinců), Harderwijk (25—38 %) a Utrecht (14—26 %). Uvedená čísla platí pro zhruba padesátileté období okolo r. 1700, kdy byla přitažlivost holandských univerzit největší, především studium medicíny a práva. Primát drží studenti z Německé říše (bohužel nelze z Frijhoffových tabulek vypreparovat české studenty) a z britských ostrovů. Autor se ovšem nespokojil s nekritickým přijímáním údajů z matrik a promočních alb a pomocí tří mikrovýzkumů získané cifry alespoň hypoteticky opravuje. Šlo o stanovení procenta (a tím korekčního koeficientu) promoci, které v pramenech unikají. K tomu posloužily tři prozopografické sondy: a) lékaři praktikující v Amsterdamu podle místa získání gradu, b) graduovaní ze zutphenských rodin, c) graduovaní z provincie Severní Brabant. Korigované počty promoci umožnily říci konečné slovo o vývojovém trendu uvnitř 240-letého období. Je možná trochu překvapivé, že nebyl zaznamenán absolutní lineární vzrůst počtu promováných. Vývoj se pohyboval v jakési sinusoidě, jejíž vrcholy byla léta okolo 1675 a okolo 1750. Hledání souvislostí s ekonomickou konjunkturou posuzuje autor zdrženlivě. Dílčí vývojové křivky podle provincií a podle oborů prokázaly existenci samostatných lokálních vývojových rytmů. Nejdůležitější bylo však pro Frijhoffa vysledování souvislostí mezi inte-

lektuální konjunkturou a společenským pohybem a tomuto problému zasvětil třetí část knihy.

Úvodem porovnal Frijhoff populační časové řady s počtem graduovaných v určitých regionech a místech a zjistil tak procento akademicky vzdělaných intelektuálů. Postupoval přitom zpětně od přesných přepočtů z posledních decenií sledovaného období k odhadům pro dobu starší. Potom zkoumal postupně podíl graduovaných: a) v Národním shromáždění batávské republiky (1795—1815), b) v magistrátech vybraných pěti měst, c) v nejdůležitějších úřadech v provinciích, d) mezi úředníky v koloniích. Sledováním sociálně-kulturní hierarchie v jednotlivých městech dostává impozantní syntetické schéma, v kterém je v časovém vývoji naznačen kulturní vývoj jednotlivých měst podle podílu graduovaných v městském životě. Zásadně rozčlenil holandská města do tří skupin podle dosažené socio-kulturní úrovně. V detailu sleduje vývoj rodinných „dynastií“ graduovaných, počet vystudovaných v rodině, konkrétní příklady intelektuálních kariér. V regionálním srovnání konstatuje postupný úpadek pobřežních provincií a vzestup provincií vnitrozemských. Tento poznatek však musí být korigován vyšším počtem technicky orientované inteligence v přístavech a přímořských provinciích. Ke konci zkoumané epochy se tradiční akademické grady vyvíjejí stále více v symboly společenského postavení a společenská elita v důsledku toho splývá stále více s akademickým světem. To platí hlavně pro juristickou inteligenci. Naproti tomu se produktivní sektor a vědecko-technické prostředí začíná od tohoto světa stále více vzdalovat.

V závěrečné kapitole byla zkoušena „tržní hodnota“ akademických gradů pomocí diachronického studia jednotlivých akademických povolání. Celkem se např. v Amsterdamu v l. 1600—1795 uplatnil největší počet graduovaných právníků ve správních funkcích městských (52 %), dominantní aktivita ostatních byla rozdělena mezi bankovníctví, obchod a průmysl (17 proc.) a právnícké profese (15 proc.), 16 proc. graduovaných juristů patřilo mezi seigneury. Z akademických povolání byl proveden výzkum u lékařů, advokátů, duchovních (predikantů) a univerzitních profesorů. Bylo přitom zjištěno, že vývoj těchto skupin inteligence nesouvisel jen s problémy nabídky a poptávky po těchto profesích ve veřejném životě, ale že například růst počtu lékařů nepochybně souvisí s rostoucí vědeckou úrovní lékařské vědy. U advokátů zase obecně se hrály roli nároky, které vytvářela akulturace veřejného života a byrokratizace správy na všech úrovních. Zajímavý detailní výzkum podnikl autor u fríských advokátů v l. 1600—1799, kde sledoval a srovnával strukturu funkcí na počátku a na konci právnícké kariéry.

Frijhoffova studie je metodicky mimořádně podnětným počinem, který ukazuje cesty od úzce chápaných univerzitních dějin k široce chápa-

ným sociálním dějinám vyššího školství. Nás především zavazuje k dopracování výzkumu českých studentů v zahraničí (zde byl Frijhoff zvyhodněn tím, že mohl zahrnout i francouzské univerzity, kde je situace ve vydávání pramenů nejméně přehledná), na dokončení čeká i výzkum českých studentů v Leydenu a na dalších nizozemských univerzitách v 17.—18. století. Mnoho chybí i k úplnému vytěžení domácích matrik klementinských. Teprve pak bude možno přistoupit takto velkoryse ke zjištění sociální úlohy akademicky vzdělané inteligence.

Zdeněk Hojda

BEITRÄGE ZU PROBLEMEN DEUTSCHER UNIVERSITÄTSGRÜNDUNGEN DER FRÜHEN NEUZEIT. HERAUSGEGEBEN VON PETER BAUMGART UND NOTKER HAMMERSTEIN, Nendeln / Liechtenstein 1978, KTO Press, 343 s. (Wolfenbütteler Forschungen, hrsg. von Herzog August Bibliothek, Band 4)

Sborník referátů z wolfenbüttelského symposia, konaného roku 1976, je věnován důležitému tématu univerzitní historiografie a to institucionální podobě raněnovověkých německých univerzit, které bylo dosud studováno jen okrajově. Význam tématu a jeho zpracování není třeba zvláště zdůrazňovat, protože je zřejmé, že univerzity od 15. až do počátku 19. století sehrály podstatnou úlohu v kulturním životě střední Evropy období humanismu, reformace a protireformace, osvícenství a novohumanismu.

Sborník otevírá stať E. Schuberta o motivech a problémech německých univerzitních fundací 15. století (*Motive und Probleme deutscher Universitätsgründungen des 15. Jahrhunderts*, s. 13—74), která svou povahou a rozsahem je zásadním příspěvkem nejen z hlediska faktografického, ale i metodologického. Schubert vychází z dřívějšího rozdělení středoevropských univerzitních založení do dvou základních údobí. První, které má svůj počátek v Praze (1347/48) a končí založením studia generale v Rostocku (1419), a druhé, které je vyznačeno daty 1456 (Greifswald) a 1477 (Mohuč a Tübingen). Autorova pozornost je věnována druhé vlně, která má zcela specifický charakter. Prvním a nejdůležitějším rysem těchto fundací je ztráta univerzalistického charakteru univerzit, což je patrné již v samotném způsobu založení. Anebo řečeno obráceně a asi výstižněji, do popředí vystupuje prvek lokální (zemský), projevující se v zakladatelově iniciativě a jeho právech k univerzitě, ve složení studentstva a zúžení teritoria jejich původu až po příznačný „zánik“ instituce univerzitních národů. Neméně důležitým je i způsob hmotného zabezpečení univerzity, který se obrací od tradičních forem církevních

beneficií k přímému panovnickému financování a spojení univerzit s městským prostředím.

R. *Schmidt* srovnává dvě severoněmecké univerzity Rostock a Greifswald, které jsou považovány za mezní body pozdněstředověkých univerzitních fundací (*Rostock und Greifswald. Die Errichtung von Universitäten im norddeutschen Hanseraum*, s. 75—109). Autor vychází ze studia zakládacích listin a vlastního průběhu fundací a zdůrazňuje, že jakékoliv apriorní členění univerzit podle jednotlivých typů nebo časových úseků může být konkrétním výzkumem silně relativizováno. Názorným příkladem je právě Rostock a Greifswald. Obě založení od sebe dělí pouhých 35 let a přesto jsou přiřazována ke dvěma rozdílným typům, i když mají podle autorova názoru spíše shodné rysy, projevující se v identitě zájmů zakladatele (panovníka), města a církve a jejich podílu na vlastní fundaci. Otázkou je, proč právě tato dvě města severoněmecké oblasti se stala sídly univerzit, když ostatní hansovní města k tomu měla daleko lepší předpoklady (rozlohu, prostředky, školské tradice atd.).

Článek G. *Heinricha* o dvou univerzitách, které sehrály významnou roli v reformačním období (*Frankfurt und Wittenberg. Zwei Universitätsgründungen im Vorfeld der Reformation*, s. 111—129) srovnává dva rozdílné způsoby fundací nepřiliš vzdálených měst. Na jejich založení se sice podílel shodně panovník, město a církve, ale nestejnou měrou. Zatímco v případě Vitemberku nehraje město důležitou roli a magdeburský arcibiskup je pouze v pozadí, ve Frankfurtu nad Odrou je iniciátorem městská rada a církevní podíl je velmi omezený. Autor se domnívá, že oba faktory přispěly k recepci humanismu a k jeho odlišenému charakteru na obou vysokých školách.

H. *Scheible* se věnuje speciálně vitemberské univerzitě (*Gründung und Ausbau der Universität Wittenberg*, s. 131—147) v prvních padesáti letech její existence. Počátek zdejší univerzity je sice možno spojit s kapitulou a klášteřem augustiniánů—eremitů, ale samotná fundace je dílem panovníkovým, který získal r. 1502 univerzitní privilegium od císaře Maxmiliána ještě předtím, než se jí dostalo podobné papežské listiny. To určilo jednoznačně její charakter jako vyložené zeměpanské instituce bez přímé účasti stavů nebo církve. Vitemberský případ se stal do budoucna významným precedentem. Univerzitní zakladatelé se napříště nemuseli obracet k papeži s žádostí o vydání zakládací listiny, resp. schválení fundace, ale dosahují je pomocí panovnických privilegií. To ovšem významně zapůsobilo na vnitřní strukturu vysokých škol, v níž postupně upadá podíl kancléře a konzervátora jako reprezentantů církve. V případě Vitemberku se v raném reformačním období soustředily všechny korporativní univerzitní orgány do senátu, který je podřízen ve všech ohledech panovníkovi a jeho radě. S prosazením centrální panovnické

správy mizí tak další významný prvek středověkých univerzit — samo-správa.

A. *Schindling* provádí komparaci dvou univerzit v evangelických říšských městech Štrasburku a Altdorfu (*Strassburg und Altdorf — Zwei humanistische Hochschulgründungen von evangelischen freien Reichsstädten*, s. 149—189). Na obě fundace měla podstatný vliv předchozí školská tradice, protože obě vznikly postupně z humanistických akademií (Štrasburk 1538/39 a Norimberk—Altdorf 1575). Tím je také dán rozhodující podíl dvou faktorů, jednak města při založení nové instituce a jednak humanismu v náplni výuky. Shodné bylo i konfesijní zaměření univerzit, dané evangelickou většinou v obou svobodných říšských městech, a charakter výuky školy, která byla zaměřena jak na výuku typicky vysokoškolskou tak na přípravu „středoškolskou“ (tzv. classes). Humanistický charakter vzdělání pak přivedl do univerzitních lavic i šlechtu a všeobecně přispěl ke zvýšení kulturní úrovně země. Nové zaměření školy bylo rovněž jedním z momentů obnovené peregrinace studentů 16. a 17. století.

Dvě studie P. *Baumgarta* se zabývají univerzitními fundacemi 16. století (*Universitätsgründungen im konfessionellen Zeitalter: Würzburg und Helmstedt*, s. 191—215 a *Die Gründung der Universität Helmstedt*, s. 217 až 241). V obou případech byla důležitým momentem zakladatelova víra, protože konfesijní spory se významně promítaly i do univerzitní a obecně do školské politiky, přestože zakladatelem v Helmstedtu byl světský vladař (luterský lünebursko-brunšvický vévoda) a fundátorem ve Würzburgu katolický biskup. Obě univerzity nespojuje pouze společné datum založení (1575), ale též předchozí školská praxe. Ve Würzburgu to bylo jezuitské gymnázium, v Helmstedtu panovnické „Pedagogium illustre“, které se staly jádrem nových univerzit a určily jejich ráz. Dominujícím prvkem u obou založení byla zakladatelova vůle a to i přes rozdílnost vyznání a nebo přes odpor jezuitů ve würzburgském případě. To poslední, co obě vysoké školy spojuje, je podíl humanistických myšlenek ve výuce, které dávají mnohdy zapomenout na všechny konfesijní přehradu.

Vzniku švýcarských vysokých škol je věnován příspěvek U. *Im Hofa* (*Die Entstehung der reformierten Hohen Schule. Zürich (1525) — Bern (1528) — Lausanne (1537) — Genf (1559)*, s. 243—262). Všechny čtyři nové univerzity vděčí za svůj vznik kalvínsko-zwingliovské reformaci. Jejich modelem je Zwingliho Curych, jejich zakladatelem město a reformační kněžstvo, předchůdcem městská latinská škola a jejich charakter je dán teologicko-filologickým zaměřením humanistické výuky. Nejlépe je to patrné ve správní rovině, protože reformační školy byly řízeny a financovány městem, resp. zvláštní městskou komisí složenou z poloviny laiků a z poloviny duchovních (farářů a všech univerzitních

profesorů). Na jejich vnitřní podobě se významně podílí „středoškolská“ výchova a převaha filologických disciplín, sloužících teologii, ve vlastní vysokoškolské výuce. Proto se stává cílem švýcarských reformačních univerzit především výchova duchovních, což v praxi znamená, že se jejich struktura redukuje na elementární latinskou školu, která je přípravou pro studium na filozofické a teologické fakultě. Pouze ženevská vysoká škola vychází vstříc požadavku kvalifikovaného správního aparátu a zřizuje stolici práva. Ostatní města se musí spokojit s absolventy nižších latinských škol.

Poslední dvě studie *H. Hammersteina* a *U. Muhlacka* se zabývají zcela novověkými univerzitami (*Die Universitätsgründungen im Zeichen der Aufklärung*, s. 263—298 a *Die Universitäten im Zeichen von Neohumanismus und Idealismus: Berlin*, s. 299—340). Hammerstein se věnuje univerzitám období mezi vestfálským mírem a francouzskou revolucí, které ne zcela přesně označuje jako osvícenské, v němž vzniklo několik slavných německých univerzit (např. Göttingen 1737 nebo Erlangen 1742—43). Jeho pokus o charakteristiku těchto univerzit akcentuje zesílené postavení panovníka jako zakladatele, i když ve vnitřní struktuře nepřináší ani 18. století nic nového. Jedinou výjimkou je iniciativa vzdělaného vyššího státního úřednictva při samotném založení, která je zcela ve znamení představ o lepší a kvalitnější výchově státního aparátu. Muhlackův článek zkoumá podíl novohumanistických myšlenek při zakládání nových vysokých škol na konkrétním, ostatně již dobře známém příkladu Berlína. Autor konstatuje, že úsilí o získání univerzity pro Berlín má své kořeny ještě v 18. století, ale jeho realizace je spojena až se jménem Humboldtů, pro něž se stala praktickým uskutečněním vzdělávacího systému jako jeho vrchol.

Michal Svatoš

JOSEF KOLLMANN, STÁTNÍ ARCHIVNÍ ŠKOLA V PRAZE (Příspěvek k dějinám archivního školství), Sborník archivních prací XXXII, 1982, s. 225—307.

Kollmann sleduje v přehledné studii otázku českého archivního školství od prvých návrhů a pokusů o jeho konstituování. Zmiňuje návrh Braunerův z r. 1862 a podrobně sleduje na Braunera navazující a Palackým zamítnutý návrh Höflerův, vznesený při jednání o zřízení zemského archivu r. 1865, i školení českých archivářů a editorů na vídeňském institutu pro rakouský dějezpyt, běžné od 90. let. Pražská univerzita (resp. univerzity) nejevila o vzdělávání archivních odborníků ani nejmenší zájem, iniciativa ku zřízení českého učiliště adekvátního vídeňskému pocházela především ze strany zemského archivu (návrhy J. B.

Nováka a J. Borovičky r. 1918). O vznik archivního učiliště se pak zasloužili bývalí úředníci zemského archivu Krofta a Borovička. Úzká vazba na zemský archiv pak Státní archivní škole (dále AŠ) zůstala po celou dobu její existence.

AŠ byla zřízena již 18. 9. 1919, jejím ředitelem byl jmenován prof. G. Friedrich a tajemníkem zemský vicearchivář V. Klecanda. AŠ nepřevzala učební osnovu vídeňského ústavu, nýbrž adaptovala ji ve více archivním duchu — zejména akcentací filologických a právních oborů i vypuštěním dějin umění z programu. Kursy školy byly tříleté a měly být otevírány ob rok. Stanovy ukládaly žákům, aby byli zároveň řádnými posluchači univerzity (jejíž profesori drželi na AŠ podstatnou část přednášek). Žáci byli přijímáni na základě obtížné komisionální zkoušky a jejich počet byl limitován.

Svým charakterem byla AŠ zcela specifickým učilištěm naší školské soustavy. Zřízena byla jako škola vysoká, ale samo ministerstvo školství jí záhy začalo tento charakter v řadě ohledů upírat. Úspornými či — hlavně v prvním desetiletí existence — přímo nepřátelskými zásahy ze strany ministerstva trpělo toto výlučné a speciální učiliště vázané mnohými pouty k univerzitě i zemskému archivu (na jehož půdě škola od třicátých let působila a jehož úředníci na ní též přednášeli) prakticky po celou dobu působení. S velmi malou dotací, bez stálého personálu, s učitelským sborem ustanovovaným každým rokem znovu, za stálých změn učebních osnov a bez jistoty, že bude ministerstvem povoleno otevření vždy dalšího kursu, dopracovala se škola úrovně i úspěchů vpravdě evropských.

Je škoda, že autor, který v práci podrobně popsal osudy každého z jedenácti kursů a otiskl jejich osnovy přednášek i s personálním obsazením, nevěnoval se takřka vůbec vnitřním dějinám školy, obsahu výuky a tomu, proč za popsaných podmínek takřka neustálé improvizace dopracovala se škola tak skvělých pedagogických i vědeckých výsledků.

Obtíže školy neplynuly pouze z jejího neujasněného postavení a z nevěle ministerstva. Pomineme-li některé neshody uvnitř pedagogických sil (poněkud turbulentním prvkem zde byl zejména V. Vojtíšek) a komplikace povstávající na základě povolávání řady učitelů AŠ na stolice v Brně či Bratislavě, jednou ze základních obtíží byl až do okupace trvající nedostatek uchazečů o studium.

Přijímací zkouška, povinná účast na přednáškách, náročný charakter školy zakončované státní prací povinně odlišnou od závěrečné práce univerzitní, ale zejména skutečnost, že škola neudělovala žádný titul a až do vydání zákona o vzdělání archivních úředníků její absolvování prakticky vůbec (až na archivy zemský a ministerstva vnitra) neupřednostňovalo při získávání archivářských míst, to vše snižovalo atrak-

tivnost AŠ pro studenty. Důsledek se projevil v tom, že např. r. 1924 se do kursu přihlásilo jen pět řádných posluchačů a ministerstvo učilo svůj první pokus školu zastavit. Oživení zájmu přineslo až zahrnutí muzeologických oborů do výuky v polovině třicátých let a zejména mimořádné okolnosti kursů válečných a poválečných. V prvních osmi kurzech let 1919—1940 absolvovalo 57 posluchačů, v posledních třech kurzech 1941—1950 to bylo 43 studentů.

AŠ — díky tomu, že nebyla ministerstvem pokládána za vysokou — nebyla 17. 11. 1939 uzavřena a realizovala v letech okupace VIII. a IX. kurs. Bylo to snad jediné pracoviště, kde mohli univerzitní učitelé v protektorátu legálně přednášet. Po osvobození se archivní studium — formálně podřízené pražské AŠ — rozeběhlo paralelně i v Brně pod vedením J. Šebánka. Bylo to umožněno velkým zájmem uchazečů i zvýšenou potřebou školených úředníků pro nově organizovanou archivní síť.

Cenné — bohužel opět spíše vnější osudy sledující — je Kollmannovo zastavení nad Časopisem archivní školy. Ten vznikl z přílohy „Archivnictví“ otištěné u XXVI. ročníku ČČH, když roku následujícího redakce přílohu již neakceptovala. Šestnáct ročníků ČAŠ patří k nejvzácnějším přínosům meziválečných let naší historiografii. Bohužel obsahový rozbor časopisu (opět neseného především nadšením redaktorů i příspěvatelů) dodnes nemáme. Redakce ČAŠ sama zastavila ročníkem 1940 v obavách před nutností jeho přizpůsobení okupačním poměrům. Po osvobození, za Vojtíškova vedení školy, nebyl již ČAŠ přes urgence ministerstva obnoven.

AŠ zakončila svoji činnost XI. kursem r. 1950, aniž byla úředně zrušena. Výuka archivnictví byla pak na podnět reformní komise vedené O. Říhou přenesena na půdu filozofické fakulty.

Kollmannova studie je cenným přínosem dějinám českého školství i dějepisectví. Škoda jen, že se autor spokojil s detailním vypsáním vnějších osudů školy a nevěnoval takřka pozornost obsahu přednášek i úrovni vědecké práce učitelů i absolventů školy (přínosem v tomto směru je zveřejnění seznamu absolventů školy s uvedením témat jejich závěrečných prací). Nazmar tak přišlo ovoce jeho dlouhodobého badatelského úsilí s fondem Archivní škola v AUK, který zde skoro vůbec není citován, a práce je opřena jen o ministerské spisy chované dnes ve Státním ústředním archivu.

Jiří Pešek

REFERÁTY A ZPRÁVY

Jaroslav Kadlec, Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magister Andreas von Brod (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge 22). Münster 1982, Aschendorff, 322 s.

Častokrát bývá zdůrazňováno, že poznání husitského hnutí nebude úplné, pokud budeme brát v úvahu jen činnost představitelů vlastního husitského táboře a nebereme v potaz názory jejich protivníků. Kadlecova monografie si přímo vytkla za cíl, zaplnit jednu z velkých mezer našeho husitologického bádání zevrubným poznáním jedné z profilujících osobností protihusitské strany mistra Ondřeje z Brodu a především jeho literární činnosti. Autor si připravil již dříve půdu pro monografii, když v posledních letech vydal několik materiálových studií k Ondřejovu literárnímu působení.

Počátky životní dráhy mistra Ondřeje z Brodu jsou přímo typem úspěšné kariéry pražského univerzitního mistra předhusitského období. Jako tolik jiných profesorů českého univerzitního národa pocházel z městského prostředí a své univerzitní působení začal na artistické fakultě, odkud přešel na studium teologie a na krátký čas byl zapsán i na pražské právnické univerzitě. Na artistické fakultě prošel všemi možnými akademickými funkcemi, stal se kolegiátem Karlovy koleje, získal s tím spojené kanovnické místo v kolegiální kapli Všech svatých na Pražském hradě, častokrát zastupoval český univerzitní ná-

rod při jednáních a právních záležitostech (např. byl účasten, asi aktivně, jednání o Dekret kutnohorský) nebo celou univerzitu (na koncilu v Pise) a roku 1407 dosáhl i hodnosti rektora pražského učení. Tady však jakákoliv podobnost končí. Především je nutné zdůraznit, že Ondřej z Brodu patřil k těm nemnohým, kteří úspěšně dokončili teologickou fakultu a získali na ní nejvyšší grad. Napadné je rovněž to, že pokud je známo, mistr Ondřej nestudoval ani nepůsobil na žádné jiné univerzitě než pražské až do svého odchodu do exilu. Na základě vydaných textů se zdá být pravděpodobné, že by Praze zůstal věrný, kdyby nebyl donucen ji opustit. Broda náleží tedy k oně části pražských profesorů, kteří si učitelské působení zvolili za stálé povolání. Jistě vedle společenské prestiže pražského univerzitního mistra hrála důležitou roli skutečnost pevného sociálního zabezpečení pomocí míst v kolejích a kanovnických aj. obrocí. O Brodovi ovšem nemůžeme tvrdit, že by byl obzvláštním hromaditelem beneficií, i když se ke konci pražského působení stal kanovníkem metropolitního kostela a vysehradské kapituly. Léta exilu mu začala v Žitavě, odkud zřejmě očekával brzký konec husitské revoluce. Jeho další univerzitní působení pokračovalo v Lipsku, kde se ironií osudu ještě mohl potkat s kolegy, kterým „pomohl“ k odchodu z Prahy, když předtím odmítl finančně výhodnou nabídku profesury na nově založené univerzitě v severoněmeckém Rostocku. Mezi lipskými mistry patřil k váženým profesoro-

rům a kazatelům, ale ono významné pos-tavení, jakému se těšil v Praze, již do konce života nezískal.

Kadlecovo pojetí osobnosti mistra Ondřeje z Brodu podtrhuje všechny charakteristické a někdy i neznámé rysy jeho působení. I když dřívější badání přineslo množství podrobností o jeho životě a literární činnosti, je autorovou zásluhou, že všechny poznatky shrnul a podložil komplexním pramenným výzkumem. Kadlec rozdělil knihu do dvou základních částí. První obsahuje popis Brodova života, jeho uobvazitní a kazatelské činnosti, vylíčení polemik s vikle-fisty s častými a obsažnými citáty jeho děl a dále samostatný soupis Ondřejo-vy literární činnosti. Tento oddíl je dále členěn do tří částí: dochované a ztra-cené spisy, opera dubia, díla, která by-la M. Ondřejovi neprávem připisována a seznam rukopisů podle dnešního mí-sta uložení. Soupis obsahuje vedle zná-mých děl též nově identifikované ne-bo objevené spisy a opravuje omyly do-savadní literatury. Poněkud zavádějící je soustavné překládání některých čes-kých názvů míst a institucí do němčiny (např. Prag, Bibliothek des Metro-politankapitels). Druhou, stěžejní část Kadlecovy knihy (str. 87—309) tvoří kompletní kritická edice teologických děl mistra Ondřeje z Brodu s výjimkou jeho komentáře k listu sv. Pavla a Betlémské postily, které sem nemohly být za-řazeny pro svůj rozsah. Vydání podchy-cuje celkem čtrnáct děl, částečně spo-jených s jeho univerzitním působením (kvestie a traktátová literatura) a čás-tečně s jeho kazatelskou činností.

Michal Svatoš

Jaroslav Kolár, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina. Strahovská kni-hovna 12—13, 1977—1978, Praha 1982, s. 17—56.

Šestinásobný rektor pražské univerzity a pětinasobný děkan její artistické fa-kulty Marek Bydžovský z Florentina (1540—1612) se dosud netěšil přílišně

pozorností historiků a literárních vědců. Studii Jaroslava Kolára je proto nutné chápat i jako pokus o rehabilitaci uve-deného mistra, který po sobě zanechal značné dílo, byl z velké části uložené v rukopisech. V centru zájmu autora obšírnějšího pojednání stojí tři Marko-vy sborníky, obsahující záznamy histo-riografické povahy — *Prima pars anna-lium seu eorum, quae sub Ferdinando rege Bohemiae contingerunt; Altera pars annalium, quae sub Maximiliano rege Bohemiae contingerunt* a konečně *Rudolphus rex Bohemiae XXI*. Třem svaz-kům zápisů o vývoji pražského vysoké-ho učení se Kolár úmyslně nevěnoval.

Více než vyprávění o událostech sběh-lých za panování Ferdinanda I., intere-sují badatele kroniky vlády Maxmiliá-na II. a Rudolfa II. Zatímco v prvním případě Marek Bydžovský pouze sebral a opsal zprávy o době, kterou prožil jen zčásti, měl Maxmiliánovu a Rudol-fovu éru v živé paměti. Metoda jeho se-psání se však odlišovala od podobných souvěkých prací. Charakteristickým ry-sem Markova přístupu k minulosti i vlast-ní současnosti je potlačení subjektivních pocitů a hodnocení, což ostře kontras-tuje kupř. s Paměťmi Mikuláše Dačic-kého z Heslova.

Ve všech sbornících jsou častěji než v jiných kronikách frekventovány zázna-my o neobvyklých událostech a nadpři-rozených jevech (přírodní katastrofy, styky lidí s ďábly, podivuhodné nálezy apod.). Jako téměř nikdo v oné době, ani Marek Bydžovský nepochyboval o reálnosti a pravdivosti zpráv, jež nám dnes připadají fantastické. Jeho vědec-ké zaměření se však projevilo ve snaze odhalit systém „božích výstrah“ a nad-přirozených zásahů do lidských věcí. Ve srovnání s Tadeášem Hájkem z Hájku šlo ovšem o slepou uličku vědeckého myšlení.

Kolár spatřuje v Markovi Bydžovském intelektuála, jehož chápání zůstalo ještě spjato se středověkým nazíráním na svět. Zároveň na osobě novobydžovského ro-dáka demonstruje konzervativnost a vě-

deckou bezvýznamnost pražské univer-zity. Nemyslím si, že by tato interpre-tace byla vyčerpávající. Osobně bych více zdůraznil souvislost Markových zájmů s dobovou oblibou astrologie, astrono-mie a pátrání po nevysvětlitelném, je-jichž střediskem byl dvůr Rudolfa II. Orientace pražského mistra nepochyb-ně vyrůstala právě z atmosféry „času hvězd a mandragor“, jež na čtenáře dý-chá ze stránek jeho spisů.

Velmi záslužný je Kolárem sestave-ný přehled všech Markových záznamů obsažených v uvedených třech rukopi-sech. Ukazuje totiž názorně, jak dalece se rozšířil obzor českého intelektuála ve druhé polovině 16. století v porovnání s horizontem člověka 15. věku. Marek Bydžovský, vedle jiných zdrojů, hojně využíval zpráv tehdejších novin, jejichž prostřednictvím byl solidně informován o důležitém evropském dění. Jeho zázna-my tak poskytují i svědectví o rychlém překonávání regionální omezenosti. Ne-sporně lze souhlasit i s Kolárovým ná-zorem, že Markovy sborníky měly v do-bě poměrného rozkvětu knihtisku pře-devším reprezentativní funkci a neby-ly určeny širší veřejnosti. Tento závěr potvrzuje i vznik honosných rukopis-ných sbírek českých kronik, které si na přelomu 16. a 17. století pořizovali čeští šlechtici i měšťané.

Originální osobnost přehlíženého Mar-ka Bydžovského z Florentina i jeho dílo si zasluhují soustavnější badatelský zá-jem. Popudem k němu snad bude výbor z kronikářského spisování, na němž Ja-roslav Kolár pracuje.

Petr Čornej

Sto let české novodobé fyziky. Koláž z historických textů, uspořádali Libor Pátý a Zdeněk Horský. Praha, Univerzita Karlova 1982, 149 s.

Již samo označení „koláž“ u histo-rické práce může překvapit. A přece je kniha, kterou připravili Libor Pátý a Zde-něk Horský historickou prací par excel-lence. Tím, že umístili do jedné publikace

dobové vědecké i populární texty, pří-pravy k přednáškám i doklady o mezí-národní vědecké spolupráci, nekrology i slovníková hesla, výklady historiků i úvahy spisovatelů, vše v ofsetové re-produkci z původního vydání, dosáhli spojení dobové autentičnosti s historic-kým odstupem.

Strouhalovy návody k demonstrování fyzikálních pokusů pro studenty povědí o skutečné výuce nesmírně mnoho, prá-vě tak jako Kučerův zásadní článek osvětlí jeho vědecké postupy a metodu. Koláčkova stať o fyzice do Ottova slovníku naučného je dokladem nejen o au-torově širokém rozhledu, ale i úrovni této dosud největší české encyklope-die. Stať Josefa Šedivého o stavbě budo-vy fyzikálního ústavu je právem osvobozena z pozapomenutého jubilejního čísla Pokroků matematiky, fyziky a astrono-mie a Šafránkovo pojednání o litera-tuře fyzikální zde znovu upozorní na bohatství informací o vývoji naší vědy do let třicátých, které jsou obsaženy ve svazku „Osvěta“ 1. vydání Českosloven-ské vlastivědy. Kniha je vynikajícím do-kumentem o vývoji české fyziky v po-sledním století, který je stručně, ale na vysoké vědecké úrovni zrekapitulován v úvodní stati oběma editory. Snad jen jedna drobná námitka. Forma vydání neumožňuje umístit před otištěný do-klad záhlavní regest, ba ani titulke. Pro-to by bylo třeba uvést v úvodu podrob-nější obsah. Tento nedostatek nemůže nahradit ani ediční poznámka, vždyť ani z ní se třeba nedovíme, kde jsou umís-těny citáty z článků Josefa Šusty či Kar-la Čapka.

Jan Havránek

Otakar Kádner. Pedagogika, školství a jejich dějiny. Úvodní studii napsal a výbor uspořádal Josef Cach. Praha, SPN 1981, 197 s.

Všichni, kdož se zabývají dějinami školství u nás, a to i školství vysokého, se často musejí vracet k rozsáhlému dílu, které na tomto poli zanechal Ota-

kar Kádner (1870—1936). Uvítají proto knížku, kterou připravil Josef Cach. Má dvě části: životopisný nástin nadepsaný „Příspěvek Otakara Kádnera k české buržoazní pedagogice“ (s. 5—73) a výbor z Kádnerových spisů uspořádaný podle tří velkých součástí Kádnerova životního díla: historické, teoretické a praktické. Zsvěcený životopis ukazuje cestu učitelského synka z Úhonic přes studium klasické filologie k vědecké práci v oblasti pedagogiky a leckde pododhrnuje roušku zapomnění, do něhož upadly veliké teoretické i školsko-politické zápasy dvacátých a třicátých let. Vybávený obraz Kádnerova života jej ukazuje jako člověka plně zaujatého úsilím o dobudování pedagogiky jako vědního oboru. Ukázky pak znovu potvrzují, jak neobyčejně široko zasahovalo pole jeho zájmů, jak rozsáhlé byly jeho znalosti a o kolika rozdílných věcech dovedl s autoritou učitele poučit své žáky, mezi něž patřila vlastně celá jedna generace středoškolských profesorů. Pochtivě sestavený odlitek jeho díla tak doplňuje kriticky sepsaný životopis. Snad jen jedna drobná připomínka: Škoda, že není zde zmíněna stručnější verze jeho pojednání o dobovém stavu školství, která je uveřejněna ve svazku „Osvěta“ Československé vlastivědy z roku 1931. Je výstižná a přitom svým rozsahem dostupná i dnešnému čtenáři. Cach doplnil knihu o Kádnerovi také chronologií jeho života a výborným jmenným rejstříkem, který u každé zmíněné osoby obsahuje i životní data a několikařádkovou charakteristiku. Bohužel tam však chybějí údaje o stránkách, kde se dané jméno v knize vyskytuje.

Jan Havránek

Z nové literatury o Zdeňku Nejedlém.

Zdeněk Nejedlý, jedna z nejpozoruhodnějších osobností moderních českých dějin, poutá k sobě stálou badatelskou pozornost, která neutichá ani po

jubileu roku 1978. Ohlasy stého výročí narození dodaly zájmu o Nejedlého život a působení mocný impuls, což dokládají četné vědecké studie, edice i články.

Při tradičně dlouhých výrobních lhůtách se však ještě v uplynulých třech letech objevovaly na pultech publikace vzniklé u příležitosti uvedeného výročí. Toto konstatování platí především o sborníku *Zdeněk Nejedlý*, zařazeném do nově koncipované série *Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy*.¹⁾ Přispěli do něho vesměs pracovníci pražské filozofické fakulty, kteří se z různých aspektů zabývali mnohým stranným dílem Zdeňka Nejedlého. Úvodní a klíčovou studií je rozhodně *stat Václava Krále Zdeněk Nejedlý a pokračové tradice dějin*. Její autor na základě dobré znalosti pramenného materiálu nastínil Nejedlého vývoj od vědeckých počátků až po příklon k politice KSČ ve dvacátých letech. Králova charakteristika Nejedlého životní cesty je přesvědčivá, i když v detailech jí bude třeba ještě korigovat (pasáž o činnosti na prahu 20. století).

Velmi hezkou studii *Vzájemný vztah Zdeňka Nejedlého a Otakara Hostinského* napsal Miloš Jůzl. Významně jí doplnil obsáhlé práce Stanislavy Zachařové o Nejedlého smetanovských bojích. Jůzl s nadhledem i pochopením interpretuje hudební polemiky v prvním desetiletí našeho věku a odhaluje jejich kořeny v sedmdesátých letech předcházejícího století. Snad mohl jen více podtrhnout politické pozadí prvních bojů o Smetanu (spor staročechů s mladočechy). Autor článku nikterak nezastírá upřílišněný temperament mladého Nejedlého, oživujícího s vervou a zaujetím zdánlivě zapomenuté události, a na konkrétních pramenech ilustruje i eticky pochybené praktiky jeho odpůrců. *Růžena Mužíková* zpracovala ve studii *Zde-*

¹⁾ Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zdeněk Nejedlý I. Praha, Univerzita Karlova 1980, 169 s.

něk Nejedlý — zakladatel české hudební vědy téměř totožné téma, jaké ve stejné době nezávisle na ní uveřejnil autor této recenze.²⁾ Ačkoliv se badatelka opřela o užší pramennou základnu (využila převážně osobní spisy uložené v archivu Univerzity Karlovy), dospěla při líčení Nejedlého učitelského působení k týmž závěrům jako on. K statím všimajícím si Nejedlého přínosu k dějinám české hudby fakticky náleží i příspěvek přehledně shrnující jeho činnost v Ústavu pro lidovou píseň. Na podkladě archivních dokumentů ho sepsal *Antonín Robek*.

Z literárněvědných studií stojí nejméně úvaha *Františka Buriánka Zdeněk Nejedlý a literární kritika*. Vedle správného postřehu, že pro Nejedlého bylo vždy prvním kritériem umění, nikoliv realismus, čteme i neméně pravdivou větu: „Pravidelným, soustavným literárním kritikem Nejedlý nebyl nikdy.“ Buriánek si je dobře vědom, v jakých oblastech spočívá Nejedlého zásadní význam. Dodávám jen, že věnuje-li se dnes Nejedlému literární věda více než historiografie a muzikologie, jde v každém případě o kuriózní situaci. Články *Jiřího Hájky* a *Jaromíry Nejedlé* jsou koncipovány obecně a nepřinášejí žádná převratná hodnocení či nové pohledy.

Třetí blok studií je zaměřen na oblast dějin slavistiky. *Zdeněk Uherek* si všímá Nejedlého cesty do Sovětského svazu v roce 1925, zatímco obšrná práce *Jana Petra Slovanství Zdeňka Nejedlého* podává přehled Nejedlého slavistických zájmů od mládí až do let padesátých. Sborník uzavírá osobní vyznání *Josefa Haubelta Pocta Zdeňku Nejedlému*, známé v tomto znění již odjinud.³⁾

Pro hodnocení publikace platí to, co pro každý podobný sborník. Větší cenu než příležitostně články mají studie,

kteří jsou výsledkem opravdového badatelského zájmu.

O takovém zájmu lze hovořit i v případě eseje *Jaroslava Jiránka Zdeněk Nejedlý a česká hudba*.⁴⁾ Pozornost zasluhuje především postřeh, že příklonem k dějinám hudby dokázal Nejedlý vyřešit osobní rozpor a spojit lásku k historii s láskou k hudbě. Jiránek se však dotýká i jiných nesporně závažných otázek — Nejedlého chápání mravnosti v umění, jeho pojetí ideovosti hudby i smyslu častých hudebních polemik. Nesouhlasí ovšem s Nejedlého názorem o jednotě pravdy, krásy a dobra, v němž spatřuje „reziduum husitského asketismu v otázkách umění a estetiky“, které „není pro nás dnes přijatelné“. Autor eseje se naopak hlásí k Marxovu ocenění renesančního umění.

S muzikologickou tematikou souvisí i soupis hudebních památek z Nejedlého pozůstalosti, který je výsledkem práce *Milana Poštolky*.⁵⁾ Ve sbírce, jež se dostala do Národního muzea zásluhou Zdeňka Culky, jsou uloženy autografy umělců Nejedlému blízkých (Zdeňka Fibicha, J. B. Foerstra, K. B. Jiránka, Otakara Ostrčila, ale i Franze Liszta). Je ovšem s podivem, že některé materiály, pocházející nepochybně z téhož souboru, jsou uloženy v Kabinetu Zdeňka Nejedlého Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Vědeckým účelům takové dělení původně jednotných celků rozhodně neprospěje.

Z písemné pozůstalosti Zdeňka Nejedlého těží i edice *Listy Jaroslava Vlčka a Zdeňka Nejedlého*, kterou časopisecky otiskla *Blanka Svadbová*.⁶⁾ Nejedlý poslouchal Vlčkovy přednášky z dějin čes-

⁴⁾ Otištěna v knize J. Jiránka, *Muzikologické etudy*, Praha, Panton 1981, s. 195—202.

⁵⁾ M. Poštolka, *Hudební památky ze sbírky Zdeňka Nejedlého*, ČNM, řada historická, 110, 1981, s. 37—55.

⁶⁾ *Listy Jaroslava Vlčka a Zdeňka Nejedlého*. K vydání připravila a poznámkami opatřila B. Svadbová. ČL 29, 1981, s. 78—85.

ké literatury pouze jediný semestr, užší kontakt mezi již uznávaným literárním historikem a adeptem vědy tak sotva mohl vzniknout v prostředí vysokoskolského učeben. A vskutku! Nejedlý se na Vlčka začal obracet až v okamžiku, kdy se snažil prorazit na veřejnost se svými hudebními a estetickými kritikami. Jaroslav Vlček, na počátku století redaktor Obzoru literárního a uměleckého, posléze spoluredaktor Lumíra, Listů filologických a Národních listů, byl jedním z prvních, kdo podalí Nejedlému pomocnou ruku. Nejedlého časopiseckých příspěvků se také korespondence převážně týká, čímž umožňuje hlubší poznání geneze jeho juvenilí.

Petr Čornej

Václav Lomič, Vznik, vývoj a současnost Českého vysokého učení technického v Praze. Praha, ČVÚT, 1982, 181 s.

V roce 1982 oslavilo České vysoké učení technické dvě a tři čtvrtiny století, které uplynuly od císařova listu, jímž přikazoval českým stavům, aby zajistily pravidelný roční plat Christianu Willenbergovi, učiteli inženýrských disciplin, především vojenské techniky. Václav Lomič, který se mohl opřít o své zkušenosti při práci na včesvazkových Dějinách Českého vysokého učení technického [AUC HUCP, XV/2, s. 101—102, XX/2, s. 79—80], připravil při této příležitosti slavnostní publikaci, stručnější verzi dějin pražské techniky. Kniha, která ve svých úvodních partiích sahá při sledování kořenů technického studia v Praze až do minulosti dosti vzdálené, do doby stavby chrámu svatovítského a působení Parléřovy hutě, dospívá v závěrečné kapitole až na konec let sedmdesátých našeho století. Přílohy přináší znění panovníkova reskriptu z roku 1707, dalších zákonných norem, které stanovily místo techniky ve školské soustavě i vnitřní její uspořádání a přehled počtu studentů i seznam rektorů ČVÚT. Kniha je sice v podstatě publikací oslavnou, která nevyhrocuje spor-

né problémy (např. jednoznačně kladně hodnotí dílo K. V. Zengera), přináší však některé nové pohledy, např. ukazuje, jak i po rozdělení zůstala na německé technice čtvrtina českých posluchačů a několik významných profesorů Čechů. V závěrečné kapitole je podána hutná informace o současném stavu školy, o výstavbě nových budov a péči školy o studenty. Ke zdařilé oslavné publikaci jen jednu malou připomínku. Tento časopis je na straně 115 citován u tří pod sebou uváděných článků třikrát: AUC HUCP, AUC — PH, YUC HUCP; také uvádění ročníků a čísel je zcela různorodé. Je nám to líto.

Jan Havránek

Jiří Pražák, Katalog rukopisů křižovnické knihovny, nyní depouovaných ve Státní knihovně České socialistické republiky v Praze (s paralelním latinským titulem). Praha 1980, Státní knihovna ČSR, 327 s. + 8 obr. příloh

Rukopisná knihovna českého křižovnického řádu, deponovaná v oddělení rukopisů a vzácných tisků Státní knihovny ČSR, má v odborných kruzích už po léta pověst významného rukopisného souboru. Proto se stalo aktuální jeho vědecké zpracování a zpřístupnění naším předním kodikologickým znalcem. Anotovaný katalog je cenný i uplatněnou metodou, jejíž hlavní devizou je komplexnost. Náleží totiž mezi první uveřejněné popisy rukopisných sbírek, které jsou vypracovány podle nedávno publikovaných kodikologických zásad vytvořených Komisí pro soupis rukopisů při Ústředním archivu ČSAV.

Katalogový záznam podává vedle obvyklých údajů o psací látce, rozměrech, výzdobě ev. notaci, vazbě a dataci rozbor všech formálních znaků rukopisu (písmo, lineace, skladba atd.). Z hlediska obsahu určuje jednotlivá díla incipitem a explicitem, přičemž podává charakteristiku každého rukopisu i díla a upozorňuje na předchozí použití v odborné literatuře a edicích. Nedílnou

součástí zpracování rukopisu je určení vlastnických poznámek a starších signatur, které jsou východiskem ke zjištění „života“ rukopisu. Popisy rukopisů, označené průběžným číslováním a stávající signaturou, se vyznačují maximální přehledností, výstižností a celkově perfektní úrovní zpracování. K vlastnímu katalogu, který se skládá ze dvou částí (soupis rukopisů a zlomky), je připojeno úvodní slovo akad. V. Vaněčka, úvod zpracovatele, v němž jsou vypsány dějiny knihovny včetně jejího dřívějšího uspořádání a podána charakteristika fondu. Samostatný oddíl tvoří přílohy obsahující chronologický rejstřík, seznam datovaných rukopisů do r. 1600, provenienční a jazykový rejstřík, konkordanci signatur, rejstřík incipitů, společný jmenný a věcný rejstřík a závěrečné obrazové přílohy. Zahraniční uživatel může většinu údajů použít v souběžném latinském překladu.

Časově má křižovnický soubor své těžiště až v době po roce 1600. Z 267 kusů vzniklo pouze 43 rukopisů nebo jejich částí do přelomu 16. a 17. století (12 datovaných), mezi nimiž navíc převažuje období od druhé poloviny 15. století. Teritoriálně pocházejí rukopisy převážně z Čech, jednotlivinami je zastoupeno Rakousko, Itálie a Německo. Obsahově převažují v křižovnické knihovně díla náboženského rázu, ev. filozofiko-teologického. Poměrně silně je zastoupeno dějepisectví (analistika, kronikářství, historické písně atd.), ale i právní díla (především církevní právo), lékařství a alchymie. Mezi nejznámější křižovnické rukopisy patří breviář velmistra Lva, Staré letopisy pražské, Rokycanova postila, díla Všehrdova, Bydžovského a Budovcova. Vzpomínaný komplexní přístup dovolil zpracovateli sledovat postupné narůstání knihovního fondu, ze kterého vyplývá, že největší obohacení přinesly dary 18. století (J. F. Beckovského a T. J. Zimmermanna). Většina knihovního majetku staroměstského řádového domu však vznikla organicky z činnosti řádu.

Z hlediska pražské univerzity podává katalog křižovnických rukopisů zdánlivě jen pramálo. Pro období předbellohorské akademie výslovně odkazuje na dvě univerzitní písemnosti (datace nevedena, ale zjevně ante 1609) potvrzující zájem univerzity o skutečnou nápravu svého stavu (č. 9a, c) a upozorňuje na přednášky několika pražských profesorů 18. a 19. století. Katalog ovšem zachycuje i spisy dalších středověkých a humanistických mistrů (mj. Hus, Rokycana, Bydžovský). Četné jsou též tištěné přívazky, mezi nimiž hrají tisky univerzitní proveniencie (ať osobou vydavatele nebo tiskárnou) významnou roli. Zmíněné univerzitní přednášky by bylo možno rozmnožit o další texty, o jejichž pražském původu není asi sporu. Rukopisné přednášky jsou v katalogu podchyceny rovněž pro univerzity ve Štýrském Hradci a Vídni. Velmi zajímavý je rukopis se zprávou o magisterské promoci na artistické fakultě marburské akademie z r. 1584, k němuž jsou rovněž připojeny tisky pražských univerzitanů.

Michal Svatoš

Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. I. Originály listin 3/1 — 2. 1501—1526. Red. + František Beneš a Karel Beránek. Praha, Archivní správa MV ČSR 1980, 1091—1392, 1393—1668 s.

Posledním svazkem bylo dokončeno vydání prvního dílu jedné z největších soupisových akcí české mediévistiky poválečných let. Za redakce zemřelého F. Beneše a K. Beránka zpracovali pracovníci státních a okresních archivů ČSR soupis česky psaného diplomatického materiálu, jehož první díl věnovaný originálům listin začal vycházet od roku 1974. Soupis, který vznikl od poloviny šedesátých let, je proponován celkem ve čtyřech dílech (vedle originálů listin má zahrnout originály listů, opisy listin a listů a výpisy z úředních knih). Časový rozsah excerpce je dán léty 1378

a 1526, i když první zaznamenaná písemnost pochází z roku 1373.

Soupis je zpracován formou inventárních záznamů, které uvádějí vedle vlastního registu dataci v převodu na dnešní letopočet, místo vydání, místo dnešního uložení se signaturou a odkazy na předchozí edice nebo registáře. Tvorba registů se pohybuje na různé úrovni. Směrnicemi požadovaný inventární záznam byl mnohdy rozšířen do podoby náhradního registu, v jiných případech naopak až přespříliš zestručněn, což je pochopitelné, uvážíme-li rozsah excerpované základny [téměř 7 000 originálů listin] a počet použitých fondů. Diskutabilní je ovšem to, že záznamy neuvádějí svědečné řady, údaje o pečetitelích, pečetech, psací látce apod. Neúplné je využití starších edicí, zvláště regionálního charakteru, jak konstatovali již redaktoři díla, které je dáno rozdílnými badatelskými možnostmi jednotlivých archívů.

O významu soupisu českého listinného materiálu 14. až 16. století není zapotřebí se obšírněji vyjadřovat. Všimněme si podrobněji jeho přínosu k dějinám českého středověkého školství. Hned úvodem je nutno zdůraznit, že soupis obsahuje desítky listin týkajících se Karlovy univerzity. Většina z nich je až z husitského období a let následujících, i když již pro předhusitskou dobu přináší čtyři jazykově české písemnosti. Obsahově se „univerzitní“ listiny týkají především kolejí, kaplí a jejich pozemkového a domovního majetku. Další část tvoří písemnosti, které zdánlivě s univerzitou nesouvisejí (např. testamenty pražských měšťanů, jejichž vykonavatelem byl Jan Reček), které však v minulosti tvořily součást kolejních archívů pražské univerzity. Vedle toho můžeme čerpat mnohé údaje o životě pražských univerzitánů z dalších listin, které se meritorně univerzity netýkají. A tady právě nejvíce postrádáme to, že nejsou uváděna jména svědků nebo pečetitelů. Pochopitelně nejvíce registovaných listin pochází z Archivu Univerzity

Karlovy, i když značné procento tvoří diplomatický materiál z Archivu Národního muzea, kam se dostal „nešťastným“ darem na počátku 19. století. Podobně je vysvětlitelný i výskyt dříve univerzitních listin v archivu pražských arcibiskupů, kteří byli kancléři univerzity. Jednotlivinami jsou zastoupeny archiv pražské metropolitní kapituly, některé řádové archivy a archivy českých měst. Poměrně značný počet písemností nám podává zprávy o partikulárních školách, vesměs městských nebo řádových. Obsahově jde většinou o testamentární odkazy, jejichž část je věnována škole, učitelům nebo žákům. Jen několik kusů se týká výlučně nižších škol a jejich institucionální podoby.

Anotovaný soupis nepřináší z našeho hlediska žádné významné „objevy“, přestože jen necelá třetina byla doposud známa z tištěných edicí. Jeho význam spočívá v systematické a podrobné evidenci písemného materiálu 14. až počátku 16. století. Rozhodně pak splňuje cíl, který si kladli redaktoři, aby soupis poskytl badatelům užitečnou pomůcku k dalšímu zpracování vydávaných písemností.

Michal Svatoš

Metoděj Zemek za spolupráce E. Červeného, K. Peňáze, E. Kordiovského a D. Brichtové, **Gymnázium Mikulov**. Almanach k třístému padesátému výročí založení mikulovského gymnázia. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Gymnázium Mikulov 1981, 94 s.

V roce 350. výročí založení prvního piaristického gymnázia na našem území vydal kolektiv autorů pod vedením M. Zemka sborník zabývající se dějinami i přítomností proslulé mikulovské školy. Útlá knížka obsahuje cenné studie, které dodávají této příležitostné publikaci trvalou hodnotu.

Historická část je rozdělena do tří kapitol, chronologickými mezníky jsou důležitá data ve vývoji ústavu. První kapitola (Od počátků gymnázia do r. 1746) podrobně rozebírá okolnosti jeho za-

ložení a objasňuje základní rysy piaristické pedagogiky. Pozornost je věnována také zdejšímu známému školnímu divadlu, které patřilo mezi nejlepší svého druhu. Následující kapitola (Od terenziánských reforem do postátnění) informuje o rušném období, v němž si mikulovské gymnázium udrželo čestné postavení mezi jinými moravskými školami, třebaže nepatřilo k ústavům nejvíce navštěvovaným. Do této epochy spadá nejen studium pozdějšího významného učenice J. E. Purkyně (1798—1804), ale také období velkého rozkvětu v první polovině 19. století, kdy bylo v Mikulově dokonce zřízeno filozofické učiliště. Stručnější je třetí kapitola — Období státního gymnázia (1873—1945), — která líčí proces, při němž se z církevní latinské školy stal státní ústav. Postupný růst německých nacionalistických tendencí ve třicátých letech 20. stol. ovlivnil značně tuto instituci a vlastně podnítil vznik nového československého státního reálného gymnázia. To ovšem fungovalo pouze od školního roku 1936/7 po tragický rok 1938. Poslední část publikace (Gymnázium po r. 1945 do současnosti) referuje v základních rysech o úspěšném poválečném rozvoji a hlavně o stavu školy v přítomnosti.

Historické studie almanachu jsou založeny na dobré znalosti písemných pramenů, zejména místního okresního archivu, přinášejí počty studentů, resp. rozborů regionálního a národnostního složení posluchačů na podkladě školních katalogů a stručně i výstižně seznamují čtenáře s nejnámějnějšími žáky a pedagogy. Jako celek podávají plastický přehled vývoje jedné z nejstarších středních škol v českých zemích.

Publikace obsahuje kromě ilustrativní fotografické dokumentace také přílohy se seznamy studentů a učitelů po r. 1945 a pasáž o věhlasné sbírce starých fyzikálních a matematických přístrojů, která je nyní magnetem expozic mikulovského regionálního muzea.

Zajímavý almanach je dokladem čilé aktivity historiků z jižního cípu Mora-

vy, kteří nejen že prokázali opravdový zájem o dějiny svého města na vysoké vědecké úrovni, ale také dokázali knížku připravit a vydat v roce výročí školy. Tento fakt je pozoruhodný obzvláště proto, že obdobné aktuální ediční podniky jsou u nás stále většími výjimkami.

Ivana Raková

Studia Comeniana et historica. Časopis Muzea J. A. Komenského pro komeniologii, historii 16. a 17. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí, roč. I — IX, č. 1 — 21, Uherský Brod 1971—1979

Když začal před deseti lety vycházet na místě pololetní Zprávy muzea J. A. Komenského v Uh. Brodě nový časopis, převzal na sebe zároveň úkoly přerovského periodika Colloquia Comeniana, zejména publikaci příspěvků z také přemístěných komeniologických kolokvií.¹⁾ Časopis, v devíti nedokončených ročnících představovaný 21 samostatně číslovaným sešitem a přílohami, tak rozšířil svou kompetenci na tři zájmové okruhy, vyjádřené v podtitulu periodika. Shrňme zde stručně, co nového nám přinesl v těchto tematických okruzích zejména z hlediska dějin školství.

Největší pozornost byla pochopitelně věnována **komeniologickému bádání**. To podtrhovalo zpočátku už rozdělení obsahu na dvě části — Pars Comeniana a Pars Historica. Teprve v jejich rámci nalezl čtenář rubriky Études et articles, Critique a Varia. Rozdělení bylo likvidováno až 10. číslem zavedením šetrnější grafické úpravy (stejným číslem se zvýšila také periodicitu časopisu z pololetníku na čtvrtletník).

Čtenář byl seznámen jak s novými monografiemi o Komenském z pera G. Britschgi (*P. Floss* v č. 2) i K. Schalle-

¹⁾ Poslední uherskobrodské symposium, o němž *Studia Comeniana et historica* (dále SCH) informovala, bylo šesté a konalo se v září 1979 na téma Komenský a svět dítěte.

ra [J. *Brambora* v č. 11], tak průběžně se všemi významnějšími novinkami komeniologické literatury z let 1968—1971 (č. 2—4, 6), tedy z období díky třístému výročí úmrtí Komenského nesmírně plodného.²⁾ Prospěšné jsou i tematické přehledy bádání (o komeniologii v NDR informuje F. *Hofmann* v č. 18, z hlediska literární historie E. *Petrů* v č. 12), přehled tisků děl Komenského do roku 1670 v zahraničí (B. *Brťová* — S. *Vidmanová* č. 18) i diskuse kolem edičních pravidel pramenů 16.—17. století v č. 17 (k tomu srv. ještě H. *Rösel* č. 5, J. *Porák* č. 2, J. *Brambora* č. 12 a 21, K. *Hádek* č. 15 a J. *Nováková* č. 18). Velká pozornost byla věnována životu Komenského. Jen sporadicky dolehl sem vleklý spor o rodiště (J. *Polišenský* č. 14, F. *Vyskočil* č. 15), největší zájem poutal Komenského vztah k Anglii a okolnosti Hartlibova pozvání do Anglie v roce 1641 (P. M. *Rattansi* č. 1, D. *Čapková* č. 2, k hodnocení Anglie a Londýna na konci života J. *Nováková* č. 16).

Z Komenského děl stojí v popředí Velká didaktika (V. *Balík* v č. 12, D. *Čapková* č. 20) a spisy o perpetuu mobile (J. *Nováková* č. 12 a 16). Je věnována pozornost korespondenci (kolektivní práce v č. 17) a edičně zpřístupněn neznámý deník Komenského z roku 1646 (D. *Čapková* v příloze k č. 8—9). Při rozboru myšlenkového světa Komenského se uplatňují především analýzy P. *Flosse*, navazující na jeho monografické zpracování.³⁾ Všimají si Komenského pojetí času (č. 3), prostoru a nekonečnosti světa (č. 4), struktury věcí (č. 7), vztahu k dialektice (č. 14) a novoplatonismu (č. 5). Komenského metafyziku rozebírá J. *Červenka* (č. 6), pozor-

²⁾ Zajímavé je srovnání s jinak pojatou bibliografií prací o Komenském in: E. Macek — B. Měďlek — V. Vladyková, Česká literární věda. Bohemistika 1971/2, Praha 1978, č. 2076 — 2179.
³⁾ P. Floss, Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského, Přerov 1968.

nost je věnována i názorům utopickým (V. T. *Miškovská—Kozáková* recenze knihy F. Seibta v č. 20), politickým (J. *Válka* č. 17) a z oblasti filozofie jazyka (V. T. *Miškovská—Kozáková* č. 10). Pozoruhodná je analýza Komenského historismu (W. *Voisé* v č. 5), která ukazuje, že Komenský jako historik neodděluje historii o jednotlivém od vědy o obecném a naopak chce vědu spojit s univerzální historií (pauhistorií).

Obrodu prožívá na stránkách Studii výzkum Komenského názorů sociálních (J. *Válka* v č. 16 a 19, J. *Nováková* č. 16, D. *Čapková* č. 16), zvláště v souvislosti s Listy do nebe z roku 1619 (I. *Imrýšek* č. 8—9, F. *Všetička* č. 13 a zejména J. *Petráň* v č. 4) a pozdními Clamores Eliae (V. T. *Miškovská—Kozáková* č. 14, K. *Schaller* a J. *Nováková* č. 16), jejichž úplná edice zbavila částečně Komenského starobu podezření z „intelektuálního soumraku“. Ve svých názorech je často Komenský konfrontován s velikány své doby, doby předchozí či pozdější. Tak je srovnáván s Kusánem (Floss v č. 2 a *Kučerova* recenze Flossovy monografie v č. 17), s Machiavellim (Válka č. 17), Franckem (P. *Floss* č. 19), J. H. Ursinem (J. *Červenka* č. 7), Janem Jonstonem (J. *Skutíl* č. 16), Las Casasem (J. *Polišenský* č. 8—9), Valeriánem Magni (P. *Floss* č. 8—9, S. *Sousedík* č. 21), Andrzejem Frycz Modrzewským (M. *Bečková* č. 7), Lambertem a Kantem (J. *Nerad* č. 8—9), Montaignem (P. *Floss* č. 6), Leibnitzem (J. *Brambora* č. 2) i Wilhelmem von Humboldtem (K. *Schaller* č. 1). V čele ovšem stojí tradiční konfrontace Komenského filozofie s Descartesem (M. *Bečková* v příl. č. 1, M. *Sobotka* č. 4, S. *Sousedík* č. 15), v níž důležitá role připadá Sousedíkově studii, zařazující Komenského filosofii do dobových rozměrů.⁴⁾

Sousedík zde přiznává mosaické filosofii, za jejíhož představitele Komenského

⁴⁾ S. Sousedík, Komenského filosofie v souvislostech myšlenkového vývoje doby, SCH IV, č. 8—9, 1974, s. 15—38.

ho považuje, právo počítat se k novověkým myšlenkovým proudům. Komenský i Descartes se snaží o překonání rozpadu jednoty náboženského a vědeckého vidění světa. Oba požadují logickou souvislost rozumu a víry (na rozdíl od scholastiky, která vystačí se souvislostí psychologickou), jeden však hledá východisko v absolutizaci principu Písma a víry a druhý řeší spor ve prospěch rozumu.

Ke komeniologické části je třeba přidat i rozsáhlou škálu statí, všimajících si tuzemské i zahraniční tradice Komenského a jeho místa v dějinách pedagogiky. Dějin školství v 19. století a před první světovou válkou se dotýkají medailonky F. *Hýbly* (č. 2, 4, 19) a hodnocení neutěšené školní docházky na Moravě (M. *Riedl* č. 8—9). V řadě případů komeniologové organickým způsobem překračují svou oblast a zasahují na pole historie 16. a 17. století. Kromě přehledných statí J. *Polišenského* (č. 6, 14 a 17) je tomu tak zvláště při hodnocení osoby Mikuláše Drábíka a Komenského vztahu k revelacím (č. 17), případně vůbec při zařazování Komenského osoby do barokních souvislostí. To nám umožnuje rozbor Komenského písní (F. *Všetička* č. 3) i jazyka, jenž je hodnocen jako „humanistická latina relativně liberálního typu, lze říci mírně levicového zaměření“ (J. *Nováková* č. 13). Do celkového ovzduší doby se pokusil Komenského zařadit inspirujícím způsobem J. *Válka* v článku, který se jistě stane podkladem k větší diskusi.⁵⁾

Pro historika raného novověku se stávají Studia Comeniana et historica platnou pomůckou, napomáhající zejména při orientaci v celkovém mentálním ovzduší doby, četné jsou i studie literárněvědné a jazykozpytné. Veřejnost je

⁵⁾ J. Válka, Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. pol. 18. století, SCH VIII, č. 19, 1978, s. 155—213. Jiná podnětná Válkova studie o Moravě roku 1421 (č. 20) časově i regionálně poněkud vybočuje z rámce periodika.

seznamována sice výběrovým způsobem, ale v inspirativních referátech se zajímavými pracemi vydanými v zahraničí — zejména polskými, francouzskými, německými a anglickými.⁶⁾ Nalezneme zde také několik statí dotýkajících se dějin Univerzity Karlovy či vyššího školství ve střední Evropě. Podávám dále jejich stručný přehled.

J. *Wienecke*, předseda historického spolku v Herbornu, věnoval pozornost společenským naukám vysoké školy svého města v době Komenského studií.⁷⁾ Herbornská akademie, založená hrabaty Nassavskými v roce 1588, se postupem doby vyvinula v „generální štáb politického kalvinismu“. V letech 1611—1613 nám matriky v průměru na školní rok dosvědčují asi 60 studentských imatrikulací a dále cca 40 žáků „paedagogia“. Autor počítá s tím, že studenti a žáci se zdrželi na univerzitě v průměru dva tři roky a určuje tedy stálou frekvenci na asi tři sta osob. Stať představuje zdejší profesorský sbor v čele s Alstedem a Althusiem, jak rozpracovává tzv. „Bundestheologie“, ideu spolku boha a vyvoleného božského lidu, v oblasti politicko-sociální. Je pochopitelné, že je zde řešen především vztah vládnoucích a lidu, aktuální otázka „tyranské vlády“ a špatné vrchnosti.

Podstatnou sondu do myšlenkového světa pobělohorských Čech provádí S. *Sousedík*.⁸⁾ Ukazuje nám všechny významnější filosofické tendence 17. století, jak nacházejí své uplatnění v okruhu pražské univerzity nebo v řadách jejich oponentů. Určující místo mezi sle-

⁶⁾ Z oblasti dějin školství připomeňme zde recenzi Čapkové knihy Joan Simonové (London 1970) o sociálních počátcích anglické výchovy a recenzi I. Buřákové práci o barokní scholastice (SCH č. 5 a 7).

⁷⁾ J. Wienecke, Die gesellschaftlichen Lehren der Herborner hohen Schule zur Studienzeit Comenius, SCH III, č. 5, 1973, s. 35—66.

⁸⁾ S. Sousedík, Filosofické myšlení v Čechách v době pobělohorské, SCH II, č. 3, 1972, s. 35—62.

dovanými šesti myšlenkovými proudy má jezuitská scholastika. Jejím čelným představitelem byl Rodrigo Arriaga (1592—1667), jehož manifestačně nové uchopení filosofie dostalo výraz v Cursu philosophiae z r. 1632. Aplikace aristotelismu zde nechávala do značné míry jen starou slupku, ale obsahově spolu s nominalismem přicházely ke slovu také empirismus a sensualismus (k Arriagovi na stránkách Studií srv. také *Sousedík* v č. 8—9, *Bukačová* v č. 7). Větší důraz na metafyzickou tradici zachovávaly nejezuitské směry pozdní scholastiky, které v českém prostředí představoval tomismus v dominikánském a benediktinském pojetí a františkánský skotismus. Jako představitel epochy mathesis universalis charakterizuje *Sousedík* dva významné logiky té doby, Jana Caramuela z Lobkovic (1606—1682), jemuž věnuje pozornost i v jiných statích (v č. 10 a 16), a jezuitu Kašpara Knittela (1644—1702). Další výrazný představitel antiaristoteléské reakce kapucín Valerián Magni (1586—1661) je vedle Komenského nejčastěji zmiňovanou osobou na stránkách Studií (*Sousedík* v č. 8—9, 16 a 21, *Floss* č. 8—9). Arriagovým protihráčem na pražské univerzitě byl profesor medicíny Marcus Marci z Kronlandu (1595—1667), jehož filozofické východisko charakterizuje *Sousedík* jako myšlenkovou linii renesanční přírodně-filozofické spekulace, zpestřené geniálními dílčími postřehy. Skeptický postoj předčasně zemřelého strahovského opata Jeronýma Hirnhaima (1637—1679) mířil především proti přeceňování vědy, která nám nedovoluje uvědomit si vlastní omezenost a konečnost. Před destruktivními následky své univerzální skepse v oblasti jistot víry se Hirnhaim zaštitil příklonem k fideismu.

Celkově představuje myšlenkový pohyb v českých zemích 17. století různorodý myšlenkový kvas, jenž dosáhl vysoké úrovně, nemajíc vlastně dříve ani později v našem prostředí obdoby. Jedním z jeho rysů je těsné sepětí s velkými tradicemi středověké filozofie, jehož pří-

činy *Sousedík* vykládá analogicky s kalistovým vysvětlením předpokladů „barokní gotiky“ v pasivním postoji měšťanstva té doby. Pěstovatelem filozofie, traktované stále latinsky, se stává de facto katolický klérus. V souvislosti s jeho myšlenkovou izolací v průběhu 18. století vidí *Sousedík* také příčiny odlihu české barokní filozofické vlny. Přes vysokou tradicionalitu není zde však ústředním dilematem problém středověk — novověk, ale již ryze novověký antagonismus empirismus — intelektualismus.

Týž autor nás seznamuje s pobělohorskými projevy antijezuitismu v českém prostředí.⁹⁾ Zjišťuje jeho tři ideové formy — vedle tradičního scotismu a tomismu hraje ještě roli galikanismus (Caramuel z Lobkovic) a snad i jansenismus. Výrazné osobnosti jsou kladem antijezuitismu, ale „jeho slabou stránkou je, že nevyrůstá organicky z domácí půdy, nýbrž je jen výběžkem hnutí, jež se rozvinula jinde a která u nás zasáhla jen společenské výšky“. První projevy byly vázány na pobělohorské osudy pražské univerzity. Proti dekretu z r. 1622, kterým byla svěřena jezuitům správa univerzity, protestovali františkáni — konventuálové (generální vizitátor Jeroným Lapi) i dominikánský řád. Protest se obracel proti hrozbě duchovní uniformity vysokého učení. Argumentoval potřebou soutěžení (aemulatio) různých mínění jako podmínkou rozvoje věd i jako korigujícím momentem zabráňujícím eventuálním omylům jezuitského monopolu. Požadavek na zřízení stolic scotismu a tomismu na teologické fakultě jezuité odmítli jako škodlivý, protože jejich existence by otevřela dveře neúčinným hádkám o subtility, které by si nekatolíci mohli mylně interpretovat jako vnitřní rozpory. Do čela protijezuitské opozice se později postavil arcibiskup Harrach, v jehož semináři založeném r. 1635 (představoval „jakousi spojenou filozofickou a teologickou fakultu s právem udílet akademické hodnosti“) se vedle scotistických františkánů soustředily další odpůrci Tovaryšstva. Proto právě sem míří tzv. Idea gubernationis ecclesiasticae, anonymní denunciací zaslaná z jezuitských kruhů kurií v roce 1653, označující seminář za hnízdo jansenitských živelů.

⁹⁾ Týž, Některé projevy antijesuitismu v pobělohorském období a jejich společenské pozadí, SCH VII, č. 16, 1977, s. 21—29.

biskup Harrach, v jehož semináři založeném r. 1635 (představoval „jakousi spojenou filozofickou a teologickou fakultu s právem udílet akademické hodnosti“) se vedle scotistických františkánů soustředily další odpůrci Tovaryšstva. Proto právě sem míří tzv. Idea gubernationis ecclesiasticae, anonymní denunciací zaslaná z jezuitských kruhů kurií v roce 1653, označující seminář za hnízdo jansenitských živelů.

Řadu momentů zde jen naznačených rozvádí *Sousedík* ve čtivém životopise Valeriána Magniho.¹⁰⁾ Čtenářům Studií byl „dlouhý mnich“ znám doposud hlavně jako astronom, který s širším okruhem stoupenců kolem stavitele Pieroniho a kardinála Ditrichštejna zaujal kladný vztah ke Galileiho názorům a snažil se o případné vydání jeho spisů.¹¹⁾ *Sousedík* nás nyní provází jeho životem od pražských počátků a prvních studií přes elegantní kazatelskou periodu ve Vídni a u císařského dvora až k jeho irenickým snahám, jež si kladly za cíl nastolit atmosféru diskuse mezi protestanty a katolíky zejména v polském prostředí. Nás zde zajímá především doba hned po Bílé hoře, kdy se Magni vrací do Prahy jako zpovědník arcibiskupa Harracha a poradce ve věcech rekatolizace země. Opět se dotýkáme sporu o pražskou univerzitu. Arcibiskup, podle původního zřízení kancléř staré univerzity, nepřipouští její zrušení. Má ji toliko za sloučenou s jezuitským vysokým učením a chápe ji jako autonomní korporaci podřízenou jen církevní moci. Neříká divu, že se dostává do konfliktu s mocí císařskou — manifestačně jej představuje násilné zavření semináře

¹⁰⁾ Týž, Valerián Magni [Jeho život a vztahy k J. A. Komenskému], SCH IX, č. 21, 1979, 5—64.

¹¹⁾ Srv. Horského recenzi Cyganovy statí v č. 8—9 a ve stejném čísle *Sousedíkovu* statí o recepci heliocentrické soustavy v Čechách, která ukazuje, že ani jezuitské prostředí (Arriaga) se nemuselo ke Galileiho názorům stavět záporně.

s použitím vojenské síly v r. 1641. Také konečný kompromis ve věci univerzity z r. 1654 dokazuje, že i při této konfrontaci si převahu na své straně udržel stát (důležité jsou v této souvislosti *Sousedíkovy* postřehy o úloze duchovního stavu jako „jakéhosi reliktu stavovského oponentu“). Magni se boje o univerzitu účastnil po boku arcibiskupově a měl osobní podíl v jednáních. V průběhu vleklého sporu však cítil, že se překážkou stává také jeho osoba. Proto ustoupil do pozadí a úkol zastupovat arcibiskupa ve smírčí komisi přenechal P. Basilovi d'Aire.

Třetím okruhem, jenž je zastoupen na stránkách Studií jsou **regionalia**. Časopis průběžně informoval o stavu a úkolech muzea (souhrnně *S. Bimka* v č. 6), byla věnována pozornost pramenné základně regionu (*Bystřický — Kouřil* č. 5) i nejnovějším dějinám. Regionální problematika vhodně doplňovala oba okruhy zakotvené v názvu periodika a nadměrný prostor si vyžádala snad až v posledním čísle, jež se čtenářům dostalo do ruky (č. 22). Větší pozornost si zasloužil pochopitelně Uherský Brod (zmiňme se alespoň o *Čoupkových* studiích o správě města v č. 18 a 20) a Olomouc. Ze statí věnovaných tomuto městu nás vedle *Králíkova* přehledu o humanistických legendách vysvětlujících antický původ města (č. 7) zaujme studie *K. Flosse*, věnovaná Janovi Kvalbertovi Reidingerovi (1725—1778), profesoru dogmatiky na zdejší vysoké škole.¹²⁾ V boji proti jezuitskému monopolu na školství využívalo reformní okolí Marie Terezie, tzv. vídeňští velikáni v čele s van Swietenem, vedle učení sv. Augustina také tomismu. Při prosazování nových tendencí v olomouckém profesorském sboru hrála svou roli i Reidingerova veřejná disputace v roce 1763 a kniha o učení Tomáše Akvinského vydaná při této příležitosti. Její pozoruhodnou

¹²⁾ *K. Floss*, Tereziánská vysokoškolská reforma a olomoucký J. K. Reidinger, SCH IV, č. 8—9, s. 123—138.

dedikaci Marii Terezií Floss zde otiskuje v latinském originále i v českém překladu, neboť je zároveň „programem práce tomistické školy v Čechách“.

Antonín Kostlán

Roger Chartier, Espace social et imaginaire social: les intellectuels frustrés au XVIIe siècle. Annales — Économies, Sociétés, Civilisations. Roč. 37 (1982), 389—400.

Není zvykem referovat o člancích v časopisech, avšak stať Chartierova se týká otázky tak závažné, že by bylo chybou jí opomenout. Autor zde navazuje na článek M. H. Curtise, *The alienated intellectuals of early Stuart England*, uveřejněný již před 20 lety v *Past and Present*, který ukazoval, jak v letech 1600—1640 existovala v Anglii nerovnováha mezi počtem absolventů univerzit a místy, na nichž se mohli uplatnit tak, jak to odpovídalo jejich ambicím a byli proto nuceni přijímat společensky nízkou ceněná místa učitelů v městských školách. Chartier srovnává z téhož hlediska výsledky nejnovějších bádání o univerzitách španělských, nizozemských a německých. Dospívá k závěru, že v těchto zemích docházelo na sklonku 16. a v prvních desetiletích 17. století k přepřilňování univerzit — nejdříve vyvrcholila tato vlna ve Španělsku a nejpозději v Německu. Ve Španělsku kolem roku 1590 bylo více než pět procent mladíků ve věku 18 a 19 let imatrikulováno na univerzitách, v Anglii se maxima v následujících desetiletích blížila ke 3 procentům generace stejně jako v Německu k polovině 17. století. Příčinu tohoto náporu hledá Chartier v růstu zájmu o vzdělané mladé muže ve službách svátcích se církví v období reformace, avšak zjišťuje, že zpravidla již ve chvíli, kdy vlna imatrikulací vrcholí, jsou vskutku žádoucí prebendy obsazeny a generace vycházející ze škol se cítí být frustrována. Tvořila potenciální sociální nebezpečí, což

správně rozeznaly vlády všech západoevropských zemí i vedení církví a přičinily se o radikální utlumení přílivu nových studentů na vysoké školy v druhé polovině 17. století i ve století následujícím. Kardinál Richelieu ve své politické závěti shrnul tři hlavní nebezpečí, která vyplývala z přepřilňování vysokých škol. Bylo to snižování počtu schopných lidí v produktivních odvětvích výroby, tlak na státní pokladnu, kterou vytvářeli nároční graduovaní služebníci státu a církve a konečně fakt, že nadbytek vzdělanců narušuje pořádek ve společnosti. V závěru Chartier naznačuje, že podobným způsobem, tj. srovnáváním počtu studentů a perspektiv jejich adekvátního uplatnění v příštím životě, je třeba sledovat i události spojené s politickou aktivitou studentů v 19. a 20. století.

Jan Havránek

Archiv der Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin 1982, 24 s.

Pracovníci archívu berlínské univerzity dávají touto publikací nahlédnout do bohatství dokumentů, které chrání a zpracovávají. Ve dvoustránkovém úvodním textu se seznamujeme se skutečností, že archív byl založen v dubnu 1954 a shromáždil opět rozptýlené bohatství dokumentů týkajících se dějin univerzity. Pak přikročil k přejímání materiálů škol, které teprve později s univerzitou splynuly a konečně od roku 1967 převzal z univerzitní knihovny tam uložené pozůstalosti profesorů a tento fond stále obohacuje. Nyní zpracovává inventáře těchto pozůstalostí a chce v dohledné době přistoupit i k jejich vydávání. Vedle běžné práce spojené s přejímáním spisového materiálu se soustředil zejména na obrazovou dokumentaci a v r. 1973 vydal knihu „Die Humboldt-Universität zu Berlin — Bilder aus der Vergangenheit und Gegenwart“. Na tuto knihu navazuje vlastně i zde posuzovaná publikace, jejíž jádro spočívá

ve dvacetistránkové obrazové příloze, v níž jsou otištěny zajímavé dokumenty z univerzitního archívu počínaje založením nemocnice Charité v roce 1726 až po doklady o počtách, jichž se univerzité dostalo na počátku let sedmdesátých. Jsou zde ukázky rukopisu Křochova i Heglova, vysvědčení Marxovo i seznamy studentů, vyloučených z univerzity nacisty pro jejich komunistické smýšlení. Většina dokumentů je s pomocí zvětšovacího skla čitelná. Publikace tak přispívá k tomu, aby si příslušníci univerzity uvědomili, jaké bohatství její archív ochraňuje.

Jan Havránek

Joachim Köhler, Die Universität zwischen Landesherr und Bischof. Recht, Anspruch und Praxis an der vorderösterreichischen Universität Freiburg (1550—1752). Wiesbaden 1980, Franz Steiner Verlag, 299 s. (Beiträge zur Geschichte der Reichskirche in der Neuzeit, Heft 9).

Dějiny raněnovověkých univerzit se stávají stále více předmětem zájmu historiků. Rozhodně nelze říci, že obnoveného zájmu, protože na tomto poli bylo vykonáno jen málo s několika čestnými výjimkami, zvl. regionálního významu. Dějiny naší univerzity mohou sloužit jako názorný příklad. A přeci je to období, které proti středověkému má jednu velkou výhodu: ohromné množství dochovaného pramenného materiálu přímo univerzitní proveniencie, které je navíc možno kombinovat s prameny městského, církevního nebo panovnického původu, jež jsou na tom, co do zachování, podobně. Rozmach aktového materiálu umožňuje daleko širší záběr jak v detailech tak v celospolečenském pohledu, což je pro středověké období prakticky nemožné. Köhlerův habilitační spis o univerzitě ve Freiburgu je toho zřejmým dokladem. Navíc svým důkladným a zevrubným způsobem zpracování pramenné látky a literatury může být přímo vzorem pro další práce.

Základním problémem Köhlerovy knihy je poměr mezi církevním a světským prvkem na univerzitní půdě. Konkrétní příklad Freiburgu mu je výchozím bodem k širšímu studiu rozporu v chápání univerzity jako církevní instituce (corpus ecclesiasticum) nebo jako autonomní korporace. Velmi široce založený výzkum začíná rozbořem základních prvků institucionální podoby freiburské univerzity, která byla založena roku 1456 arcivévodou Albrechtem VI. za předchozího souhlasu papeže Kalixta III. Autor z tohoto faktu usuzuje, že skutečným zakladatelem, ale i iniciátorem nové vysoké školy byl panovník, což navíc zdůrazňuje zasazením zakládacích listin do kontextu habsburské politiky a poukazem na smíšený charakter hospodářského zajištění univerzity jako „předpokladu její autonomie“. Již tím problematizuje běžně tražované teze o církevním charakteru univerzity nebo o dominanci panovnické moci v univerzitních záležitostech.

Köhler se rozhodl pro řešení sporu, vzniklého v 18. století v důsledku „etatizace“ univerzitního života, dvojí cestou. Retrospektivní metodu použil tam, kde sleduje samotný spor o charakter univerzity, a v historické perspektivě postupuje při zkoumání reálného působení obou prvků. Všimněme si především druhého postupu, který je poučný i pro pražský případ, jež Köhler ilustruje na příkladu vizitací a reformací univerzity. Freiburg byl již v předreformančním období podroben dohledu městských a panovnických orgánů, zaměřených zvláště na hospodářské záležitosti. Dohled nad katolickou univerzitou se stal intenzivnější po polovině 16. století jednak nepřímým způsobem (finanční závislost na kontribucích), ale i formou panovnických vizitací, které se do budoucna staly přímo nástrojem kontroly a regulace univerzitní politiky. Podíl druhého prvku, církve, na funkci freiburské školy se postupně stával omezenějším, i když měl v původní struktuře velmi významné místo, protože kostnic-

kému biskupovi náleželo právo nejvyššího soudu, apelační instance a v neposlední řadě úřad konzervátora univerzitních práv. Vedle toho byl basilejský biskup kancléřem univerzity a basilejská kapitula byla ve velmi úzkém vztahu k freiburské škole. Přesto může Köhler oprávněně konstatovat, že poměr univerzity k ostatním institucím tehdejšího státu [a opačně] má svou dominantu ve vztahu k panovníkovi, který si postupem času „uzurpuje“ většinu nejdůležitějších práv v univerzitních záležitostech, i když, a to je nutno zdůraznit, je stále zachovávan do jisté míry autonomní, korporativní charakter univerzity. Úlohu církve specifikuje ve třech připojených exkursech rozbořem tři důležitých pojmů [clericus, corpus ecclesiasticum a ius praesentandi], již je přes vzrostlé potridentské sebevědomí určena jen sekundární úloha. Důležitou součástí knihy je seznam významných historických osobností, které formovaly dějiny freiburské univerzity, zpracovaný formou biogramů s odkazy na literaturu a prameny.

Michal Svatoš

Theodor Graff, Grazer Jesuitenuniversität und landesfürstliche Dynastie (mit 6 Abb.): Historisches Jahrbuch der Stadt Graz, Bd. 11/12, Graz 1979/80, s. 37—65

Historická ročenka města Štýrského Hradce přináší drobnou studii, jejíž název slibuje příspěvek k osvětlení vztahů mezi hradeckou univerzitou a panující dynastií v l. 1585—1782. Bohužel, slibný je pouze titul, nikoliv už článek sám. Autor se totiž zabývá ve stručném přehledu pouze a výhradně příležitostnými tisky vydávanými místní akademii k počtě členů domu habsburského.

T. Graff probírá letmo v chronologickém pořadí tyto jednotlivé tisky, počínaje díly věnovanými koleji Tovaryšstva Ježíšova a univerzitou uctění památky zakladatele vysoké školy arcivévodý Karla (1590) a konče pohřební řečí za zesnulého císaře Františka I. v r.

1765. Upozorňuje na zvláště těsné spojení Ferdinanda Štýrského, pozdějšího císaře Ferdinanda II., s akademií, v jejíž matrice byl zapsán jako první, a byl i příslušníkem akademického mariánského bratrstva „Sodalitas S. Mariae Virginis“. Ve zkratce autor zachycuje literární produkci studentů i profesorů určenou k habsburským narozeninám, sňatkům, úmrtím atp. a zmiňuje také promoční tisky, ve kterých se slovem [a často i obrazem] připomínají úspěchy habsburského domu i heroické činy rozmanitých Habsburků, z nichž zvláště oblíben byl známý vítěz nad Turky a nepřítel kacířů Arnošt Železný (1402—1424). Habsburští hrdinové byli rovněž hrdiny jezuitských dramát.

Závěrem Graff suše konstatuje, že tato glorifikace Habsburků zde byla něčím jiným, než „povinným cvičením v barokním vlastenectví“. Proč a jak ovšem zcela pomíjí, stejně tak jako ponechává stranou vysvětlení, zda štýrská akademie věnovala větší sympatie svým přímým habsburským zeměpánům, nebo vládcům ve Vídni. Konečně autor ještě vyzdvihuje úroveň Štýrsko-hradeckých emblematických tisků a grafickou hodnotu některých mědirytin a připojuje výběrovou bibliografii 109 titulů, u nichž uvádí i jejich současné uložení v rakouských knihovnách (s. 49—65).

Uvážíme-li, že k bibliografii, která zabírá 17 stránek, musíme přičíst ještě 6 stran obrazových příloh, zbývá na vlastní text Graffova dílka jen 6 stran. Nadto tento krátký text není ničím jiným než nevýmluvným popisem vybraných položek z výběrové bibliografie. Škoda zájímavého tématu.

Ivana Raková

Maria Julita Nedza, Polityka stypendialna Akademii Umiejętności w latach 1878—1920. Fundacje Galezowskiego, Pileckiego i Oslawskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, Ossolineum 1978, 213 s.

Tato studie představuje závažný pří-

spěvek k poznání role krakovské Akademie pro rozvoj vědeckého a kulturního života rozděleného Polska, není to však analýza stipendijní politiky. Po stručném vylíčení vzniku a po rozboru statutů tří nejvýznamnějších fundací s ní spojených, fundací, které měly za cíl umožnit mladým polským vědcům, především kandidátům na místa profesorů na haličských vysokých školách, studium v zahraničí, následuje a většinu knihy zaujímá soubor podrobných biogramů jejich stipendistů.

Autorka zpracovala spisový materiál spjatý s vytvořením fundací, s jejich správou i s udílením stipendií, dále korespondenci a personálie stipendistů a výkazy o jejich cestách. Přihlédla i k pracem vzniklým na základě zahraničních pobytů a životopisná data stipendistů čerpala jak ze slovníků a bohaté literatury,¹⁾ tak i z jejich pozůstatků.

Všichni tři fundátoři sledovaných nadací získali při nedobrovolném pobytu za hranicemi značná jmění a z nemalé části je věnovali na stipendia umožňující polské vědecké mládeži studium v cizině. Udělování a správu fundací měl na starosti zvláštní výbor krakovské Akademie, vliv na výběr uchazečů mělo i vedení polské školy v Batignolles.²⁾ Za takřka půlstoletí trvání těchto fondů udělila Akademie zahraniční stipendia 102 osobám, a to převážně roční, ojediněle i delší. Zájem o stipendia byl ohromný. Od roku 1905, kdy působily již všechny tři fundace, se ročně udělovalo osm stipendií, přičemž počet přihlášek dosahoval několika desítek. Ze 102 stipendistů byla polovina z oborů hu-

manitních, polovina z matematických a přírodovědných. 253 žadatelů (z nich jen 40 % z oborů humanitních) muselo být, i přes vysokou kvalitu, odmítnuto, protože při udílení byla rozhodující poptávka vysokých škol po silách pro uvolnění profesorská místa. Po roce 1905 však řada z odmítnutých dostala alespoň doplňkové stipendium Oslawského.

Nejvíce, 55 stipendistů pocházelo z Haliče, z ruského záboru to bylo 30 osob a z pruského 17. (Mapka míst, odkud pocházeli stipendisté, bohužel málo informativní, je otištěna v příloze.) Na otázku, zda zahraniční stipendia plnila svůj hlavní úkol — zajistit polským vysokým školám kvalitní pedagogické síly — odpovídá autorka kladně. Ze 102 stipendistů (za zmínku stojí, že čtvrtinu z nich tvořili historici) 90 získalo univerzitní katedry, zčásti však až na nově zřízených vysokých školách samostatného Polska. 59 z nich se stalo členy Akademie. Nespokojíme-li se s autorčinými přehlednými čísly a sledujeme-li shromážděný materiál podrobněji, uvidíme, že ani většina zbývajících nezklamala. Polovina zemřela brzy po využití stipendia a ostatní, až na dvě výjimky, odešli do čelných funkcí v centrálních vědeckých či státních institucích Polska.

Stojí zato zdůraznit fakt, který Nedzová dosti jasně neformuluje: získání stipendijního místa zajišťovalo prakticky dosažení katedry na některé polské vysoké škole. Tato vazba byla pevná a žadatelé si jí byli v podstatě vědomi. Je otázkou, zda se pak dá hovořit o „šťastné ruce“ vybírajících komisí. Mnohdy byla rozhodující váha hlasu profesora, který petenta prosazoval.

V závěru práce podává autorka přehled hlavních směrů cest stipendistů. V Německu strávilo alespoň část svého pobytu 97 stipendistů (62 přírodovědných a 35 humanitních), ve Francii 55 (21 a 34), v Itálii 36 (6 a 30), v Anglii a Irsku 32 (18 a 14), na fakultách a ústavech „mateřského“ Rakousko-Uher-

¹⁾ J. Hulewicz. Akademia Umiejętności w Krakowie 1873—1918. Zarys dziejów. Wrocław 1958; K. Michalewska, Habilitacje w Uniwersytecie Jagiellońskim 1848—1918, Zeszyty Naukowe UJ LXXI, 1963; E. H. Niecowa, Członkowie Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Nauk 1872—1952, Wrocław 1973.

²⁾ N. Gruss, Szkoła Polska w Paryżu, Warszawa 1962.

ska působilo jen 20 stipendistů (4 a 16), v Rusku 13 (1 a 12) a do ostatních zemí bylo vysláno méně než deset stipendistů. O místech studijních pobytů informuje velmi nepřehledný kartogram, ignorující skutečnost, že většina stipendistů navštívila více pracovišť i zemí.

Nad pramenně bohatě podloženou práci je však nutno poněkud si postesk-nout. Autorka shromáždila o jednotlivých osobách a jejich cestách úplný materiál. Ten však byl jen velmi málo využit pro celkové zpracování z hlediska prosopografie, sledování hlavních směrů cest a center zájmu stipendistů, i z hlediska vlastní stipendijní politiky, tj. výběru a orientování stipendistů. Kdyby autorka byla alespoň pro některé problémy zahrнула do svých úvah i ty 124 osoby, které dostaly doplňkové stipendium Oslawského, případně přihlédla i ke skladbě odmítnutých uchazečů, získala by pro své úvahy základnu statisticky nepochybně závažnou. Takto zůstala velká část její namáhavé práce uložena v biogramech, poznatky z nich však nesměřují k zobecňujícím závěrům.

I pro vědecké styky polsko-české přináší kniha některé poznatky. Je až s po-divem, jak malý zájem jevil stipendistě o Prahu. Pomineme-li asi tři letné návštěvy pražských knihoven a sbírek, zůstanou nám jen dva stipendisté, kteří v Praze dále studovali. Prvým z nich byl významný polonista K. Nitsch. Roku 1903 se vydal na radu profesora Roz-wadowského do Prahy jako do centra slavistiky poslouchat přednášky Jana Gebauera a Františka Pastrnka a navštěvoval jejich semináře. Pražská slavistika však Nitsche zklamala, semináře označoval v korespondenci přímo za banální. Za jediný zisk pražského pobytu pokládal nakonec cvičení v sanskrtu u Josefa Zubatého. O deset let později strávil v Praze prvou část svého stipendia embryolog F. Konopacki, který studium popisné anatomie, histologie a embryologie doplnil důkladným seznámením s embryologickými sbírkami profesorů Janošíka i Grossera. Možno zmínit ještě

zamítnutou žádost W. Demetrykiewiczze roku 1900 o stipendium k Luboru Niederlemu a tím je zájem o Prahu vyčerpán.

Kniha Nedzové nás přivádí i k pohledu na vlastní českou situaci. Nemáme doposud práci, která by sledovala stipendijní politiku a cesty, jimiž se mladí čeští vědci seznamovali s evropskou vědou a jejími významnými pracovišti. I zde bychom patrně konstatovali velký, ne-li dominantní podíl humanitních disciplín. Zvláště pro dějin historických oborů (především ovšem pro studium celkového vývoje české kultury) mělo by proto souborné zhodnocení zahraničních stipendií Svatoboru, KČSN, ČAVU i zemského výboru nepopíratelnou cenu. Větší pozornost by měla být věnována i převážně tuzemsky orientovaným stipendijním podnikům, z nichž jmenujme alespoň nadaci Hlávkovu.³⁾

Jiří Pešek

Stanislaw Gawęda, Die Jagiellonische Universität in der Zeit der faschistischen Okkupation 1939—1945, Jena, Friedrich Schiller Universität, 1981, 117 s. — překlad z originálu: Uniwersytet Jagielloński w okresie okupacji Hitlerowskiej 1939—1945, Kraków 1979.

Kniha Stanisława Gawędy o osudech krakovské univerzity za nacistické okupace podává všestranný obraz osudů univerzity, jejích profesorů, ostatních učitelů a pracovníků v letech druhé světové války. Široký záběr autorova pera poskytl čtenáři vyčerpávající obraz osudů jednoho z nejvýznamnějších center polského duchovního života, jeho tragických a hrdinských stránek.

Ve dvou úvodních kapitolách se do-vídáme o tom, jak univerzita evakovala nejcenější umělecké předměty a již 6.

³⁾ Nejnovější práce A. Lodra, Hlávkovy studentské koleje rok 1901—1904, Acta polytechnica, Práce ČVUT v Praze 3, 1975 (řada VI-2), s. 17, se o problematice zahraničních stipendií a cestovních zpráv pouze zmiňuje.

září se ocitla pod vojenskou okupací nepřítel. Univerzita vytvořila ihned komisi, která se ujala řízení prací na obnově polského základního a středního školství v Krakově. Její zásluhou bylo, že již během října 1939 obnovilo vyučování více než sto škol v Krakově.

Zlomem v osudech univerzity byla „Sonderaktion Krakau“ ze dne 6. listopadu 1939, kdy na výzvu velitele gestapa se shromáždili všichni profesori a vědečtí pracovníci univerzity v Collegium novum, kde měli vyslechnout jeho výklad. 183 osoby byly na místě zatčeny. Tuto událost označuje autor za zlom od politiky teroru k politice úplného vyhlazení polské vědy a kultury. Zatčení profesorů byli odvezeni do koncentračního tábora Sachsenhausen. Tam zahynulo 13 profesorů, kteří byli obětí této akce. Autor zkoumá, kde a jak bylo o této akci rozhodnuto a jaký byl její oblas ve světě.

Velice důkladně jsou pak vypsány osudy univerzitních ústavů, které byly okupanty zneužity, vykradeny a zničeny. V starobylém Collegium maius byl zřízen „Ostinstitut“, jehož „vědecká“ činnost směřující k maximálnímu využití východní Evropy pro potřeby nacistické Třetí říše je v knize podrobně vysledována. Plán guvernéra Hanse Franka zřídit v Krakově německou univerzitu nedostal podporu rozhodujících míst hitlerovského státu.

Jagiellonská univerzita nebyla však zničena. Pokračovala ve své pedagogické činnosti v podzemí a podrobné vypsání této slavné stránky jejích dějin přináší šestá kapitola recenzované knihy. Podzemní výuka se rozvinula v ro-

ce 1942 na všech fakultách univerzity a na filozofické fakultě bezmála i ve všech vědních oborech. Při organizování podzemní činnosti univerzity sehrála významnou roli organizovaná studentská svépomoc. Neaktivizovala se jen pedagogická, ale i vědecká práce univerzity. Z podnětu delegatury byl zřízen fond na podporu vědecké práce a od konce roku 1941 začíná řada profesorů a vědců připravovat pro po válce obnovené vysoké školy nové učebnice. Odborníci jednotlivých specializací se scházeli v malých konspirativních kroužcích, jejichž činnost i personální složení jsou v knize podrobně vypsány.

Tragickou stránku osudů krakovské univerzity, persekuci jejích příslušníků v letech 1940—1944, její ztráty na padlých na všech frontách války, v nacistických vězeních a koncentračních táborech rekapituluje s přesností 10. kapitola. Šest stránek z ní obnáší pouhý seznam jmen pracovníků univerzity s nejstručnějšími údaji o tom, kde a jak zahynuli.

Následuje vypsání vědecké, pedagogické a kulturní činnosti těch krakovských vědců, kterým se podařilo uprchnout ze země a působit v emigraci. Dva měsíce po osvobození Krakova, 19. března 1945, zahájila krakovská univerzita za velmi těžkých okolností opět svou činnost. Vypsáním obětavého úsilí, které umožnilo např. to, že již před létem 1945 vyšlo z univerzity 472 absolventů, končí kniha, která je nejen kronikou, ale i mementem. Proto — a nejen proto — je třeba zvláště uvítat pohotově vydání německého překladu.

Jan Havránek

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1983

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XXIII. Fasc. 1

Redakční rada:

akademik Václav Vaněček, předseda,

doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., tajemník,

doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., doc. JUDr. Karel Litsch, CSc.,

RNDr. Luboš Nový, DrSc., doc. MUDr. Ludmila Sinkulová, CSc.,

doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1983

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.

Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Obálka Jaroslav Příbramský, grafická úprava Jiří Kreuziger

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 19, Opava

Náklad 500 výtisků   Cena Kčs 15,—